

เอกลักษณ์น่าน

Nan Uniqueness in Brief

ISBN 974-94870-4-4



ISBN 974-94870-4-4
เอกลักษณ์น่าน
พิมพ์ครั้งแรก : ตุลาคม ๒๕๔๙

ภาพจากปก



ปู่ม่าน ย่าม่าน จากจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์
ภาพปก : วินัย ปราบริปู

สำนักพิมพ์ MaxxPrint (ดาวคอมพิวกราฟิก)
14 ถนนศิริมังคลาจารย์ ซอยสายน้ำผึ้ง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200
Hotline : 086 654 7376 โทรศัพท์ / โทรสาร : 0 5322 1097, 081 288 9135
www.offsetprint.info / email : info@offsetprint.info
ที่ปรึกษา : จรีย์ สุนทรสิงห์ **ควบคุมการผลิตสิ่งพิมพ์ / กราฟิกแบบปก** : จรุส สุนทรสิงห์
ประสานงานการผลิต : อนงค์ แสงฤทธิ์ / อิทธิพล ปุกอิ่น **คอมพิวเตอร์กราฟิก** : โชคชัย วงศ์สุภา

คำนิยม



จังหวัดน่านมีประวัติศาสตร์อันยาวนานมากกว่า ๗๐๐ ปี เคียงคู่กับนครรัฐสุโขทัย และมีวัฒนธรรมอันโดดเด่นเป็นของตนเองสืบทอดจากอดีตมาถึงปัจจุบัน จนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม ศิลปกรรมต่างๆ ตลอดจนขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีที่ดีงาม และมีโบราณสถานที่ยังทรงบทบาทสำคัญต่อชุมชนเช่นในอดีต จังหวัดน่านมีแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ที่ยังคงสภาพควรค่าต่อการอนุรักษ์และการศึกษาวิจัย ซึ่งขณะนี้ได้รับการเสนอขึ้นบัญชีเพื่อเตรียมการยื่นขอเป็นมรดกโลก คณะรัฐมนตรีมีมติ เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๔๘ ให้สองพื้นที่ในจังหวัดน่าน ได้แก่ เขตพื้นที่เมืองเก่าน่านและเวียงพระธาตุแช่แห้งเมืองเก่าตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ.๒๕๔๖ ด้วยเจตนารมณ์ที่จะคุ้มครอง ดูแลรักษาพื้นที่เมืองเก่าน่านและเวียงพระธาตุแช่แห้งไว้ให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติสืบไป

หนังสือเอกลักษณ์น่าน เป็นการประมวลองค์ความรู้ ทักษะ ประสบการณ์บุคคล เอกสาร บันทึก ภาพถ่าย ภูมิปัญญาท้องถิ่น จิตรกรรม ประติมากรรม ศิลปะการแสดง ประเพณี วิถีชีวิต แหล่งธรรมชาติ ฯลฯ อันหลากหลายและยาวนานหลายร้อยปีของจังหวัดน่าน (หรือ "เอกลักษณ์น่าน") ไว้ในแหล่งเดียวกัน ทำให้คนในท้องถิ่นเรียนรู้ประวัติความเป็นมาตลอดจนขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณีของตนเองด้วยความภาคภูมิใจต่อมรดกทางวัฒนธรรม เกิดความตระหนัก อันจะส่งผลให้สงวนรักษาธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญในแต่ละท้องถิ่น และเป็นสิ่งที่ธำรงความเป็นน่านให้ดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัฒน์ ทำให้น่านบอกตัวตนให้โลกได้รับรู้ อันจะเป็นต้นทุนสำคัญในการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และยังสอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมในกลุ่มล้านนา ตลอดจนวิสัยทัศน์ของจังหวัดน่านที่ว่า *"ถิ่นสงบงาม ล้ำเลิศด้วยธรรมชาติ วิถีชีวิต ศิลปะและวัฒนธรรม นำคุณค่าสู่สากล"*

ขอขอบคุณและแสดงความชื่นชมต่อคณะทำงานรวมทั้งผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานตั้งแต่แรกเริ่มโครงการฯ ด้วยความเสียสละและทุ่มเทจนกระทั่งสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่าฉบับนี้ขึ้นมา ถือว่าเป็นผลงานที่จังหวัดน่านภาคภูมิใจที่ได้ร่วมสร้างสรรค์ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าอ้างอิงต่อไป

นายปริญญา ปานทอง
ผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน

คำนำ

สืบเนื่องจาก จังหวัดน่านโดยคณะกรรมการดำเนินงานโครงการมรดกน่านสู่มรดกโลก ซึ่งได้นำเสนอ "แหล่งก่อนประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน" ต่อประธานคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลกและได้รับการขึ้นทะเบียนบัญชีรายชื่อเบื้องต้นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมของประเทศไทยในอันดับที่ ๘ เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๔๗ ซึ่งต้องจัดทำรายละเอียดข้อมูลเสนอต่อศูนย์มรดกโลก

ดังนั้น จังหวัดน่านจึงได้มอบหมายให้จัดตั้งคณะทำงาน เพื่อรวบรวมและชำระประวัติศาสตร์และของดีเมืองน่าน เพื่อสนับสนุนในการจัดทำรายละเอียดข้อมูลนำเสนอ "แหล่งก่อนประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน" ซึ่งคณะทำงานได้จัดทำโครงการในชื่อ "เอกลักษณ์น่าน" (Nan Uniqueness in Brief) โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากงบบริหารจังหวัดแบบบรูณาการ (CEO)

หนังสือเอกลักษณ์น่าน ประกอบด้วยองค์ความรู้ด้านธรรมชาติวิทยา ศิลปะวัฒนธรรม อันเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดน่าน เพื่อสร้างจิตสำนึกและเผยแพร่ให้ประชาชนทุกภาคส่วนได้รับรู้และตระหนักในคุณค่าและหาแนวทางการอนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนาใช้ประโยชน์ให้เกิดความรัก ความหวงแหนมรดกทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมของน่านร่วมกัน ให้คงอยู่อย่างยั่งยืน และพัฒนาศักยภาพการทำงานแบบเครือข่ายพหุภาคี ตลอดจนเตรียมความพร้อมในการเป็นมรดกโลกรวมถึงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วย

คณะทำงานเอกลักษณ์น่าน
กันยายน ๒๕๔๙



สารบัญ



...โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และโบราณสถานทั้งหลาย
เป็นของมีคุณค่า และจำเป็นแก่การศึกษาค้นคว้า
ในทางประวัติศาสตร์ศิลปโบราณคดี เป็นการแสดงถึง
ความเจริญรุ่งเรืองของชาติไทยที่มีมาแต่อดีต
ควรสงวนรักษาไว้ให้คงทนถาวร
เป็นสมบัติส่วนรวมของชาติตลอดกาล...

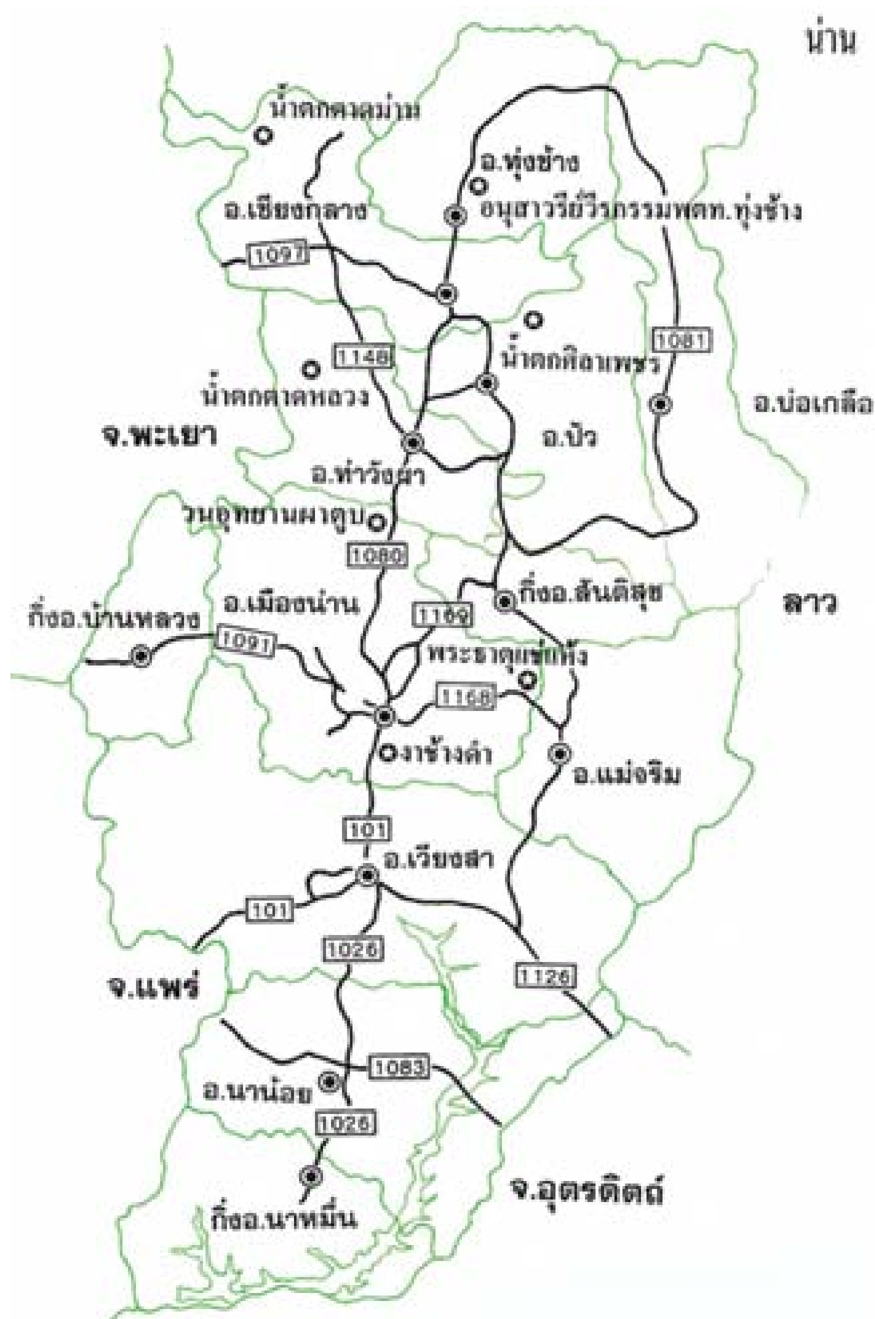
พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ในพิธีเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา
๒๖ ธันวาคม ๒๕๑๔

...อยากให้เมืองน่านเป็นอย่างนี้ไปนานๆ...

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
พระราชทานแก่ผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน พ.ศ. ๒๕๔๗



บทที่ ๑
สภาพทั่วไปจังหวัดน่าน



น่าน
อ.ทุ่งช้าง
อ.เชียงกลาง
อนุสาวรีย์วีรกรรมพตท.ทุ่งช้าง
1097
1148
1081
น้ำตกศิลาเพชร
น้ำตกตาดหลวง
อ.บ่อเกลือ
จ.พะเยา
อ.ปัว
อ.ท่าวังผา
วนอุทยานผาตูบ
1080
กิ่งอ.สันติสุข
อ.เมืองน่าน
กิ่งอ.บ้านหลวง
1169
ลาว
1091
พระธาตุแช่แห้ง
1168
งาช้างดำ
อ.แม่จริม
101
อ.เวียงสา
101
1026
จ.แพร่
1126
1083
อ.นาน้อย
1026
กิ่งอ.นาหมื่น
จ.อุตรดิตถ์



ตราประจำจังหวัด

นามเมือง มีตำนานเล่าว่า สมัยเมื่อพญาผากองสร้างเมืองน่าน พ.ศ.๑๙๑๑ พระองค์ได้ทรงนิมิตว่ามีโคอุศุภราชวิ่งมาจากป่าทางด้านทิศตะวันออก ข้ามแม่น้ำน่านมาทางทิศตะวันตก แล้วถ่ายมูลเป็นรูปพื้นฐานของตัวเมืองน่าน เมื่อพระองค์ตื่นจากบรรทมก็ปรากฏมีเหตุการณ์ตามที่นิมิตดังกล่าว ประกอบกับที่พระองค์จะย้ายเมืองมาตั้งที่จังหวัดน่านในปัจจุบันด้วย พระองค์จึงทรงก่อกำแพงเมืองตามรอยมูลโคอุศุภราชที่ถ่ายไว้ อันเป็นนิมิตหมายอันดีที่สำคัญจึงโปรดให้โคอุศุภราชเป็นนามเมือง

จังหวัดน่านใช้อักษรย่อว่า

"นน"

คำขวัญจังหวัดน่าน

แข่งเรือลือเลื่อง เมืองงาช้างดำ จิตรกรรมวัดภูมินทร์
แดนดินส้มสีทอง เรืองรองพระธาตุแช่แห้ง

ธงประจำจังหวัดน่าน

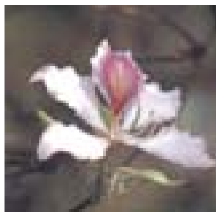


ดอกไม้ประจำจังหวัดน่าน

ดอกเสี้ยวขาว

ต้นไม้ประจำจังหวัดน่าน

ต้นกำลังเสือโคร่ง





สภาพทางภูมิศาสตร์

จังหวัดน่านติดอยู่กับชายแดนทางด้านทิศตะวันออกทางภาคเหนือตอนบน ติดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ห่างจากกรุงเทพมหานคร โดยทางรถยนต์ ประมาณ ๖๖๘ กิโลเมตร บริเวณเส้นรุ้งที่ ๑๘ องศา ๔๖ ลิปดา ๓๐ ฟิลิปดาเหนือ เส้นแวงที่ ๑๘ องศา ๔๖ ลิปดา ๔๔ ฟิลิปดาตะวันออก

ระดับความสูงของพื้นที่อยู่สูง ๒,๑๑๒ เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง มีพื้นที่ ๑๑,๔๗๒ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๗,๑๗๐,๐๔๕ ไร่

จังหวัดน่านมี ๓ ฤดู ฤดูร้อน ช่วงเดือน กุมภาพันธ์ - เมษายน
ฤดูฝน ช่วงเดือน พฤษภาคม - กันยายน
ฤดูหนาว ช่วงเดือน ตุลาคม - มกราคม

อาณาเขตโดยรอบจังหวัดน่าน

ทิศเหนือ ประกอบด้วย อำเภอทุ่งช้าง อำเภอเชียงกลาง อำเภอปัว อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอบ่อเกลือ มีพื้นที่ติดต่อกับเขตเศรษฐกิจพิเศษเชียงฮ่อน - หงสา (สปป.ลาว)

ทิศตะวันออก ประกอบด้วย กิ่งอำเภอภูเพียง อำเภอแม่จริม อำเภอสันติสุข อำเภอเวียงสา มีพื้นที่ติดต่อกับแขวงไชยบุรี (สปป.ลาว)

ทิศใต้ ประกอบด้วย อำเภอนาน้อย อำเภอนาหมื่น มีพื้นที่ติดต่อกับจังหวัดอุตรดิตถ์ อำเภอนาน้อยมีพื้นที่ติดต่อกับจังหวัดแพร่ อำเภอเวียงสามีพื้นที่ติดต่อกับจังหวัดแพร่

ทิศตะวันตก ประกอบด้วย อำเภอบ้านหลวง มีพื้นที่ติดต่อกับอำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา อำเภอท่าวังผา มีพื้นที่ติดต่อกับอำเภอปง จังหวัดพะเยา อำเภอสองแคว มีพื้นที่ติดต่อกับอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

แผนที่จังหวัดน่าน





การคมนาคม

การคมนาคมภายในจังหวัดน่านสามารถติดต่อโดยถนนลาดยางเชื่อมต่อกันทุกอำเภอการคมนาคมระหว่างจังหวัดสามารถติดต่อกับจังหวัดแพร่ จังหวัดอุตรดิตถ์ จังหวัดพะเยา โดยทางบก ทางอากาศ มี ๒ เส้นทางคือ น่าน - แพร่ - กรุงเทพฯ มีทุกวัน และอีกเส้นทางหนึ่งคือ กรุงเทพฯ - น่าน - เชียงใหม่ - พิษณุโลก มีเฉพาะวันจันทร์ พุธ และศุกร์

จังหวัดน่านมีชายแดนติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เป็นระยะทาง ๒๗๗ กิโลเมตร สามารถเดินทางไปประเทศจีนตอนใต้ พม่า โดยจังหวัดน่านได้เป็นจุดผ่านแดน ไทย - ลาว ๓ จุด คือ จุดผ่อนปรนที่บ้านใหม่ชนแดน ตำบลชนแดน อำเภอสองแคว และห้วยสะแตง ตำบลงอบ อำเภอทุ่งช้าง และจุดผ่อนปรนถาวร บ้านห้วยโก๋น อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน







น่านเป็นเมืองที่มีศิลป--วัฒนธรรมที่เก่าแก่ที่สืบทอดกันมานานแต่โบราณ คือ ประเพณีแข่งเรือ เพลงพื้นบ้านก็คือ ซอล่องน่าน ฟ้อนล่องน่าน โบราณวัตถุและโบราณสถาน เช่น งาช้างดำ พระธาตุแช่แห้ง พระธาตุเขาน้อย วัดภูมินทร์ วัดสวนตาล วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร วัดหนองบัว แหล่งโบราณคดีเขาหินแก้ว เขาชมพู น้ำตกตาดม่าน ต้นดอกชมพูภูคา แหล่งโบราณคดีดอยภูซาง เตาเผาโบราณบ้านบ่อสวก

ทรัพยากรธรรมชาติ

แหล่งน้ำ จังหวัดน่านมีภูเขามาก เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำหลายสาย ได้แก่ แม่น้ำน่าน แม่น้ำว้า แม่น้ำปัว แม่น้ำสา แม่น้ำยาว แม่น้ำสมุน แม่น้ำย่าง แม่น้ำขว้าง แม่น้ำแหง แม่น้ำปั้ว แม่น้ำกอน นอกจากนั้นยังเป็นต้นกำเนิดแม่น้ำยมหนึ่งในสี่แคว

ทรัพยากรป่าไม้

พื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดน่าน ได้ถูกกำหนดขึ้นเป็นป่าสงวนแห่งชาติ มีเนื้อที่ประมาณ ๖,๔๗๙,๒๓๑.๖๒ ไร่ อุทยานแห่งชาติ ๗ แห่ง ได้แก่ อุทยานแห่งชาตินันทบุรี อุทยานแห่งชาติศรีน่าน อุทยานแห่งชาติดอยภูคา อุทยานแห่งชาติแม่จริม อุทยานแห่งชาติถ้ำสะเกิน อุทยานแห่งชาติขุนน่าน อุทยานแห่งชาติขุนสถาน วนอุทยาน ๑ แห่ง คือ อุทยานถ้ำผาตูบ สวนรุกขชาติ ๒ แห่ง คือ สวนรุกขชาติแช่แห้ง และสวนรุกขชาติห้วยน้ำอุ่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ๑ แห่ง คือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาช้าง





ทรัพยากรด้านแร่

จังหวัดน่านมีแหล่งแร่ที่สำคัญ ได้แก่ ถ่านหิน โครไมต์นิเกล แมกนีไซด์ ลิกไนท์ แบไรด์ ฟลูออไรด์ แมงกานีส ดินขาว บอลเคลย์ เฟลด์สปา หินอ่อน สังกะสี ตะกั่ว ดีบุก หินประดับชนิดปูน แร่ใยหิน









ประชากร

จังหวัดน่านมี ๑๔ อำเภอ ๑ กิ่งอำเภอ ๙๙ ตำบล หมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล ๙๒ แห่ง เทศบาล ๑ แห่ง เทศบาลตำบล ๗ แห่ง สภาตำบล ๗ แห่ง ประชากรจำนวน ๔๗๘,๐๘๐ คน ชาย ๒๔๑,๒๗๖ คน หญิง ๒๓๖,๘๐๔ คน

งานสาธารณสุข

จังหวัดน่านมีโรงพยาบาลขนาด ๔๒๐ เตียง ๑ แห่ง โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชขนาด ๖๐ เตียง ๑ แห่ง โรงพยาบาลชุมชน ๑๑ แห่ง สถานีอนามัย ๙๗ แห่ง





บทที่ ๒
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์



บทที่ ๒
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์

จังหวัดน่านมีการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนานจังหวัดหนึ่ง มีพื้นที่บริเวณหลายอำเภอของจังหวัดน่านปรากฏร่องรอยของการตั้งชุมชนแหล่งที่อยู่ของมนุษย์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งได้รับการพัฒนาเป็นบ้านเมือง ถึงจะถูกอาณาจักรหลายอาณาจักรผลัดเปลี่ยนกันมามีอำนาจปกครองในแถบนี้ แต่น่านก็ยังคงรักษาสถานะความเป็นเมืองมาได้จนถึงปัจจุบัน

อารยธรรมของมนุษย์

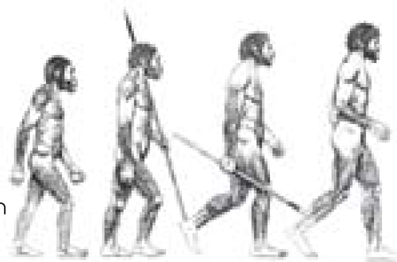
๒,๕๐๐ ปี ยุคเหล็ก Iron

๓,๐๐๐ ปี ยุคสำริด Bronze

๔,๐๐๐ ปี ยุคหินใหม่ Neolithic

๖,๐๐๐ ปี ยุคหินกลาง Hoabiahian

๑๒,๐๐๐ ปี ยุคหินเก่า Paleolithic

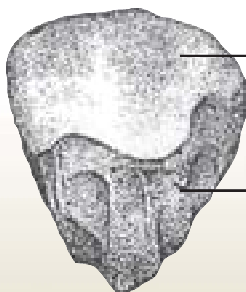


บริเวณที่พบเครื่องมือหินสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดน่าน

สถานที่	พ.ศ. ที่นักวิชาการพบ
บริเวณเสาดินนาน้อย บ้านน้ำหก ตำบลเชียงของ อำเภอนาน้อย	๒๕๒๔ - ๒๕๒๕
บ้านปางสีเสียด ตำบลน้ำปั้ว อำเภอเวียงสา	๒๕๒๔ - ๒๕๒๕
บ้านเชียงราย ตำบลดู่ใต้ อำเภอเมืองน่าน	๒๕๒๔ - ๒๕๒๕
เขาหินแก้ว เขาชมพู ดอยปู่แก้ว ตำบลดู่ใต้ อำเภอเมือง	๒๕๒๗
ดอยภูทอก ตำบลทุ่งทอง อำเภอเวียงสา	๒๕๒๘
บ้านนามน ตำบลสวก อำเภอเมืองน่าน	๒๕๒๙
ถ้ำอมรินทร์ หรือ ถ้ำปู่แล่ม ตำบลส้าน อำเภอเวียงสา	๒๕๔๐
ดอยภูซาง ตำบลนาซาว อำเภอเมืองน่าน	๒๕๔๕

ผืนแผ่นดินน่านเคยเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ย้อนหลังไปหลายพันปีก่อน หรืออาจนานกว่าที่นั้นมากดังปรากฏหลังฐานบริเวณเสาดินบ้านน้ำหก ตำบลเชียงของ อำเภอนาน้อย ห่างจากตัวอำเภอเมือง ไปทางตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๖๐ กิโลเมตร พบเครื่องหินกะเทาะแบบหยาบ ๆ ในสมัยหินเก่า (Paleolithic period) ทำจากกรวดแม่น้ำ ใช้เป็นเครื่องมือสับ - ตัด (Chopper-Chopping Tool) เปรียบเทียบรูปแบบเครื่องมือนี้น่าจะมีอายุมากกว่า ๑๐,๐๐๐ ปี ถึง ๒๐๐,๐๐๐ ปี โดยกำหนดจากอายุของชั้นหินที่พบเครื่องมือนี้ฝังอยู่ ปัจจุบันเครื่องมือหินชิ้นนี้ตั้งอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน





พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ น่าน : ภาพ

เครื่องมือยุคหินเก่าซึ่งเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่มีอายุเก่าที่สุดในจังหวัดน่าน

จากการสำรวจแหล่งโบราณคดีในจังหวัดน่าน ระหว่าง พ.ศ.๒๕๒๗ - ๒๕๔๖ พบหลักฐานการผลิตเครื่องมือสมัยก่อนประวัติศาสตร์สันนิษฐานจากลักษณะของเครื่องมือหินอายุราว ๔,๐๐๐ ปี อยู่ในยุคหินใหม่ (Neolithic period) ในพื้นที่ต่อเนื่องมากกว่า ๑๐ ตารางกิโลเมตร และพบแหล่งผลิตเครื่องถ้วยชามเคลือบเนื้อแกร่งสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๒๒ ในพื้นที่ราว ๓ ตารางกิโลเมตร ทางตะวันออกของทางแม่น้ำน่านในอำเภอเมือง **ตามแนวเทือกเขาน้อย - เขาหินแก้ว - เขาชมพู - ดอยปู่แก้ว** ที่โอบล้อมด้วยแอ่งที่ราบขนาดใหญ่ลุ่มแม่น้ำสมุน - ลุ่มน้ำซาว ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ ๘๐ ตารางกิโลเมตร จากการสำรวจในขั้นต้นพบเครื่องมือหินสมัย ก่อนประวัติศาสตร์ที่ชาวบ้านเรียกว่า **เสียมตุ่น** ซึ่งมีลักษณะเป็นขวานหินขัด (Polished adzes) และขวานกะเทาะ (Flaked adzes) อยู่ทั่วไป



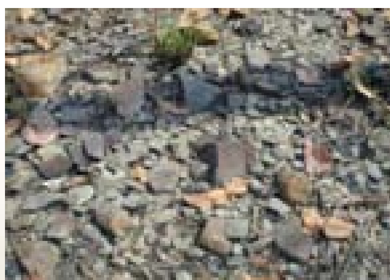
เสียมตุ่น หรือขวานหิน ยุคหินใหม่อายุราว ๔,๐๐๐ ปี สภาพผิวยังมีรอยกระเทาะยังไม่ถูกขัดแต่งจนผิวเรียบ

สายันต์ ไพรชาญจิตร์ : ภาพ

สะเก็ดหิน หรือชาวบ้านเรียกว่า ขี้กากหิน (Stone working debris/unused/wasted flakes) ซึ่งเกิดจากการกระเทาะตกแต่งเครื่องมือหินในขั้นตอนต่างเป็นหลักฐานที่พบมากที่สุดนับล้านชิ้น สะเก็ดที่เกิดจากการกระเทาะตกแต่งเครื่องมือหินในขั้นตอนต่างๆ และไม่ได้ถูกนำไปใช้ประโยชน์อะไร

เครื่องมือหินรูปร่างหยาบๆ ในขั้นตอนแรกๆ ของการผลิต หรือโกลน (pre-form and blank tools) ทำจากแกนหิน และสะเก็ดหินชิ้นใหญ่แต่ยังทำไม่เสร็จสมบูรณ์

เครื่องมือหินชำรุดแตกหักเสียหายระหว่างการผลิต (broken and unfinished pieces) เกิดจากความผิดพลาดในกระบวนการกะเทาะหรือการตกแต่งในระหว่างการผลิต

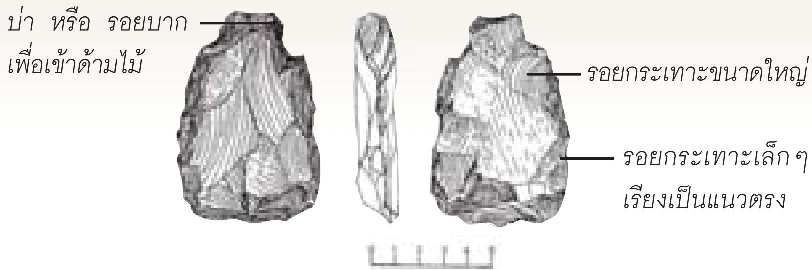


ร่องรอยการกระเทาะหิน ณ สถานที่ซึ่งมนุษย์เมื่อหลายพันปีก่อน เคยทำเครื่องมือจากหิน

สายันต์ ไพรชาญจิตร์ : ภาพ

เครื่องมือยุคหินใหม่ที่ทำเสร็จสมบูรณ์ที่ใช้งานได้

พบกระจัดกระจายในจังหวัดน่าน แต่ไม่พบเครื่องมือที่สมบูรณ์ เช่นเครื่องมือชิ้นนี้ในแหล่งผลิต สันนิษฐานว่า ผู้ผลิตเครื่องมือหินจะคัดเลือกนำชิ้นที่สมบูรณ์ไปแลกเปลี่ยนสินค้า แต่จะทิ้งเศษหินจากการกระเทาะหรือขี้กากหิน เครื่องมือที่ชำรุดแตกบิ่นหักผิดรูปไว้ที่แหล่งผลิต จนมนุษย์ปัจจุบันไปพบ



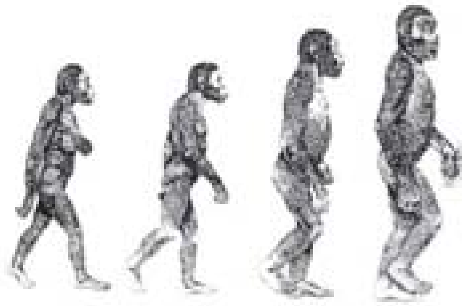
สายันต์ ไพรชาญจิตร์ : ภาพ

เครื่องมือยุคหินที่ขึ้นรูปแล้วรอการขัดแต่งผิว

โปรดสังเกตรูปร่างและรอยกระเทาะทั้งใหญ่และเล็กร้อยกว่ารอย โดยเฉพาะส่วนที่เป็นสันคม จะมีรอยกระเทาะที่ประณีตเรียงเป็นแถวต่างจากหินที่ตกกระเทาะตามธรรมชาติจะมีแนวกระเทาะเพียง ๒ - ๓ แนวเท่านั้น เนื่องจากการทำให้หินแข็งมีรูปทรงที่เหมาะสมเป็นเครื่องมือต้องมีแหล่งวัตถุดิบ คือ หินจากแหล่งภูเขาไฟเช่นที่พบแถบดอยภูซาง แล้วคนทำยังต้องมีกล้ามเนื้อที่แข็งแรง มีสมาธิ มีทักษะมีความอดทน มนุษย์ยุคปัจจุบันไม่สามารถกระเทาะหินเช่นที่มนุษย์โบราณเคยได้ทำอีก

ยุคการผลิตเครื่องมือหินต้องมีแหล่งวัตถุดิบ หรือมีหินเนื้อละเอียดตกแต่งเป็นเครื่องมือที่มีคมได้ น่านมีวัตถุดิบคุณภาพดีในพื้นที่ลุ่มน้ำสมุนและลุ่มน้ำซาว ซึ่งสันนิษฐานว่า เทือกเขาที่รายล้อมลุ่มน้ำเดิมเคยเป็นภูเขาไฟเมื่อประมาณ ๑.๘ - ๑ ล้านปีก่อน โดยมีดอยปู่แก้ว ดอยหินแก้ว ดอยภูซาง ภูทอง ภูสงืด หรือดอยปูสนุก ซึ่งสัณฐานเหมือกับฝาชีคว่ำเป็นขอบปล่องภูเขาไฟที่ดับสนิทแล้ว หินจากภูเขาที่มนุษย์ยุคหินใหม่นำมาทำเครื่องมือ ได้แก่ หินสีเขียวเนื้อละเอียดคล้ายหินลับมีด เรียกว่า หินไดอาเบส (Diabase) ส่วนที่เป็นผิวมักจะเป็นสีน้ำตาลจากการ

สัมผัสแดดลมต่อเนื่องนับพันปี แต่จะสังเกตสีที่แท้จริงของเนื้อหินได้จากรอยบิ่นหรือแตก ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่านำมาตีกับใบเลื่อยจะเกิดประกายไฟ หินอีกชนิดหนึ่งเนื้อละเอียดสีดำแข็ง เรียกว่า หินบะซ้อลต์ (Basalt) เนื้อละเอียดสีเทาจนถึงดำมีความแข็งมาก ยากที่จะตกแต่งเป็นรูปทรงที่ต้องการ แต่รักษาความคมได้ดี เมื่อใช้งานจนทื่อก็สามารถลับคมได้ พบมากที่ดอยหินแก้ว เนื้อแกร่งมากอาจชำรุดแตกหักเวลากระเทาะขึ้นรูป หินบะซ้อลต์ที่ดอยภูซางมีความแข็งแกร่งเป็นรอง แต่ตกแต่งคมง่ายกว่าขัดผิวเรียบง่ายกว่า นักโบราณคดีสันนิษฐานว่ามนุษย์ยุคหินใหม่ทำเครื่องมือหินจนเป็นรูปร่างบนเขาใกล้แหล่งหินแล้ว นำลงมาริมน้ำเพื่อใช้ทรายช่วยขัดแต่งผิวจนเรียบพร้อมนำไปใช้งาน เครื่องมือหินเหล่านี้สามารถลับคมได้ พบว่าบางชิ้นถูกลับคมจนสึกหรือกุดชิดกับโคนซึ่งใช้เสียบกับด้ามไม้



นับล้านปีก่อนมนุษย์ได้พัฒนาการมาจากสัตว์ที่คล้ายลิง จากการใช้มือช่วยเดินเริ่มเดินตัวตรง เรียกมนุษย์ยืนตรง หรือ โฮ โม อีเรคตัส (Homo Erectus) หลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดในไทยพบที่ อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง สิ่งนั้นคือกระดูกกะโหลกมนุษย์อายุราวห้าแสนปีซึ่งอยู่ในยุคหินเก่า จากหลักฐานต่าง ๆ ที่พบหลายแห่งที่ประเทศไทยสรุปการพัฒนาของความเป็นสังคมและชุมชนเริ่มตั้งต้นจาก

สังคมล่าสัตว์ (Hunting - Gathering Society) ประมาณ ๔๕๐,๐๐๐ - ๕๕๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว มนุษย์ยุคนั้นยังชีพด้วยการล่าสัตว์และเก็บพืชผลไม้มากิน รู้จักก่อไฟแล้ว แต่ไม่รู้จักการเพาะปลูกเมื่ออาหารขาดแคลนก็ย้ายที่อยู่อาศัย ตรงกับยุคหินเก่า - ยุคฮัวบิวเนียน - ยุคหินใหม่ ในเมืองน่านยังมีมนุษย์โบราณยุคนี้หลงเหลืออยู่คือตองเหลืองหรือมลาบรี ในตำบลแม่ขนิง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน และอำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่ ซึ่งถ้าไม่ให้การส่งเสริมอย่างเข้าถึง เข้าใจ รู้ลึก ให้ชนกลุ่มนี้รักษาวิถีชีวิตดั้งเดิม เชื่อแน่นอนว่ามนุษย์ดึกดำบรรพ์ที่เป็นตัวแทนชุมชนยุคหินนี้จะสูญพันธุ์ในที่สุด คือจะกลายเป็นมนุษย์สามัญ

สังคมเกษตรกรรม (Agricuture Village Society) ประมาณ ๖,๐๐๐ - ๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว มนุษย์บางกลุ่มรู้จักปลูกข้าวทำนา นำหินมาช่วยในการเพาะปลูก เช่น ขวาน จอบ เสียม รู้จักเกลือ รู้จักทำเครื่องประดับ เช่น กำไล ลูกปัด สิ่งของเครื่องใช้ยุคนี้จะกระจัดกระจายทั่วจังหวัดน่าน

สังคมเมือง (Urban Society) ประมาณ ๔๐๐ - ๑,๕๐๐ ปีมาแล้ว หลายๆ ครอบครัวที่รู้จักปลูกข้าว ปลูกพืชมารวมอยู่กันเป็นชุมชนใหญ่ มีมาแลกเปลี่ยนสินค้า มีพิธีกรรมความเชื่อ โดยเฉพาะการฝังศพ รับอารยธรรม เทคโนโลยีการนำทองแดงมาผสมดีบุก ทำเครื่องมือที่เรียกว่า สำริด

สำริด (Bronze) คือ โลหะที่ผสมระหว่างทองแดงและดีบุก โดยมีทองแดงเป็นส่วนผสมหลัก สำริดคือโลหะที่เปลี่ยนแปลงโลก เพราะตั้งแต่มนุษย์พบว่าเมื่อนำแร่บางชนิดมาถลุงหรือเผา จะได้ทองแดงที่หลอมเหลวเป็นน้ำ เมื่อเย็นลงทองแดงจะมีรูปร่างตามเบ้าหลอม เมื่อนำดีบุกมาผสม โลหะสำริดจะมีความแข็งมากขึ้น ใช้ทำเครื่องมือได้สะดวกกว่าการลงทุนลงแรงกระเทาะหินเพื่อทำเป็นเครื่องมือ วิถีชีวิตของมนุษย์จึงเปลี่ยนแปลงไปมาก ก่อให้เกิดอารยธรรมยุคสำริด เช่น ที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี มีอายุ ๔,๐๐๐ - ๕,๖๐๐ ปี

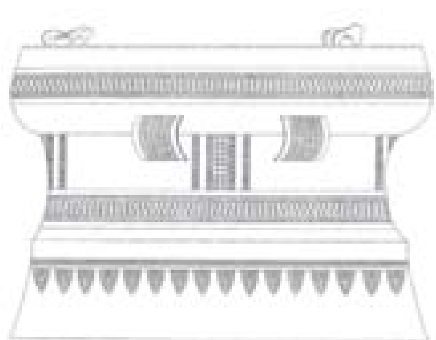
ศาสตราจารย์ชิน อยู่ดี เคยรายงานการค้นพบเครื่องมือสำริด อายุ ๒,๗๐๐ - ๒,๙๐๐ ปีในน่าน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ จากนั้นนอกจากกลองมโหระทึกแล้ว ไม่มีการค้นพบเครื่องมือยุคสำริดในน่านอีก



ภาชนะ ๒ ชิ้น ที่ค้นพบคือ กลองมโหระทึกสำริด อายุราว ๑,๔๐๐ - ๑,๙๐๐ ปี หรือราวพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๑ มีรูปแบบของวัฒนธรรมดองซอนของเวียดนาม สันนิษฐานว่า กลองนี้อาจผลิตในช่วงยุคประวัติศาสตร์ตอนต้น หรือพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๑ และใช้งานต่อมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๓ จากนั้น เมื่อเลิกใช้งานจึงนำมาบรรจุกระดูกและเครื่องประดับของบุคคลสำคัญในยุคนั้นแล้วนำมาฝังดิน

ปัจจุบันกลองมโหระทึกสองใบนี้ตั้งแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน ใบหนึ่งชำรุดมากเหลือเพียงหน้ากลอง ส่วนตัวกลองเหลือเพียงครึ่งใบ ส่วนอีกใบอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ มีรายละเอียดลวดลายที่คมชัดสวยงาม ขณะนี้ตั้งแสดงอยู่ที่ห้องก่อนประวัติศาสตร์ ชั้น ๒ อาคารพิพิธภัณฑ์ สำหรับสิ่งของที่ฝังกลองนั้นชาวบ้านบ่อหลวงได้เก็บรักษาไว้ในชุมชน





พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน : ภาพ

กลองมโหระทึกสำริดซึ่งพบที่บ้านบ่อหลวง อ.บ่อเกลือ

กลองมโหระทึกหรือฆ้องกบ ดั้งเดิมถือว่าใครครอบครองฆ้องกบและสลุงหนามถือว่าเป็นใหญ่ในชนกลุ่มดั้งเดิม คือ ถิ่น หรือ ลัวะ กลองมโหระทึกที่พบทำจากทองแดงร้อยละ ๖๙.๙๖% ตะกั่วร้อยละ ๑๑.๖๓% ดีบุกร้อยละ ๕.๘๓% เหล็กร้อยละ ๐.๑๙ สังกะสีร้อยละ ๐.๐๕ แสดงถึงความชำนาญหลอมโลหะของช่างในยุคกว่าพันปีก่อน กบสี่ตัวบนกลองหมายถึง ฝน หมายถึงความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร ซึ่งคนใน ไทย ลาว เวียดนาม กัมพูชา และตอนใต้ของจีน หรือเรียกว่า อุษาอาคเนย์ ต่างมีวิถีชีวิตทำนาปลูกข้าว การมีฝนฟ้าสมบูรณ์ จึงหมายถึงความมั่นคงของอาณาจักร

ดอยภูซาง

บริเวณดอยภูซางซึ่งได้ขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก เป็นแหล่งอุตสาหกรรมผลิตเครื่องมือยุคหินที่ยิ่งใหญ่และยังไม่ถูกบุกรุกทำลาย ซึ่งสันนิษฐานว่าเมื่อหลายพันปีก่อนมนุษย์ยุคหินใหม่นำหินจากภูเขามาทุบจนเป็นรูปร่างหยาบ ๆ แล้วแต่งคมโดยนำกรวดทรายจากแม่น้ำมาขัดแต่งผิวเครื่องมือหินนั้นจนเรียบ จากนั้นจึงส่งเครื่องมือหินไปขายหรือแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่น



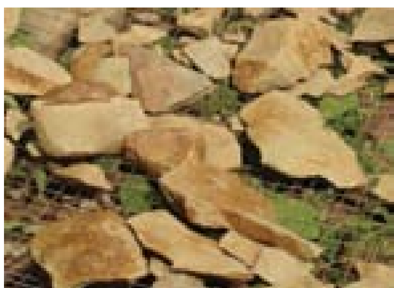
นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าคนโบราณที่สร้างกลองมโหระทึก สร้างขึ้นเพื่อใช้ในพิธีขอฝนหรือพิธีไสยศาสตร์หรือแสดงฐานะอันมั่นคงสูงส่ง หรือใช้ในพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายหรือใช้ในสงคราม

ลวดลายอันสวยงามที่พบบนผิวกลอง ได้แก่ ลายรัศมีดาวหรืออาทิตย์ ๑๒ แฉก ลายคนสวมเครื่องประดับศีรษะด้วยขนนก ลายนกกระสา ลายซี่หวีและกลีบดอกไม้ การหล่อภาชนะสำริดให้มีลวดลายสวยงามนั้นต้องผ่านการหล่อแล้วตกแต่งหลายครั้ง คือ ครั้งแรกหล่อเพื่อขึ้นรูปเป็นกลอง จากนั้นหล่อลายประดับอีกหลายครั้งทั้งด้านบน ด้านข้าง ช่างจึงต้องชำนาญมาก

จากคุณค่าการเป็นแหล่งอุตสาหกรรมผลิตเครื่องมือยุคหินที่ยิ่งใหญ่ และยังไม่ถูกบุกรุกทำลาย ทำให้จังหวัดน่านดำเนินการขอขึ้นทะเบียน**ดอยภูซาง**เป็นแหล่งมรดกโลก ต่อมาในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๕๔๘ ชุมชนได้ทำพิธีบวงสรวงเทพยดาปกปักรักษาและวิญญาณของบรรพชนซึ่งเคยตั้งถิ่นฐานบริเวณดอยภูซาง เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่การเริ่มขุดค้นตามหลักวิชาการโบราณคดี โดยเริ่มขุดค้นในไร่ข้าวโพดริมน้ำซางทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของดอยภูซาง ค้นพบหลักฐานสะเก็ดหินหรือขี้กากหินกระจายอยู่ในจุดที่ซึ่งสันนิษฐานว่าเมื่อหลายพันปีก่อนมนุษย์ยุคหินใหม่นำหินจากภูเขามาทุบจนเป็นรูปร่างหยาบ ๆ แล้ว แต่งคมโดยนำกรวดทรายจากแม่น้ำมาขัดแต่งผิวเครื่องมือหินนั้นจนเรียบ จากนั้นจึงส่งเครื่องมือหินไปขายหรือแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่น ดังนั้นจึงไม่พบเครื่องมือหิน

เส้นทางคมนาคมในบริเวณดอยภูซาง

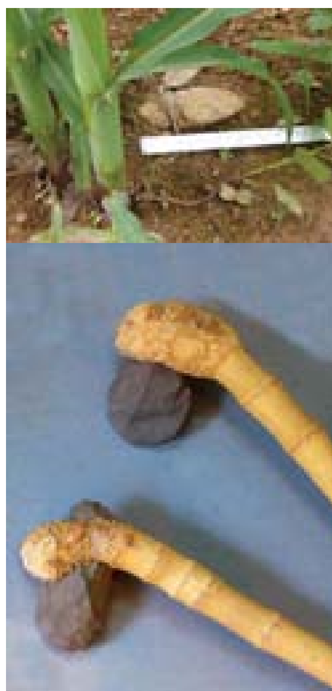
ที่ทำเสร็จสมบูรณ์ในแหล่งผลิตแม้แต่ชิ้นเดียว เหลือแต่เศษซากหินเหลือใช้ ซึ่งนำมาศึกษาวิชาการจะทราบเทคนิคการผลิตเครื่องมือหินได้ นับเป็นการสืบค้นทางโบราณคดีที่อาศัยการสืบจากสะเก็ดตามไปถึงวิธีการผลิต ถือว่ามีความสำคัญคู่ควรกับการเป็นมรดกโลก อยู่ตรงที่ สะเก็ดหินทุกก้อนมีความสำคัญมากกว่าหลักฐานใด ๆ เพราะมนุษย์สี่พันปีก่อนยังไม่รู้จักใช้ตัวอักษรบันทึกการสร้างเครื่องมือไว้



ซากหินที่เหลือจากการผลิต ในบริเวณดอยภูซาง

แต่ถ้ามีบางคนจะด้วยความไม่รู้ หรือโดยความละโมบ รุกล้ำหยิบเศษหินที่เคยอยู่ ณ ที่นั้นนับพันปี จนเปลี่ยนตำแหน่งหรือหยิบหินออกจากพื้นที่ดอยภูซาง ทำลายหลักฐานโบราณคดีของมนุษยชาติ และทำให้คุณค่าของแหล่งโบราณคดีที่สมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งของเอเชีย หรือของโลกต้องถูกทำลายจากน้ำมือมนุษย์ในยุคปัจจุบัน

เสียมตุ่น หรือ ขวานหิน ที่โผล่พ้นดินในไร่ข้าวโพด เจตนาชาวบ้านประหนึ่งสิ่งไร้ค่า เคยมีพ่อค้าต่างจังหวัดมาซื้อไปเป็นกระสอบ ถ้ามีผู้รู้มาบอกว่าหินแต่ละก้อน เสียมตุ่นแต่ละชิ้นควรอยู่คู่บ้าน คู่แผ่นดินน่าน เพราะแต่ละชิ้นบอกประวัติยาวนานหลายพันปี ยาวนานกว่าหนังสือประวัติศาสตร์ที่ใช้เรียน ยาวนานกว่าจังหวัดอื่น ๆ หลายสิบจังหวัด ยาวนานกว่าประเทศอื่น ๆ นับร้อยประเทศ คนน่านรุ่นต่อมาจะถูกหลอกซื้อโบราณวัตถุเช่นที่เคยในอดีตหรือไม่



ลักษณะการเข้าด้ามไม้ เพื่อเพิ่มความสะดวกในการใช้งานสันนิษฐานว่ามนุษย์ยุคหินใหม่ อาจพลิกแพลงใช้เครื่องมือหินไปตัดหรือถากไม้ที่คม เช่น ไผ่ แล้วนำผิวไม้ไผ่ที่คมนั้นมาใช้งานจะคล่องกว่าการทำเครื่องมือหินมาใช้งานโดยตรง

ดอยภูซาง ภูเขาใหญ่ตามแนวเหนือ - ใต้ ใกล้บ้านก้อด บ้านสะไมย์ ตำบลนาซาว อำเภอเมือง เป็นแหล่งโบราณคดีที่ยังคงสภาพบริสุทธ์ แทบไม่ถูกรบกวนและบุกรุกทำลาย ดอยนี้มีความกว้างตามแนวตะวันออก - ตะวันตก ประมาณ ๑,๓๐๐ เมตร ความยาวตามแนวเหนือ - ใต้ ประมาณ ๔,๒๐๐ เมตร มีหินวัตถุดิบประเภทหินควอร์ตไซต์เนื้อละเอียดและหินเถ้าภูเขาไฟสีดำ หินบะซ้อลต์เนื้อละเอียดสีดำ หินไดอะเบสสีเขียวอยู่มากมาย พบร่องรอยการกะเทาะผลิตเครื่องมือหินตั้งแต่ตามที่ลาดเชิงเขาเรื่อยไปจนถึงยอดเขาครอบคลุมพื้นที่มากกว่าร้อยละ ๖๐ ของภูเขา น่าจะเป็นแหล่งผลิตที่ใหญ่ที่สุดในเอเชียหรือของโลก

แหล่งเตาเผาโบราณบ้านบ่อสวก

เตาจ่ามนัสและเตาสุนัน ตั้งชื่อเป็นเกียรติแก่เจ้าของบ้าน รศ.สายันต์ ไพรชาญจิตร บันทึกในรายงานว่า เตาจ่ามนัสอยู่ที่เนินดินขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๕.๐๐ เมตร ยอดเนินสูงอยู่ค่อนไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ซึ่งค่อยๆ ลาดเอียงลงไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นที่ลาดต่ำลงไปสู่ลำน้ำสวกที่อยู่ห่างออกไปประมาณ ๑๕๐ เมตร บนยอดเนินดินมีโครงสร้างปล่องเตาดินเผาปรากฏอยู่ ขอบปล่องปั้นหนาและมีเนื้อดินเผาแกร่งมาก ไม่เห็นโครงสร้างเตาส่วนอื่นๆ โผล่เหนือผิวดิน และไม่พบเศษเครื่องปั้นดินเผาหรือหลักฐานที่เกี่ยวกับตัวเตาบนผิวของเนินดิน เตาจ่ามนัสและเตาสุนัน (ตั้งชื่อเป็นเกียรติแก่นางสุนัน ติคำ ภรรยาเจ้าของบ้าน) รวมถึงโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบบริเวณสวนของบ้านเลขที่ ๘ หมู่ ๑๐ ตำบลสวก อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน เป็นหลักฐานสำคัญทางโบราณคดีและทางประวัติศาสตร์ของน่านและล้านนา ซึ่งไม่ค่อยได้พบหลักฐานการผลิตที่สมบูรณ์เช่นนี้ และมิได้มีอยู่ทุกหมู่บ้าน



เฉพาะในเขตจังหวัดน่าน มีพบที่บ้านบ่อสวกเพียงแหล่งเดียว หลักฐานเตาเผาที่พบทั้งสองมีโครงสร้างคงสภาพอยู่มาก ร้อยละ ๗๕ และส่วนใหญ่อยู่ในสภาพดีมาก เตาส่วนที่ถูกทำลายและพังทลายนั้นเป็นเพียงส่วนน้อย

สภาพผนังด้านบนพังทลายยุบตัวลง มีเศษหม้อแตกทิ้งเกือบเต็มโพรงที่ยุบตัวนั้น อนึ่งจะไม่พบถ้วยชามที่สมบูรณ์ในแหล่งเตาเผา เพราะยุคโบราณนั้นถ้วยชามเคลือบเป็นของมีราคามาก ผู้ผลิตจะนำไปขายไกลถึงเมืองอื่นหรือประเทศอื่น อาทิ หลวงพระบาง ส่วนเศษภาชนะที่แตกบิ่นจะทิ้งรอบเตาเผา

หลักฐานทั้งหมดช่วยให้ทราบถึงรูปแบบเตาเผา สัดส่วน วิทยาการเผา ชนิดของผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา เครื่องเคลือบดินเผาของแหล่งเตาเมืองน่านบ้านบ่อสวก และสามารถตอบปัญหาทางประวัติศาสตร์อุตสาหกรรมเครื่องถ้วยชามของเมืองน่านได้อย่างดี ทั้งยังเป็นหลักฐานยืนยันว่าเมืองน่าน ซึ่งแม้ว่าจะเป็นนครรัฐเล็กๆ ในประวัติศาสตร์ แต่ก็มีกิจการการผลิตเครื่องถ้วยชามใหญ่โตขนาดเป็นอุตสาหกรรมของเมืองด้วย แสดงให้เห็นว่า เมืองน่านมีศักยภาพทางด้านอุตสาหกรรมเข้มแข็งเท่าเทียมกับเมืองอิสระอื่นๆ ในประเทศไทย และอาจเข้มแข็งกว่าหลายๆ หัวเมืองอีกด้วย การค้นคว้าวิจัยแหล่งโบราณคดีนี้จึงไม่สิ้นสุด

กล่องดิน หรือ จ๊อ เทคนิคล้ำยุคหลายร้อยปีก่อน

ลักษณะที่โดดเด่นทางวิทยาการการผลิตของแหล่งเตาเมืองน่านบ้านบ่อสวก คือ การใช้กล่องดินในกระบวนการเผากล่องดินที่ก้าวหน้ามากสมัยโบราณ พบว่ามีการใช้กันมากในจีนและเวียดนาม ในขั้นนี้ยังไม่สามารถระบุได้ว่า ช่างปั้นหม้อชาวน่านสามารถคิดค้นวิทยาการกล่องดินขึ้นมาเองหรือว่าได้เรียนรู้จากที่อื่น ผลิตภัณฑ์เครื่องถ้วยชามของเตาเมืองน่านบ้านบ่อสวกมีคุณภาพดีทัดเทียมกับเครื่องถ้วยชามจากแหล่งเตาอื่นๆ ในล้านนาและสุโขทัย

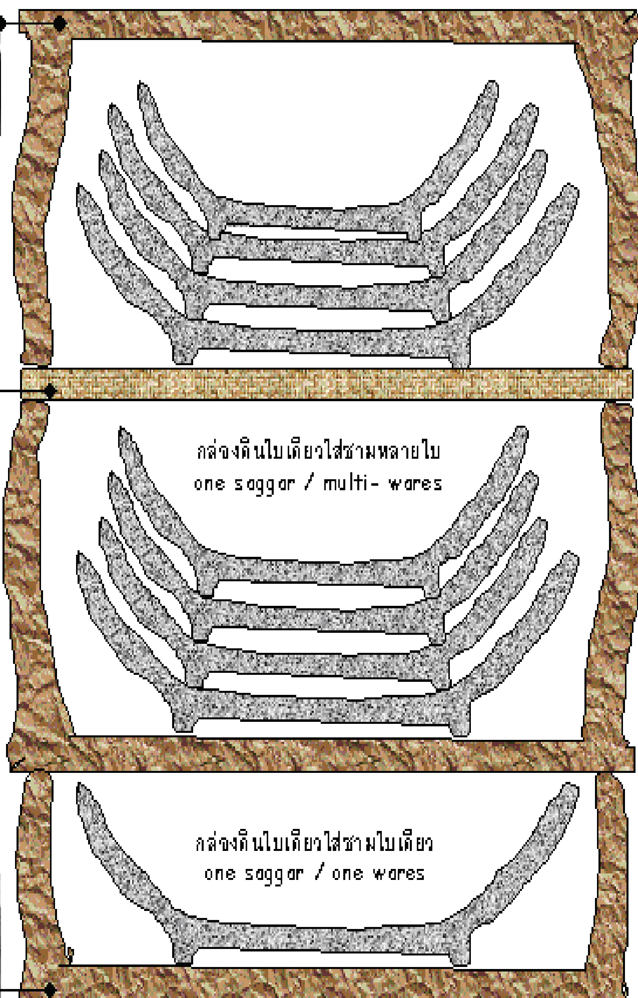




กล่องดินทรงสูง
one saggar/
multi-wares



ฝาปิดกล่องดิน
saggar's lid /
disc support



กล่องดินทรงเตี้ย
one saggar/
one-ware



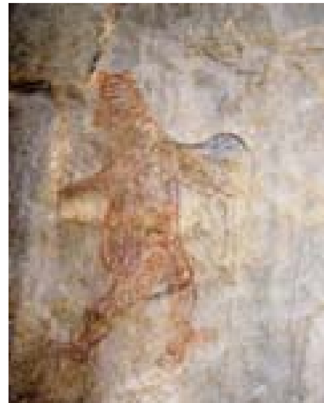


สายันต์ ไพรชาญจิตร์ : ภาพ

ความเก่าแก่ของแหล่งเตา

ผลจากการกำหนดอายุคาร์บอน - ๑๔ ถ่านไม้จากเตาจ่ามนัสและเตาสุนัน ยืนยันว่ากิจการการผลิตเครื่องถ้วยชามสมัยโบราณที่บ้านบ่อสวกมีมาตั้งแต่เมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และดำเนินการเรื่อยมาจนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ อายุของกิจการยาวนานถึงประมาณ ๓๐๐ ปี ประเด็นที่น่าสนใจเรื่องอายุสมัยของแหล่งเตาเมืองน่านบ้านบ่อสวกคือ การผลิตเครื่องถ้วยชามของแหล่งเตาเมืองน่านบ้านบ่อสวก อาจมีอายุเก่าแก่กว่าแหล่งเตาอื่นๆ ในล้านนาทั้งหมด คือเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่เมื่อราว พ.ศ.๑๗๙๐ หรือประมาณ ๗๕๐ ปีมาแล้ว ลวดลายอันเป็นประณีตเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแหล่งผลิตเครื่องเคลือบบ้านบ่อสวกใช้ประดับภาชนะ โดยนำดินมาพิมพ์ลายด้วยแม่พิมพ์แล้วเรียงติดที่บ่าภาชนะก่อนนำไปเผา เส้นทางที่ผ่านแหล่งโบราณคดีที่สำคัญของจังหวัดน่าน อาทิ ดอยภูซาง ดอยเขาแก้ว ซึ่งเป็นแหล่งผลิตเครื่องมือหินยุคใหม่ และแหล่งเตาเผาโบราณบ้านบ่อสวก ซึ่งมีเตาสังคโลกที่สมบูรณ์ อายุราว ๗๐๐ ปี แหล่งดังกล่าวอยู่ในรัศมี ๑๕ กิโลเมตร จากตัวเมืองน่าน

ภาพเขียนยุคก่อนประวัติศาสตร์



การค้นพบภาพเขียนสียุคก่อนประวัติศาสตร์บนผาหินที่ผาหน่อ อำเภอแม่จริม เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๘ โดยเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติแม่จริม เป็นหลักฐานการยืนยันการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดน่านซึ่งกำลังรอการศึกษาจากนักโบราณคดีอย่างละเอียดต่อไป เพราะภาพเขียนฝาผนังหินเพิงผานี้ เป็นอารยธรรมของมนุษย์ยุคหินเก่าย้อนไปนับแสนปีต่อเนื่องมาจนถึงยุคใหม่ราว ๔,๐๐๐ ปีก่อน ซึ่งเคยอาศัยหรือประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของมนุษย์ยุคนั้น โดยนำหินซึ่งมีแร่บางชนิดทำให้เกิดสีมาบดละเอียดผสมน้ำแล้วทาหรือใช้ปากพ่นสีนั้นบนผนัง ผาหินหรือผนังถ้ำ ทำซ้ำหลายๆ รอบจนปรากฏสีเด่นชัด หลายพันปีต่อมาเราพบภาพเขียนนี้หลงเหลืออยู่เฉพาะส่วนที่ไม่ถูกน้ำฝนกัดเซาะ

การเดินทางไปชมภาพเขียนที่ผาหน่อ ต้องมีเจ้าหน้าที่อุทยานพาไป ใช้เวลาเดินทางเท้าไปวนอุทยานแห่งชาติแม่จริม ๒ วัน โดยต้องค้างแรมในป่า และไม่สามารถเข้าไปถึงในฤดูฝน นักวิชาการเริ่มสำรวจผาหน่อ เมื่อเดือนพฤษภาคม ๒๕๔๘

น่าน : ยุคประวัติศาสตร์



นครน่าน คือ "นันทบุรี" เป็นนครของรัฐของกลุ่มชนชาวไทย ที่รวมตัวกันบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำในหุบเขาภาคเหนือทางตะวันออก ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกับการรวบรวมตัวก่อตั้งนครรัฐหรือแว่นแคว้นชาวไทยผู้อยู่อาศัยในบริเวณลุ่มแม่น้ำกกและแม่น้ำปิงทางตอนบนภาคเหนือ

ฐานะของนครน่านเป็นเพียงนครรัฐเล็ก ๆ ซึ่งมีการสถาปนาปกครองเฉพาะของตน มีระบบการสืบทอดผู้ครองนคร มีกฎหมาย จารีตประเพณี แต่เขตปกครองไม่กว้างขวางนัก เนื่องด้วยสภาพภูมิประเทศถูกปิดล้อมด้วยเทือกเขาสูงและป่าทึบ มีที่ราบอยู่จำกัดไม่เพียงพอต่อการทำนาและเพาะปลูกเพื่อเลี้ยงพลเมือง ทำให้มีผู้คนอาศัยอยู่น้อย เมื่ออาณาจักรหรือแว่นแคว้นใดที่อยู่ข้างเคียงมีอำนาจมากขึ้นก็มักมีอิทธิพลต่อการเมืองการปกครองนครน่านอยู่หลายครั้งหลายคราว

เรื่องราวประวัติศาสตร์ของนครน่านตามที่ปรากฏในหลักฐานเอกสารและศิลาจารึกนั้น อาจแบ่งลำดับเหตุการณ์และเรื่องราวความเป็นมาได้เป็นสองลักษณะ คือการแบ่งตามยุคสมัยของการปกครอง และแบ่งตามยุคสมัยของการโยกย้ายศูนย์กลางการปกครองไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งทั้งสองลักษณะนี้ซ้อนทับกันอยู่ตลอดช่วงการพัฒนาเมือง

นครรัฐน่านก่อนสมัยพญาภูคา พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เจ้าผู้ครองนครน่านโปรดให้แสนหลวงราชสมภารเรียบเรียงเอกสารสำคัญ ชื่อราชวงษปกรณ์พงศาวดารน่าน เอกสารนี้ได้ระบุว่า

เมื่อพญาลาวจังกรราชครองเมืองเงินยาง เชียงแสนและฝาง (พ.ศ.๑๑๘๑ - ๑๓๐๑) ให้บุตรองค์แรกชื่อ ลาวกอ ไปครองเมืองแค้นกาว หรือ น่าน ใน พ.ศ.๑๒๒๐ ต่อมา พ.ศ.๑๖๐๔ พญาตรีลานคำเจ้าเมืองน่านไปตีเมืองเชียงแสน โดยอ้างสิทธิความเป็นหลานพญาลาวกอ และมีบันทึกไว้ว่า พ.ศ.๑๗๔๗ พญาธรรมมิราช ขุนเจื๋อง กษัตริย์นักรบแห่งราชอาณาจักรภูกามยาว (พะเยา - เชียงราย) ได้ตั้งบุตรชื่อ เจ้าชุมแสงไปครองเมืองนันทบุรี หรือ น่าน

นครน่านกับการพัฒนาการความเป็นนครรัฐ

พัฒนาการความเป็นนครรัฐของน่านแบ่งออกได้เป็น ๕ ยุค ตามการโยกย้ายถิ่นฐานบ้านเมืองและศูนย์กลางและการปกครองตามลำดับดังนี้

๑. วรนคร หรือ เมืองปัว
๒. เวียงภูเพียงแช่แห้ง
๓. เวียงใต้
๔. เวียงเหนือ
๕. เมืองน่าน ณ ที่ตั้งปัจจุบัน

วรนครหรือเมืองปัว

ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ พญาภูคาครองเมืองย่าง และขยายเขตการปกครองโดยส่งราชบุตรบุญธรรมสองคน คือขุนนุ่นและขุนฟอง ไปสร้างเมืองใหม่ โดยขุนนุ่นผู้พี่ไปสร้างเมืองหลวงพระบาง ส่วนขุนฟองผู้น้องไปสร้างวรนครหรือเมืองปัว โดยพญาภูคาได้เลือกพื้นที่มีชัยภูมิที่ดีให้ขุนฟองได้สร้างใหม่ ครั้นเมื่อขุนฟองสร้างเมืองเสร็จราวในปี พ.ศ.๑๘๒๕ จึงได้ขนานนามที่นี้ว่า วรนคร ซึ่งหมายถึง เมืองดี

หลังจากขุนฟองถึงแก่พิราลัยแล้วบุตรคือ เจ้าเก้าเถื่อน ครองเมืองสืบแทน พญาภูคาซึ่งชรามากแล้ว ประสงค์จะให้เจ้าเก้าเถื่อนผู้เป็นหลานได้ขึ้นครองเมืองย่างแทนตน เจ้าเก้าเถื่อนเกรงใจปู่จึงยอมไปอยู่เมืองย่าง และมอบให้ชายา คือนางพญาแม่ท้าวคำปินดูแลรักษาเมืองปัวแทน ครั้นเมื่อพญาภูคาถึงแก่พิราลัย เจ้าเก้าเถื่อนได้ครองเมืองย่างสืบแทน แต่ในช่วงที่เจ้าเก้าเถื่อนครองเมืองย่าง พญางำเมืองเจ้าผู้ครองเมืองพะเยายกทัพขยายอิทธิพลเหนือเมืองปัว นางพญาแม่ท้าวคำปิน ซึ่งกำลังทรงครรภ์ได้หลบหนีไปอยู่บ้านห้วยแร้งจนคลอดบุตรชาย ชื่อเจ้าขุนใส เติบใหญ่รับราชการเป็นที่โปรดปรานของพญางำเมือง เจ้าขุนใสรวบรวมกำลังพลมากพอต่อสู้จนหลุดพ้นอำนาจเมืองพะเยา แล้วสถาปนาตนเป็น “พญาผานอง” ขึ้นครองเมืองปัวระหว่างปี พ.ศ.๑๘๖๕ - ๑๘๙๔ ปี รวม 30 ปี จึงพิราลัย

เวียงภูเพียงแช่แห้ง

สมัยพญาครานเมืองหรือพญาการเมือง บุตรพญาผานอง เมืองปัวขยายตัวมากขึ้นและมีความสัมพันธ์กับสุโขทัยอย่างใกล้ชิด พงศาวดารเมืองน่านระบุว่า พญาครานเมืองได้รับเชิญจากพระมหาธรรมราชาลิไท ไปร่วมสร้างวัดหลวงอภัย (วัดอัมพวนาราม) ขากลับเจ้าเมืองสุโขทัยพระราชทานพระบรมสารีริกธาตุ ๗ องค์ พระพิมพ์ทอง ๒๐ องค์ พระพิมพ์เงิน ๒๐ องค์ ให้กับพญาครานเมืองมาบูชา ณ วรนคร (เมืองปัว) พญาครานเมืองได้ปรึกษาพระมหาเถรธรรมบาลและได้เลือกสถานที่ ณ ดอยภูเพียงแช่แห้ง ด้วยความเชื่อว่าเป็นที่เคยบรรจุพระบรมธาตุมาแต่ปางก่อน ดอยภูเพียงแช่แห้งเป็นเนินไม่สูงนัก ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำเตี๋ยนกับน้ำลิงทางฟากตะวันออกของแม่น้ำน่าน จึงได้ระดมผู้คนก่อสร้างพระธาตุแช่แห้งขึ้นที่เนินแล้วอัญเชิญพระบรมธาตุมาบรรจุไว้ ต่อมาพญาครานเมืองมีศรัทธาจะไหว้บูชาพระธาตุแช่แห้งอยู่เป็นนิจ (หรือจากการที่ประชากรเพิ่มขึ้นต้องการที่ชัยภูมิดีกว่าเมืองเดิม) เมื่อ พ.ศ.๑๙๐๒ จึงอพยพผู้คนพลเมืองมาอยู่ ณ เวียงภูเพียงแช่แห้งได้ประมาณ ๔ ปี จนถึง พ.ศ.๑๙๐๖ ถูกลอบปลงพระชนม์ พญาผากองผู้เป็นบุตรได้ครองเมืองต่อมา แต่การตั้งเมืองอยู่ที่เวียงภูเพียงแช่แห้งนี้ดำรงได้เพียง ๑๐ ปีเท่านั้น จึงได้มีการย้ายเมืองไปตั้งที่ใหม่อีกฟากของแม่น้ำ

วัดพระธาตุแช่แห้งเป็น "เมืองเก่า"

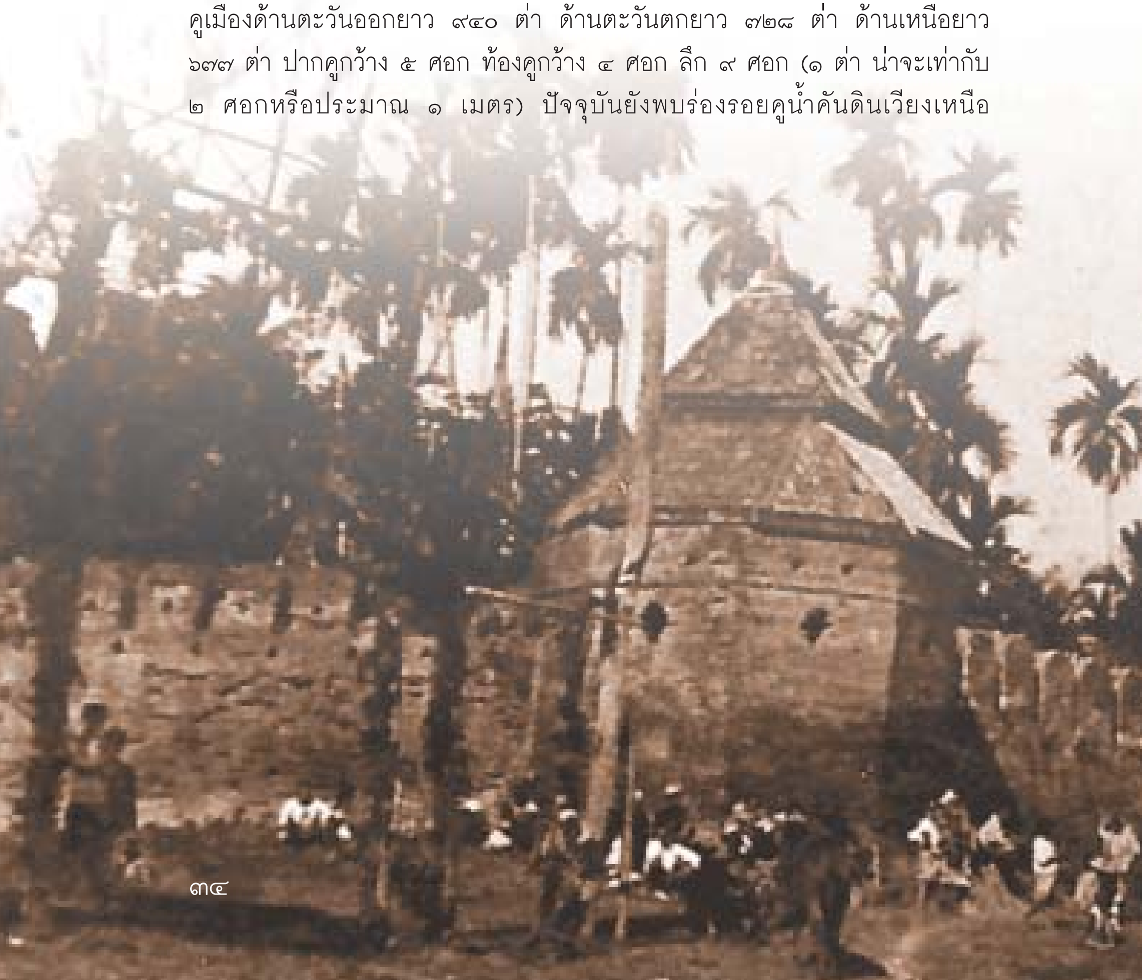
พื้นที่ธรณีสงฆ์ ๐.๑๓ ตารางกิโลเมตร ของวัดพระธาตุแช่แห้งเป็นพื้นที่เมืองเก่า ตามมติคณะรัฐมนตรี ๒๐ กันยายน ๒๕๔๘ และประกาศคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ๒๔ มีนาคม ๒๕๔๙ การควบคุมดูแลทัศนียภาพไม่ให้คุณค่าเดิมถูกลดทอนหรือบดบัง

เวียงใต้ (พ.ศ.๑๙๑๑ - ๒๓๖๒)

ในปี พ.ศ.๑๙๑๑ พญาผากอง บุตรของพญาครานเมืองตระหนักถึงปัญหาน้ำไม่พอใช้ เพราะเวียงแช่แห้งอยู่บนเนินสูงและลำน้ำลิงที่แหล่งน้ำสำคัญนั้นมีขนาดเล็ก น้ำแห้งขอดในฤดูแล้งไม่พอกับพลเมืองที่เพิ่มขึ้น พญาผากองจึงให้ย้ายเมืองมายังฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน ที่บ้านห้วยไค้ซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองน่านในปัจจุบัน เรียกว่า "เวียงน่าน" ซึ่งเมื่อมีการอพยพหนีน้ำท่วมไปเวียงเหนือจึงเรียกอีกชื่อว่า "เวียงใต้"

เวียงเหนือ (พ.ศ.๒๓๖๒ - ๒๓๙๗)

นับแต่พญาผากองได้ย้ายเมืองจากเวียงภูเพียงแช่แห้งมาอีกฝั่งของแม่น้ำน่านแล้ว ทายาทได้ครองเมืองต่อๆ กันมาหลายองค์ แต่ใน พ.ศ.๒๓๖๐ (ในรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์) เกิดน้ำครั้งใหญ่ น้ำในแม่น้ำน่านไหลเข้าท่วมสู่ตัวเมืองน่าน กระแสน้ำน่านที่แรงและเชี่ยวได้พัดพากำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันตกพังทลายลงทั้งแถบ บ้านเรือนพังทลายเกือบหมด วัดวาอารามในนครน่านหักพังเป็นอันมาก พ.ศ.๒๓๖๒ พญาสุมนเทวราช เจ้าผู้ครองนครน่านจึงได้ย้ายเมืองไปอยู่บริเวณดงพระเนตรช้าง ซึ่งเป็นที่ดอนน้ำท่วมไม่ถึงอยู่ทางทิศเหนือของเมืองเดิม ใช้เวลาสร้างเมืองหกเดือนจึงแล้วเสร็จเรียกว่า "เวียงเหนือ" (ปัจจุบันอยู่ในเขตบ้านมหาโพธิ์และบ้านสถารส) ห่างจากเวียงใต้ประมาณ ๒ กิโลเมตร เวียงเหนือทอดไปตามลำน้ำน่านห่างจากแม่น้ำน่านประมาณ ๘๐๐ เมตร พงศาวดารเมืองน่านได้กล่าวไว้ว่า คูเมืองด้านตะวันออกยาว ๙๔๐ ต่า ด้านตะวันตกยาว ๗๒๘ ต่า ด้านเหนือยาว ๖๗๗ ต่า ปากคูกว้าง ๕ ศอก ท้องคูกว้าง ๔ ศอก ลึก ๙ ศอก (๑ ต่า น่าจะเท่ากับ ๒ ศอกหรือประมาณ ๑ เมตร) ปัจจุบันยังพบร่องรอยคูน้ำคันดินเวียงเหนือ



สันนิษฐานว่าครั้งที่ย้ายเมืองนั้นมีวัดสถารสเป็นวัดหลวงของเขตเวียงเหนือในปัจจุบัน คือถนนหน้ามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา น่าน

ด้านเหนือ จดบ้านหัวเวียงเหนือ

ด้านใต้ จดทุ่งนาริน

ด้านตะวันออก ยาวไปตามถนนสุมนเทวราช

ด้านตะวันตก ตั้งแต่มุมรั้วสนามกีฬา จังหวัดน่าน ทิศเหนือและทุ่งควายเฒ่าข้าวสาร

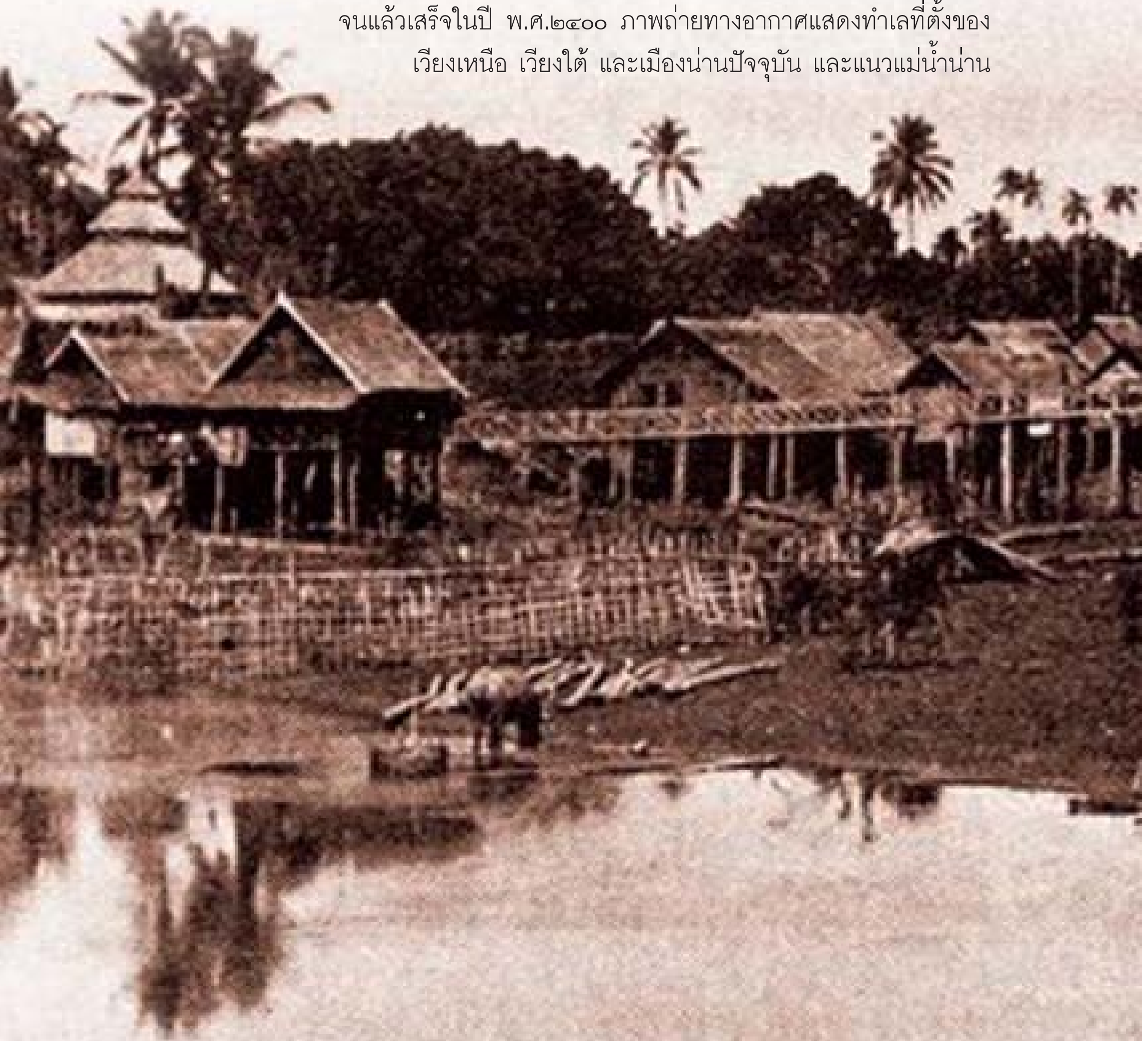
วัดสถารสเป็นวัดเดียวในเวียงเหนือ ที่มีพระธาตุเจดีย์จึงสันนิษฐานว่าเป็นวัดหลวง

ศูนย์กลางนครน่านอยู่ที่เวียงเหนือสืบกันมาได้ ๓๖ ปี จนถึงสมัยของเจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ ผู้ครองนครน่านจึงได้ย้ายเมืองมาอยู่ ณ ที่ตั้งปัจจุบันใน พ.ศ.๒๓๙๗



เมืองน่าน (พ.ศ.๒๓๙๗ - ปัจจุบัน)

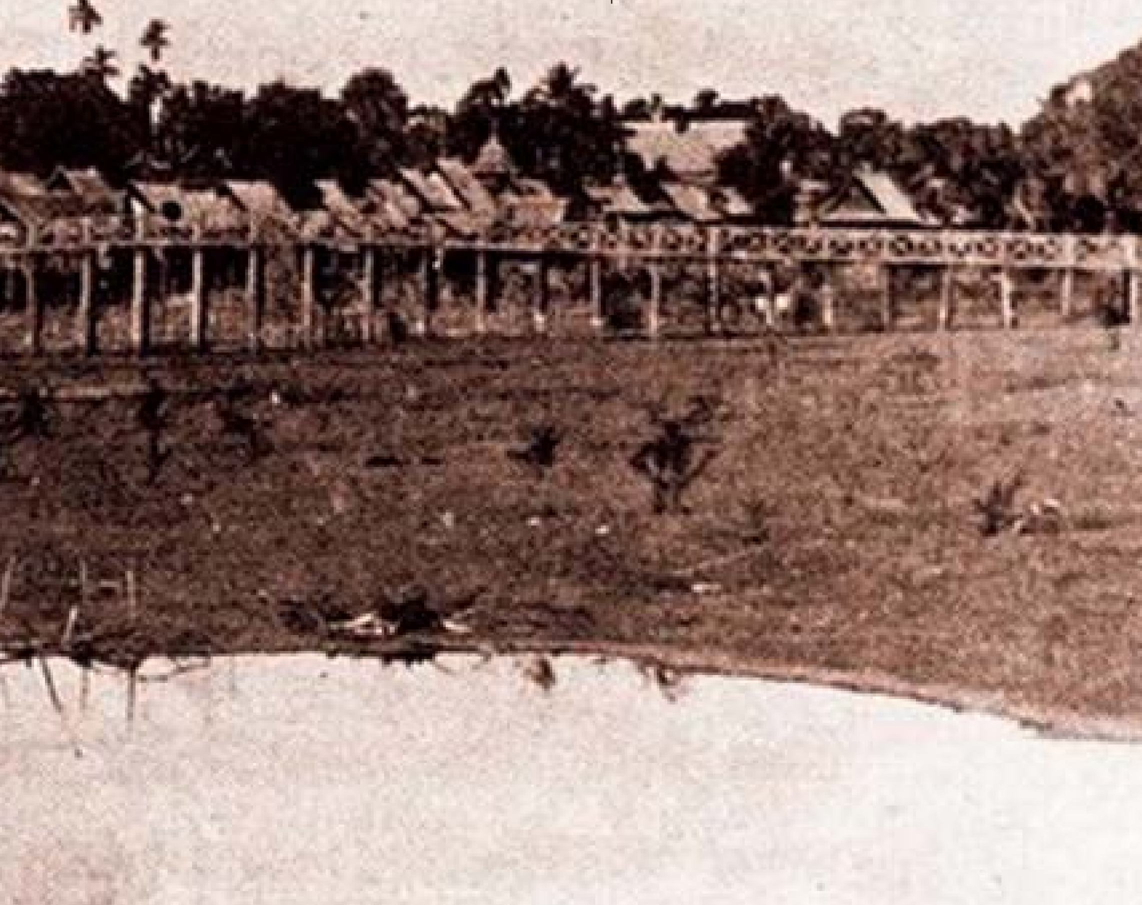
หลังจากที่ย้ายเมืองมายังเวียงเหนือแล้ว ต่อมาแม่น้ำน่านเปลี่ยนเส้นทางเบี่ยงห่างจากกำแพงเมืองเวียงใต้ไปมาก ในปี พ.ศ.๒๓๙๗ เจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ย้ายเมืองน่านจากเวียงเหนือ (บริเวณดงพระเนตรช้าง) กลับไปยังเวียงใต้ ปฏิสังขรณ์กำแพงเมืองส่วนที่เคยถูกกระแสน้ำพัดพังทลายและซ่อมแซมสิ่งชำรุดทรุดโทรมให้ดีดังเดิมจนแล้วเสร็จในปี พ.ศ.๒๔๐๐ ภาพถ่ายทางอากาศแสดงทำเลที่ตั้งของเวียงเหนือ เวียงใต้ และเมืองน่านปัจจุบัน และแนวแม่น้ำน่าน



ซึ่งเบี่ยงไปทางตะวันออก อนึ่ง แม่น้ำส่วนที่เบี่ยงไปนั้น ความยาวเพียง ๑ กิโลเมตรเศษ ลำน้ำที่เบี่ยงเกิดจากธรรมชาติหรือคนขุดมิอาจสรุปได้ เพราะไม่มีหลักฐานบันทึกไว้

ตัวเมืองน่านมีกำแพง ๔ ด้าน มีคูเมือง ๓ ด้าน เว้นด้านติดแม่น้ำ กำแพงสูงประมาณ ๒ วา กำแพงด้านตะวันออก มีประตูไชย (ประตูน้ำเข้ม) ด้านตะวันตก มีประตูปล่อง ประตูหนองห่าน ทิศเหนือมี ประตูริม ด้านใต้มี ประตูเชียงใหม่ ประตูท่าลี่ จนคนน่านผูกเป็นคำคล้องจองว่า เจ็ดประตู หนึ่งหนอง สิบสองวัด (หนองในที่นี้ คือ หนองแก้ว)

เวียงน่านในอดีต เจ็ดประตู หนึ่งหนอง คือ หนองแก้ว สิบสองวัด วัดลำดับที่สิบสอง คือวัดน้อยในบริเวณหอคำเวียงน่านปัจจุบัน



วรนครหรือเมืองปัว พุทธศตวรรษที่ ๑๘

เจ้าผู้ครองนคร	พ.ศ. โดยประมาณ	เหตุการณ์หรือศิลปกรรมสำคัญ
เจ้าขุนฟอง ต้นราชวงศ์ภูคา	กลาง พุทธศตวรรษ ที่ ๑๘	พญาภูคาย้ายอาณาเขตจากเมืองย่าง โดยส่งขุนนุ่นบุตรบุญธรรมไปสร้างเมืองหลวงพระบาง ขุนฟองบุตรบุญธรรมอีกคนให้ไปสร้างวรนครหรือเมืองปัว (พบหลักฐานชุมชุนโบราณที่บ้านปัว บ้านสวนดอก บ้านศาลา บ้านทุ่งกวาว)
เจ้าเก้าเกื่อน		หลานปู่พญาภูคา บุตรเจ้าขุนฟอง ครองเมืองย่าง
นางพญาแม่ท้าวคำปิน		ชายาเจ้าเก้าเกื่อนชิงเมืองปัวแทนเจ้าเก้าเกื่อน ช่วงที่พญางำเมือง ยกทัพมาตีปัว
พญาผานอง	๑๘๖๕ - ๑๘๙๔	บุตรเจ้าเก้าเกื่อนชิงเมืองปัวคืนจากพญางำเมือง
เจ้าขุนใส	๑๘๙๔ - ๑๘๙๖	บุตรพญาผานอง
พญาครานเมือง (พญาการเมือง)	๑๙๐๑	สร้างพระธาตุแช่แห้งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๗ องค์ พระพิมพ์ทองและพระพิมพ์เงินอย่างละ ๒๐ องค์ ซึ่งพระมหาธรรมราชาลิไทแห่งกรุงสุโขทัยมอบให้สันนิษฐานภายหลังว่าสาเหตุการย้ายเมืองอาจเพราะเวียงภูเพียงแช่แห้งตั้งอยู่ ณ ที่สะดวกต่อการติดต่อสุโขทัยและภายภาคหน้าจะเป็นศูนย์กลางนครรัฐน่าน ซึ่งไปถึง แพร่ พะเยา อุตรดิตถ์

วรนครหรือเมืองปัว พ.ศ.๑๙๐๒ - ๑๙๑๑

เจ้าผู้ครองนคร	พ.ศ. โดยประมาณ	เหตุการณ์หรือศิลปกรรมสำคัญ
พญาครานเมือง	๑๙๐๒ - ๑๙๐๖	ย้ายศูนย์กลางนครรัฐวรนครมาสร้างเมืองที่เวียงภูเพียงแช่แห้ง ต่อมาถูกลอบปลงพระชนม์ใน พ.ศ.๑๙๐๖ โดยขุนนางจากกรุงศรีอยุธยา
พญาผากอง	๑๙๐๖ - ๑๙๑๑ ย้ายเมืองมาเวียงน่าน ครองอยู่ถึง พ.ศ.๑๙๓๑	พญาผากองซึ่งเป็นบุตรครองเมืองสืบต่อมา พบว่าเวียงพระธาตุแช่แห้งไม่สามารถรองรับผู้คนได้มากเพราะขาดแคลนแหล่งน้ำ ใน พ.ศ.๑๙๑๑ จึงย้ายเมืองมาฟากตะวันออกของแม่น้ำน่าน รวมเวลาซึ่งเวียงภูเพียงแช่แห้งเป็นศูนย์กลางนครรัฐ ๒๐ ปี

เวียงน่าน หรือ เวียงใต้ พ.ศ.๑๙๑๑ - ๒๓๖๐

เจ้าผู้ครองนคร	พ.ศ. โดยประมาณ	เหตุการณ์หรือศิลปกรรมสำคัญ
พญาผากอง	๑๙๑๑ - ๑๙๓๑	ย้ายเมืองจากเวียงภูเพียงแช่แห้งมาบ้านห้วยไค้ ซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองน่านปัจจุบัน
เจ้าคำตัน (บุตรพญาผากอง)	๑๙๓๖ - ๑๙๔๑	ถูกขุนนางจากกรุงศรีอยุธยาลอบปลงพระชนม์
เจ้าศรีจันต๊ะ	๑๙๔๑ - ๑๙๔๒	บุตรเจ้าคำตัน ครองเมืองได้ ๑ ปี ถูกพญาเถระและพญาอุ่นเมืองจากเมืองแพร่จับประหาร

เจ้าผู้ครองนคร	พ.ศ. โดยประมาณ	เหตุการณ์หรือศิลปกรรมสำคัญ
พญาเถร	๑๙๔๒	จากเมืองแพร่ ครองเมืองน่านได้ ๖ เดือน พิราลัย
พญาอุ่นเมือง	๑๙๔๒ - ๑๙๔๓	พระอนุชาพญาเถรครองเมืองน่านได้ ๑ ปี ถูกเจ้าหุงอนุชาเจ้าศรีจันต๊ะ ซึ่งเคยถูกพระยาแพร่ครอง
เจ้าหุง	๑๙๔๓ - ๑๙๕๐	ยึดเมืองน่านคืนมาจากที่เคยถูกพม่า แพร่ครอง
เจ้าภูเข็ง หรือ ปู่เข็ง บุตรเจ้าหุง	๑๙๕๐ - ๑๙๖๐ บ้างว่า ๑๙๔๙	สร้างวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร พระนางประทุมมามเหสีสร้างวัดพระธาตุเขาน้อยและวัดสวนตาล
เจ้างั่วผาสุม	๑๙๖๙	สร้างกำแพงเมืองจากซุงทั้งท่อน และสร้างพระพุทธรูปสำริด ๕ องค์ราว พ.ศ.๑๙๖๙ - ๑๙๗๐
เจ้าอินต๊ะแก่นท้าว	๑๙๗๖	ครองเมืองได้ 3 เดือน เจ้าแปงและเจ้าหอพรหม
เจ้าแปง	๑๙๗๗ - ๑๙๗๘	ผู้เป็นน้องยึดอำนาจ เจ้าอินต๊ะแก่นท้าวหนีไป แล้วไปพึ่งสุโขทัยจนกลับได้มาครองเมืองอีกครั้งใน พ.ศ.๑๙๗๘ - ๑๙๙๓
เจ้าอินต๊ะแก่นท้าว	๑๙๗๘ - ๑๙๙๓	ยึดอำนาจปราบเจ้าแปงแล้วครองเมืองต่อ
เจ้าอินต๊ะแก่นท้าว (บุตรเจ้างั่วผาสุม)	๑๙๙๓	พระเจ้าติโลกราชยกทัพจากเชียงใหม่มาตีน่าน และสร้างพระเจ้าทองทิพย์ซึ่งเป็นพระพุทธรูปหล่อสำริดปางมารวิชัยหน้าตัก ๑๐ ฟุต ซึ่งจัดว่าใหญ่ที่สุดในล้านนา น่านจำต้องขึ้นต่อล้านนา
เจ้าผาแสง (บุตรเจ้าแปง)	๑๙๙๓ - ๒๐๐๔	เจ้าองค์สุดท้ายแห่งวงศ์ภูคา

ต่อจากนั้นกษัตริย์เชียงใหม่ อาณาจักรล้านนาตั้งขุนนางมาครองน่านสืบต่อมาอีก ๒๑ คน ขุนนางซึ่งครองเมืองน่านเมื่อครบวาระแล้วถูกโยกย้ายไปครองเมืองน่านต้องร่วมรบ ผู้ชนะศึกจะถูกปูนบำเหน็จ ส่วนผู้ที่ไม่ตั้งใจปฏิบัติราชการบางท่านถูกปลดบ้างถูกประหาร เพราะทำผิดก็มี

ช่วงเวลากษัตริย์เชียงใหม่ทรงแต่งตั้งผู้ครองนครน่าน

เจ้าผู้ครองนคร	พ.ศ. โดยประมาณ	เหตุการณ์หรือศิลปกรรมสำคัญ
หมื่นสร้อยเชียงของ	๒๐๐๕ - ๒๐๐๙	โยกย้ายจากน่านไปครองเมืองฝาง
หมื่นน้อยใน	๒๐๐๙ - ๒๐๑๑	พระเจ้าติโลกราชสั่งประหาร เพราะทำผิดอาญา
หมื่นขวาเฒ่าบาจาย	๒๐๑๒ - ๒๐๑๖	ถึงแก่กรรมที่น่าน
หมื่นคำ	๒๐๑๖ - ๒๐๑๘	โยกย้ายจากน่านไปครองเมืองฝาง
ท้าวขาก่าน (ย้ายมาจากฝาง)	๒๐๑๙ - ๒๐๒๓	พ.ศ.๒๐๑๙ บูรณะวัดพระธาตุแช่แห้ง รบชนะญวนซึ่งมาตีน่าน จึงได้ไปครองเชียงราย
ท้าวอ้ายยวม	๒๐๒๔ - ๒๐๒๘	พ.ศ.๒๐๒๘ เสริมองค์พระธาตุแช่แห้ง ถึงแก่กรรมที่น่าน
ท้าวเมือง	๒๐๒๘ - ๒๐๓๒	ท้าวเมืองผู้ลูกครองต่อแต่ถูกปลดต่อมา
หมื่นโมงเชียงเรือ	๒๐๓๒	ครองเมือง ๖ เดือน
ท้าวบุญแฝง (ครั้งที่ ๑)	๒๐๓๒ - ๒๐๓๙	โยกย้ายจากน่านไปครองเมืองเชียงแสน
หมื่นตีนเชียง	๒๐๓๙ - ๒๐๔๐	โยกย้ายจากน่านปกครองเมืองเชียงแสน
ท้าวบุญแฝง (ครั้งที่ ๒)	๒๐๔๐ - ๒๐๕๐	ย้ายกลับจากเชียงแสนมาน่าน
หมื่นสามล้าน	๒๐๕๐ - ๒๐๕๒	โยกย้ายจากเมืองน่านไปครองเมืองฝาง
เจ้าเมืองแพ่สร้อย	๒๐๕๓ - ๒๐๕๖	โยกย้ายจากเมืองน่านไปครองเมืองลำปาง

เจ้าผู้ครองนคร	พ.ศ. โดยประมาณ	เหตุการณ์หรือศิลปกรรมสำคัญ
หมื่นท้าวบุญฝาง	๒๐๕๖ - ๒๐๕๘	โยกย้ายจากเมืองน่านไปครองเมืองเทิง
เจ้าเมืองฝาง	๒๐๕๙	โยกย้ายจากเมืองน่านไปครองเมืองพะเยา
พญาคำยอดฟ้า (ครั้งที่ ๑)	๒๐๕๙	โยกย้ายจากเมืองน่านไปครองเมืองพะเยา
พญาหน่อเชียงแสน	๒๐๖๐ - ๒๐๖๒	โยกย้ายจากเมืองน่านไปครองเมืองพะเยา
พญาคำยอดฟ้า (ครั้งที่ ๒)	๒๐๖๒ - ๒๐๖๙	ย้ายกลับจากเมืองพะเยามาครองเมืองน่าน สร้างพระเจ้าล้านทองและบูรณะวัดพระธาตุแช่แห้ง
เจ้าแสนสงคราม	๒๐๖๘	เจ้าเมืองลำปาง ครองเมืองน่านเพียง ๑ เดือน
พญาคำยอดฟ้า (ครั้งที่ ๓)	๒๐๖๙ - ๒๐๗๐	เป็นขุนนางผู้เก่งกล้าได้รับความดีความชอบเลื่อนเป็นเจ้าพญาแสนสงครามไปราชการสงคราม และถึงแก่พิราลัยที่เชียงใหม่
เจ้าพญาพลเทพฤาชัย	๒๐๗๐ - ๒๑๐๑	ครองเมืองน่านต่อเนื่องยาวนาน ๓๒ ปี ในสถานะเทียบกับเจ้าผู้ครองนครน่าน ดังปรากฏนามในศิลาจารึกหลักที่ ๗๒ ว่า "ศรีบพิตรพลเทพฤาชัย" ปฏิสังขรวัดพระธาตุช้างค้ำซึ่งถูกทิ้งร้างมากกว่าร้อยปี (บ้างเชื่อว่าสร้างวัดนี้) พ.ศ.๒๑๐๒ บุเรงนองกษัตริย์พม่าตีเชียงใหม่ได้เจ้าพญาพลเทพฤาชัยจึงหลบหนีภัยไปล้านช้างสิ้นสุดระยะเวลาซึ่งเชียงใหม่มีอิทธิพลเหนือเมืองน่านนานต่อเนื่องนับพระเจ้าติโลกราชตีน่าน พ.ศ.๑๙๙๓ จนพระเจ้าบุเรงนองชนะเชียงใหม่ ใน พ.ศ.๒๑๐๑ รวม ๑๐๘ ปี ต่อจากนั้นพม่ามีอำนาจหรือการปกครองน่านระหว่าง พ.ศ.๒๑๐๑ - ๒๒๖๙ นาน ๑๖๖ ปี

ช่วงเวลาที่เมืองน่านขึ้นต่อพม่า

เจ้าผู้ครองนคร	พ.ศ. โดยประมาณ	เหตุการณ์หรือศิลปกรรมสำคัญ
พญาหน่อคำเสถียรไชยสงคราม เจ้าบุตรพรหมมินทร์ (ครั้งที่ ๑)	๒๑๐๓ - ๒๑๓๔	บูรณะพระธาตุแช่แห้ง พ.ศ.๒๑๒๓ (วัดภูมินทร์สร้างในสมัยผู้ครองนครสองท่านนี้) สร้างวัดดอนแท่นที่เมืองพ้อ อำเภอเวียงสา พ.ศ.๒๑๔๐ รบสู้กับมังนรธาช่อพระราชโอรสในพระเจ้าบุเรงนองที่ปากง้าว แต่แพ้ต้องหนีไปหลวงพระบาง
พญาแขก		รักษาเมืองช่วงเจ้าเจตบุตรพรหมมินทร หนีไปหลวงพระบาง
เจ้าเจตบุตรพรหมมินทร์ (ครั้งที่ ๒)		เจ้าเจตบุตรพรหมมินทร์นำกำลังมายึดเมืองน่านคืน ต่อมา พ.ศ.๒๑๔๖ เจ้าศรีสองเมืองผู้น้องเป็นขบถ สมคบพม่าจับเจ้าเจตบุตรพรหมมินทร์ไปประหารที่เชียงใหม่
เจ้าศรีสองเมือง หรือ พญาพลศึกซ้ายชัยสงคราม		ครองเมืองน่านแล้วถูกเชิญไปครองเมืองเชียงใหม่ ต่อมาถูกพม่าจับตัวไปหงสาวดี
เจ้าอุ่นเมือง		น้องเจ้าศรีสองเมืองต่อมาหนีพม่าไปหลวงพระบาง
พญาหลวงเมืองนคร		เป็นเจ้าเมืองลำปาง ผู้ยกทัพมาตีน่าน พ.ศ.๒๑๗๒ ได้บูรณะพระธาตุแช่แห้ง
เจ้าพญาเชียงราย		ครองเมืองน่าน ๑๑ ปี ถึงแก่พิราลัยที่น่าน
เจ้าพญาแหลมุม	๒๑๙๒ - ๒๒๐๕	เจ้าเมืองเชียงของซึ่งมาครองเมืองน่านได้สู้รบกับทัพศรีอยุธยา ซึ่งยกทัพมาตีแล้วถูกจับตัวไปอยุธยา

เจ้าผู้ครองนคร	พ.ศ. โดยประมาณ	เหตุการณ์หรือศิลปกรรมสำคัญ
พญายอดใจ	๒๒๐๘ - ๒๒๓๐	เป็นน้องพญาแหลมุม ได้ครองเมืองน่านต่อมา
พระเมืองราชา	๒๒๓๒ - ๒๒๔๖	แข็งข้อต่อพม่าทำให้พม่ายกทัพตีเมืองน่านและเผาเมืองน่าน พระเมืองราชาหนีไปล้านช้าง และลงไปพึ่งกรุงศรีอยุธยาเมืองน่านจึงถูกทิ้งร้างอีกครั้ง
พญาซ้าย (น้อยอินทร์)	๒๒๕๐ - ๒๒๕๗	เดิมชื่อน้อยอินทร์สมคบพม่าพม่าจึงได้ให้ดูแลเมืองซึ่งถูกทิ้งร้าง
เจ้าฟ้าเมืองคอง (เงี้ยว)	๒๒๕๑ - ๒๒๕๗	เป็นขุนนางพม่ามารวบรวมผู้คนเพื่อตั้งเมืองน่านขึ้นอีกครั้ง
เจ้าฟ้าเมียวซา (พม่า)	๒๒๕๗ - ๒๒๕๙	เป็นเมืองขึ้นพม่าซึ่งบูรณะพระธาตุแช่แห้งใน พ.ศ.๒๒๕๗ และสร้างวัดภูก๋อง พ.ศ.๒๒๕๙
พระนาขวา (น้อยอินทร์)	ก่อน พ.ศ.๒๒๖๙	น้อยอินทร์ไปสมคบพม่ามียศเป็นพระนาซ้ายต่อมาเลื่อนเป็นพระนาขวา รักษาเมืองระหว่างไม่มีเจ้านายดูแลมานาน จึงเชิญเจ้าพญาหลวงตีน (ติ๋น) เจ้าเมืองเชียงใหม่มาเป็นเจ้าครองนครน่าน
พญาหลวงตีน (ติ๋น) มหาวงศ์ ต้นราชวงศ์หลวงติ๋น (มหาวงศ์)	๒๒๖๙ - ๒๒๙๔	น่านร้างมานานหาผู้จะครองเมืองมิได้ พระนาขวาจึงอัญเชิญเจ้าพญาหลวงตีน (ติ๋น) มหาวงศ์จากเชียงใหม่มาครอง โดยต้องขอพระบรมราชานุญาตจากเจ้ากรุงอังวะก่อน

เจ้าผู้ครองนคร	พ.ศ. โดยประมาณ	เหตุการณ์หรือศิลปกรรมสำคัญ
เจ้าอริยวงศ์ (หวั่นท๊อก) บุตรพญาหลวงติน (ติ๋น)	๒๒๙๗ - ๒๓๑๑	พยายามแข็งข้อต่อพม่าแต่ไม่สำเร็จ จึงจำต้องส่งกำลังพลน่าน ไปรวมกับหัวเมืองฝ่ายเหนือในบัญชาของเนเมียวสีหบดีไปตีกรุงศรีอยุธยาจนเสียกรุง
เจ้านายอ้าย	๒๓๑๑ - ๒๓๑๒	หลานเจ้าอริยวงศ์ครองเมืองเพียง ๗ เดือน ต่อมาเจ้าหนานมโนอนุชาได้ครองเมืองต่อ
เจ้าหนานมโน	๒๓๑๒ - ๒๓๑๗	ส่งเจ้าน้อยวิฑูรเป็นบุตรไปช่วยเชียงใหม่จากทัพกรุงธนบุรี แต่เจ้าน้อยวิฑูรถูกจับกุมที่เชียงใหม่
เจ้าน้อยวิฑูร	๒๓๑๗ - ๒๓๒๑	หลังจากถูกทัพกรุงธนบุรีจับที่เชียงใหม่ก็ขออยู่ในอำนาจของกรุงธนบุรี แต่ต่อมาไม่ตั้งอยู่ในสัจจะ จึงถูกจับส่งไปกรุงธนบุรี น่านจึงร้างนาน ๒๓ ปี
เจ้ามงคลวรยศ	๒๓๒๖ - ๒๓๒๙	เมืองน่านถูกทิ้งร้าง จึงตั้งเมืองที่อำเภอท่าปลา อุตรดิตถ์ ต่อมารัชกาลที่ ๑ แห่งราชวงศ์จักรีให้ไปครองเมืองน่าน ตนสละให้เจ้าอัตวรปัญโญผู้เป็นหลานไปครองเมืองน่านแทน นับเป็นการยอมอยู่ใต้อำนาจกรุงรัตนโกสินทร์

น่านขึ้นกับรัตนโกสินทร์

เจ้าผู้ครองนคร	พ.ศ. โดยประมาณ	เหตุการณ์หรือศิลปกรรมสำคัญ
เจ้าฟ้าอัตถวรปัญโญ (หลานเจ้ามงคลวรยศ)	๒๓๒๙ - ๒๓๕๓	แสดงความจงรักภักดีต่อรัชกาลที่ ๑ แห่งราชวงศ์จักรรีเป็นอย่างยิ่ง นับแต่เข้าเฝ้ารัชกาลที่ ๑ พ.ศ.๒๓๓๑ ยกทัพไปสมทบทัพเชียงใหม่และลำปางไปตีเมืองเชียงแสนคืนจากพม่า และลงมาร่วมพิธีพระบรมศพรัชกาลที่ ๑ พ.ศ.๒๓๕๓ จนตนประชวรและถึงพิราลัยที่กรุงเพทฯ เจ้าฟ้าอัตถวรปัญโญศรัทธาทำนุบำรุงพุทธศาสนา พ.ศ.๒๓๓๒ บูรณะวัดพระธาตุแช่แห้ง พ.ศ.๒๓๓๖ สร้างพระปางมารวิชัยสำริดที่วัดศรีบุญเรือง และสร้างวัดบุญยืนที่เวียงสา พ.ศ.๒๓๔๐ สันนิษฐานว่า บ้านบุญยืน อำเภอเวียงสา น่าจะเป็นศูนย์กลางนครน่านระยะหนึ่งช่วงที่เวียงน่านร้างก่อนเจ้าอัตถวรปัญโญจะย้ายเมืองกลับไปเวียงน่าน ณ ที่ตั้งเมืองน่านปัจจุบัน ใน พ.ศ.๒๓๔๓ - ๒๓๔๔
เจ้าสุมนเทวราช	๒๓๕๓ - ๒๓๖๘	พ.ศ.๒๓๕๓ ยกทัพตีเมืองล้าเมืองพงเชียงแข็งภูคา แล้วกวาดต้อนผู้คนมาน่าน นำพญาหัวเมืองเฝ้ารัชกาลที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๕๓ นำข้างเผือกถวาย

เจ้าผู้ครองนคร	พ.ศ. โดยประมาณ	เหตุการณ์หรือศิลปกรรมสำคัญ
เจ้าสุมนเทวราช (ประวัติต่อจากหน้าก่อนนี้)	๒๓๕๓ - ๒๓๖๘	รัชกาลที่ ๒ ต่อมา พ.ศ.๒๓๖๐ น้ำท่วมเวียงน่านเสียหายมาก จึงย้ายเมืองไปเวียงเหนือ ศูนย์กลางนครรัฐน่านอยู่ที่เวียงเหนือ ๓๖ ปี พ.ศ.๒๓๖๔ สถาปนาเจ้าอาวาสวัดพญาวัดเป็นมหาสังฆราชาปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๓๖๔ - ๒๓๖๖ สร้างวัดสถารศและหล่อพระพุทธรูปสำริด พ.ศ. ๒๓๖๗ มาร่วมพิธีพระบรมศพรัชกาลที่ ๒ เกิดประชวรถึงแก่พิราลัยที่กรุงเทพฯ รัชกาลที่ ๓ ให้ปลงศพที่วัดแจ้ง
เจ้ามหายศ	๒๓๖๘ - ๒๓๗๘	พ.ศ.๒๓๖๙ เกณฑ์พลน่านไปร่วมปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ที่เวียงจันทน์ พ.ศ.๒๓๗๐ น่านถูกเกณฑ์ไพร่พลไปรักษาเมืองหลวงพระบาง พระบารมีซึ่งขณะนั้นอยู่ในอาณาจักรไทย
เจ้าอชิตวงศ์	๒๓๗๙	ครองเมืองได้ ๗ เดือนก็ประชวรถึงแก่พิราลัยขณะมาเฝ้ารัชกาลที่ ๓
เจ้ามหาวงศ์	๒๓๘๑ - ๒๓๙๔	สร้างพระวิหาร วัดสถารศ พ.ศ.๒๓๘๑ สร้างวัดพระเกิดและบูรณะวิหารวัดพระธาตุแช่แห้ง

ถนนในเขตเทศบาลเมืองน่านตั้งชื่อตามนามของเจ้าครองนครน่านหลายองค์ อาทิ ถนนมหายศ เป็นถนนที่ยาวที่สุดในเขตเทศบาล ตั้งแต่ริมน้ำน่านด้านใต้กาดแลงขึ้นไปทางเหนือถึงมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา น่าน และถนนสุมนเทวราชซึ่งมีความยาวเป็นอันดับสอง

เจ้าผู้ครองนคร	พ.ศ. โดยประมาณ	เหตุการณ์หรือศิลปกรรมสำคัญ
เจ้าอนันตวรฤทธิเดช (บุตรเจ้าอัตถวรปัญโญ)	๒๓๙๕ - ๒๔๓๔	พ.ศ.๒๓๙๖ รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าอนันตวรฤทธิเดชยกทัพไปตีสิบสองปันนาและเชียงรุ้ง ขอสวามิภักดิ์ต่อรัตนโกสินทร์ จึงไม่เสียเลือดเนื้อ พ.ศ.๒๓๙๗ - ๒๓๙๘ น่านยกทัพไปช่วยทัพของกรมหลวงวงศาธิราชสนิทตีเมืองเชียงตุง พ.ศ.๒๓๙๘ แม่น้ำน่านเปลี่ยนเส้นทางห่างแนวกำแพงเวียงใต้ ซึ่งถูกน้ำท่วมสมัยเจ้าสุมนเทวราชจนต้องย้ายเมืองมาเวียงเหนือ พอน้ำเบี่ยงทาง เจ้าอนันตวรฤทธิเดช ย้ายเมืองจากเวียงเหนือมาเวียงใต้ตามเดิม แล้วซ่อมกำแพงเมือง พ.ศ. ๒๔๐๐ - ๒๔๓๔ บูรณะวัดพระธาตุแช่แห้ง วัดภูมินทร์ วัดพญาภู และวัดในเวียงใต้หลายวัด รวมทั้งได้คัดลอกพระคัมภีร์อีกมากมาย
พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ต้นสกุล ณ น่าน	๒๔๓๖ - ๒๔๖๑	โอรสเจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ ประสูติ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๓๗๔ ทิวงคต เมื่อ ๕ เมษายน พ.ศ.๒๔๖๑ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปรับเปลี่ยนการปกครองหัวเมือง โดยโปรดให้มีข้าราชการมาดูแลต่างพระเนตรพระกรรณ พ.ศ.๒๔๔๖ รัชกาลที่ ๕

เจ้าผู้ครองนคร	พ.ศ. โดยประมาณ	เหตุการณ์หรือศิลปกรรมสำคัญ
พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ต้นสกุล ณ น่าน (ประวัติต่อจากหน้าก่อนนี้)	๒๔๓๖ - ๒๔๖๑	โปรดเกล้าฯ สถาปนาเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ขึ้นเป็น "พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช กุลเชษฐมหันต์ ชัยนันทบุรมหาราชวงศาธิบดี สุจริตจารีราชานุภาวรักษ์วิบูลศักดิ์กิติไพศาลภูบาลพิตรสถิต ณ นันทราชวงศ์" ทรงเป็นพระเจ้านครน่านองค์แรกและองค์เดียว แห่งราชวงศ์หลวงตืน (ติ๋น) มหาวงศ์ พ.ศ. ๒๔๔๖ โปรดให้สร้างหอคำ อาคารทรงไทยผสมตะวันตก เป็นวังที่พำนัก และเป็นที่ว่าราชการ
มหาอำมาตย์โท นายพลตรีเจ้ามหาพรหมสุรธาดาฯ (มหาพรหม ณ น่าน)	๒๔๖๑ - ๒๔๗๔	โอรสเจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ กับแม่เจ้าขอดแก้วประสูติ พ.ศ. ๒๓๘๙ - พ.ศ.๒๔๓๒ เจ้าอนันตวรฤทธิเดช และเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ปราบฮ่อที่หลวงพระบาง - รับพระราชทานเลื่อนยศ เป็นนายพลตรีพิเศษ ในกรมทหารบก - พ.ศ.๒๔๖๙ รับเสด็จฯ รัชกาลที่ ๗ ประพาสเชียงใหม่ เป็นผู้อัญเชิญพระขวัญในนามเจ้าประเทศราช - พ.ศ.๒๔๗๔ ถึงแก่พิราลัย ตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครน่านถูกยุบเลิก

อาณาจักรหลักคำ

อาณาจักรหลักคำเป็นกฎหมายโบราณ ที่ใช้ปกครองตนเองของเมืองน่าน และเมืองที่อยู่ในเขตปกครองของเมืองน่าน ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๙๕ สมัยพระเจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ และใช้ต่อมาถึง พศ.๒๓๙๕ สมัยพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ) ก่อนที่จะเปลี่ยนใช้กฎหมายที่ทันสมัยมากขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา **"อาณาจักรหลักคำ"** จารหรือเขียนด้วยอักษรธรรมล้านนาเป็นกฎหมายที่เน้นให้เห็นระเบียบปฏิบัติขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี ข้อห้ามกฎเกณฑ์ต่างๆ อันเป็นการจัดระเบียบของสังคมในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังได้ทราบถึงเขตการปกครองส่วนท้องถิ่นของชาติในส่วนหนึ่ง สาระประโยชน์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การศึกษาถึงวิวัฒนาการของกฎหมายไทยจากกฎหมายโบราณอีกฉบับหนึ่ง นอกเหนือจากกฎหมายมังรายธรรมศาสตร์

มีเกร็ดของเรื่องนี้อยู่เรื่องหนึ่ง กล่าวกันว่า มีคู่พิพาทกันด้วยเรื่องคู่กรรมสิทธิ์กระบือกันขึ้น ผลของการพิจารณาตุลาการไม่สามารถที่จะชี้ชัดได้ว่ากระบือตัวนั้นเป็นของผู้ใด เพราะน้ำหนักคำให้การของคู่ความรับกันในเรื่องลักษณะกระบือเท่าๆ กัน ในที่สุดจึงให้โจทก์จำเลยทำพิธีสาบาน และพิสูจน์ด้วยการเสี่ยงเทียนกันต่อหน้าพระพุทธรูปองค์หนึ่ง ข้อตกลงมีว่าถ้าเทียนของผู้ใดดับก่อนผู้นั้นแพ้แก่ความสัตย์จริง และจะตัดสินให้อีกฝ่ายเป็นผู้ชนะ เทียนนั้นได้ควั่นขึ้นจากขี้ผึ้งที่มีนำหนักเท่ากัน เส้นด้ายไส้เทียนก็นับมีจำนวนเท่ากัน การพิสูจน์ปรากฏว่าโจทก์ชนะ เพราะเทียนจำเลยดับก่อน ตุลาการจึงจะพิจารณาพิพากษาคดีให้เป็นไปตามข้อตกลงนั้น จำเลยไม่ยอมกลับพูดว่า **"พระองค์น้อยเกิดเมื่อวานซืนจะไปฮู้ ฮีตบ้านกองเมืองหยัง"** เพื่อที่จะบังคับคดีให้เป็นไปโดยละม่อมและให้จำเลยจำนนแก่การพิสูจน์จริงตุลาการจึงยอมให้คู่ความไปทำการพิสูจน์กันใหม่อีกครั้งหนึ่ง ครั้งนี้เรียกกระทำกันต่อหน้าพระพุทธรูปองค์หนึ่งที่ใหญ่ที่สุดในเมืองทีเดียว ผลการพิสูจน์ครั้งนี้ปรากฏว่าจำเลยชนะโจทก์ กลับมีเสียงขึ้นมาบ้างว่า **"สี่สิบลืมหน้า ห้าสิบลืมหลัง เฒ่าชะแรแก่ออกล้ำเยียใดจัดจำได้"** ในที่สุดกระบือตัวนั้นเลยตัดสินให้เป็นกระบือหลวง



บทที่ ๓
เอกลักษณ์ทางชนชาติ







บทที่ ๓
เอกลักษณ์ทางชนชาติ

คนน่านเป็นผู้รักสงบ มีจิตใจกล้าหาญ รักความซื่อสัตย์ ทำมาหากินโดยสุจริต บรรพบุรุษชาวน่านส่วนหนึ่งเป็นไทยที่อพยพจากดินแดนล้านช้างทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางชายแดนตอนเหนือของเมืองน่านบริเวณติดกับชายแดนประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (ปัจจุบัน) นอกจากนั้นประกอบด้วยคนเมืองหรือไทยวนเป็นหมู่ที่ถูกเรียกว่า "ลาวพุงดำ" เนื่องจากพวกผู้ชายจะสักลวดลายด้วยหมึกสีดำตั้งแต่ท้องถึงโคนขา และในเขตตัวเมืองเองยังมีพวกขมุ เงี้ยว (ไทใหญ่) พม่าหรือลาวเป็นชนกลุ่มใหญ่ ส่วนเขตรอบนอกมีชนเผ่าต่าง ๆ หลากหลาย เช่น ไทลื้อ ม้ง เมี่ยน ถิ่นหรือลัวะ ขมุ และตองเหลืองฯลฯ บรรดาคนเมืองและชนเผ่าเหล่านี้ต่างมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่และความเชื่อของตน ซึ่งบางอย่างมีความแตกต่างกัน แต่บางอย่างก็เหมือนกับคนเมืองที่เป็นคนหมู่มากในสังคม

ความเชื่อและมีปฏิบัติพิธีกรรมแยกย่อยออกไป มีวัฒนธรรมเป็นของตน มีการยืมและถ่ายทอดวัฒนธรรมรวมไปถึงมีการผสมผสานกับคนพื้นเมืองเป็นการสร้างสีสันของวัฒนธรรมเมืองน่านให้มีความโดดเด่นเฉพาะของตนเอง



ไทลื้อ

จังหวัดน่านมีชนลื้ออาศัยอยู่ในพื้นที่ ๖ อำเภอ ได้แก่ อำเภอท่าวังผา ปัว เชียงกลาง ทุ่งช้าง สันติสุข และสองแคว มีหมู่บ้านชาวลื้อ จำนวน ๖๓ หมู่บ้าน เป็นกลุ่มชนที่มีถิ่นฐานอยู่ในแคว้นสิบสองปันนา มณฑลยูนานประเทศจีน ชาวไทลื้อถูกกวาดต้อนจากการทำสงครามและอพยพโดยสมัครใจเข้ามาเมืองน่านเป็นระยะตั้งแต่ เมื่อประมาณ ๒๐๐ ปีมาแล้ว คือสมัยเจ้าอัตถาวรปัญโญได้ยกทัพไปตีเชียงรุ้ง เชียงตุง และสิบสองปันนา กวาดต้อนผู้คนมาเมืองน่านเป็นอันมาก ถึงสมัยเจ้าสุมนเทวราชได้ยกทัพไปกวาดต้อนเอาคนเมืองล้า เมืองพง เมืองเชียงเข็ง เมืองหลวงภูคา และพระเจ้าสุริยพงศ์ผริตเดชฯ ได้ไปกวาดต้อนครอบครัวไทลื้อที่เมืองสิบสองปันนา โดยมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองเชียงม่วนและเชียงคำ

ในอดีตเมืองน่านมีอาณาเขตครอบคลุมถึงอำเภอเชียงม่วน เมืองเงินประเทศลาว ศิลปะสถาปัตยกรรมการก่อสร้าง วัฒนธรรมและประเพณีหลายอย่างรวมถึงค่านิยมในการสักพุงดำจนถึงโคนขาของพวกผู้ชาย ก็เป็นอิทธิพลหรือค่านิยมในหมู่ไทลื้อ ดังนั้น ชาวไทลื้อและคนเมืองไม่ค่อยมีความแตกต่างทางวัฒนธรรมและความเป็นอยู่มากนัก ประกอบกับการผสมผสานกลมกลืนทางวัฒนธรรมในภายหลัง จึงยากที่จะแยกแยะชาวไทลื้อออกจากคนเมืองได้ชัดเจน การแต่งกายผู้ชายจะนุ่งผ้าเตี่ยวสะดอ (เป้าลึก) มัดตะเข็บหรือเตี่ยวสามดูกไม่ใส่เสื้อ ต่อมามีการสวมเสื้อหม้อฮ่อมแขนยาวถึงข้อมือ มีขอรอบคล้ายเสื้อคอตั้งใช้เชือกผูกหรือกระดุมเชือกทั้งเสื้อและกางเกงย้อมด้วยสีครามหรือดำ และโพกศีรษะด้วยผ้า เมื่อไปวัดจะมีผ้าเช็ดไว้ที่บ่าและถือถุงย่ามแดง





ส่วนผู้หญิงจะสวมเสื้อมัดรัดรูปผ่าอกมีสาบหน้าเฉียงมาผูกติดกับด้าย หรือใช้กระดุมเม็ดขนาดใหญ่เกี่ยวกันไว้ ตัวเสื้อจะสั้นแขนยาวทรงกระบอก นิยมใช้สีดำหรือสีคราม ตรงสาบเสื้อจะขลิบด้วยผ้าแถบสีต่างๆ หรือสีลวดลาย และนุ่งผ้าซิ่นลายขวาง ที่สำคัญการวางสีลวดลายซิ่นแบบซิ่นก่าน (ลวดลายมัดหมี่ ซิ่นดำทอแทรกด้วยดิ้นเงิน ดิ้นทอง) และซิ่นปล้อง (วิธีทอด้วยการเก็บลายหรือการเก็บมุก) มีลวดลายสลับริ้วสีพื้นช่วงลายขนาดที่เท่ากัน ส่วนผมจะเกล้าผมเป็นมวยต่อมวยจึงเกล้าขึ้นเป็นอีกชั้นหนึ่งด้วยการขดปลายเป็นรูปวงกลม เรียกว่า "จว็องผม" สำหรับสตรีที่แต่งงานแล้วจะโพกศรีษะด้วยผ้าสีขาวหรือสีชมพูและถือถุงย่าม

สังคมของชาวลื้อเป็นสังคมเกษตรกรรมที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ราบใกล้แหล่งน้ำ เพื่อใช้ประโยชน์ในการทำไร่นา และการบริโภค ขึ้นอยู่กับการอพยพของแต่ละกลุ่มหมู่บ้านจะแสวงหาที่ทำกินใหม่ ความเชื่อประเพณี และพิธีกรรมหลากหลายอย่างที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาคล้ายกับของคนเมือง แต่มีลักษณะที่ผิดแผกจากคนเมืองคือมี "พิธีเข้ากรรม" พิธีนี้จะจัด ๓ ปี ต่อหนึ่งครั้ง หรือที่เรียกว่าสามปีสี่รวงข้าว คือนับตามปีได้ ๓ ปี นับการทำนาได้ ๔ ครั้ง จัดครั้งละ ๓ วัน เป็นประเพณีเฉพาะของชาวไทลื้อ นอกจากมีศาลผีเจ้าหลวงแล้ว หมู่บ้านไทลื้อยังมีใจบ้านเป็นเสาหลักปักกลางหมู่บ้านเป็นสิ่งคู่กันมานานกับหมู่บ้าน และทุกปีจะมีพิธีกรรมเซ่นผีหลักบ้านด้วยบทบาทของผีหลวงเมืองล่าที่มีต่อชาวไทลื้อ คือเป็นที่พึ่งในทางปกปักรักษา และให้คำตอบเพื่อความมั่นใจในการดำเนินชีวิตหรือการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของสังคมด้วยการเสี่ยงทายทำนายตามวิธีปฏิบัติ การนับถือดวงวิญญาณของบรรพบุรุษนักรบที่เชื่อว่าจะสามารถคุ้มครองรักษาพวกเขา เมื่ออพยพมาอยู่เมืองน่านก็ยังนำเอาผีบรรพบุรุษนักรบตามมาเป็นผู้พิทักษ์รักษาด้วยเช่นกัน





ม้ง (Hmong)

ความเป็นมาและการตั้งถิ่นฐาน

จากตำนานและเรื่องเล่าของม้งกล่าวว่า เดิมม้งอาศัยอยู่ที่อากาศหนาวเย็น มีน้ำแข็งและหิมะปกคลุมแถบที่ราบสูงธิเบต ไซบีเรียและแมงโกเลีย ต่อมาอพยพเข้าสู่ดินแดนประเทศจีน มาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเหลือง (หวงเหอ) ชาวม้งต้องทำสงครามต่อสู้ชาวจีนเรื่อยมา เป็นเหตุให้ต้องอพยพหนีร่นลงมาทางใต้และตะวันตกเฉียงใต้เข้าสู่ทางตอนเหนือของเวียดนาม ลาว และไทย รวมทั้งเข้าสู่บางส่วนของรัฐฉานในพม่าด้วย ในสมัยรัฐบาลเจียงไคเช็คเกิดสงครามในจีนยิ่งทำให้ชาวม้งเคลื่อนย้ายลงทางใต้จำนวนมากขึ้น

ม้ง แบ่งออกได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ ม้งจั๊ว (ม้งเขียว ม้งน้ำเงิน ม้งดำ ม้งลาย ม้งดอก) และม้งเด๊อว์หรือม้งขาว ทั้งสองกลุ่มนี้จะมีความแตกต่างกันเล็กน้อยในเรื่องของภาษาและการแต่งกาย

ภาษาม้งจัดอยู่ในตระกูลภาษาม้ง - เมี่ยน กลุ่มภาษาจีน - ธิเบต ม้งไม่มีภาษาเขียนแต่ได้มีการคิดค้นแปลภาษาโรมันมาใช้แทนเสียงภาษาม้ง โดยคณะมิชชันนารีที่มาเผยแพร่

ชาวม้งมักตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่บนภูเขาสูงที่มีอากาศเย็น ไม่ไกลจากต้นน้ำลำธาร และจะตั้งบ้านเรือนอยู่ตามลาดเขาไม่ชันนักเพื่อให้มีกำบังลมและพายุฝน หมู่บ้านต้องห่างจากที่เพาะปลูกพอสมควร เพื่อไม่ให้สัตว์ไปทำลายพืชที่ปลูก ต้องมีที่สำหรับฝังศพที่เหมาะสม เนื่องจากม้งประกอบอาชีพหลักคือเพาะปลูก การเลือกที่ตั้งถิ่นฐานจึงเน้นความอุดมสมบูรณ์ของดินและขนาดพื้นที่เพียงพอต่อจำนวนประชากรในชุมชน

มั้งนิยมปลูกบ้านเป็นกลุ่มในหมู่ญาติพี่น้องโดยมีเรือนของผู้อาวุโสหรือคนสำคัญในตระกูลอยู่ตรงกลางหน้าบ้านหันออกจากภูเขา ไม่ปลูกบ้านซ้อนตรงกับบ้านหลังอื่นเพราะจะขวางทางของผีบ้านผีเรือนที่เข้า - ออกบ้าน

ชาวม้งจะปลูกบ้านคร่อมบนพื้นดินโดยปรับพื้นดินให้ราบเรียบเป็นพื้นเรือน ใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น ฝาบ้านอาจใช้ไม้ไผ่สับฟากหรือไม้แผ่นที่ใช้ขวานถาก หลังคาอาจใช้หญ้าคาหรือแป้นเกล็ดไม้ ปัจจุบันมีการใช้วัสดุสมัยใหม่มากขึ้น

ความเชื่อ

ม้งมีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ได้แก่ ผีและขวัญ

ความเชื่อเรื่องผี ผีในความเชื่อของม้งมี ๒ ประเภท ได้แก่ เน้ง ซึ่งเป็นผีฝ่ายดีให้คุณแก่มนุษย์และต่อสู้กับผีฝ่ายร้าย และผีทั่วไปซึ่งมีทั้งฝ่ายดีและไม่ดี ผีฝ่ายดีเป็นผีที่อยู่ในบ้าน เป็นผีที่ให้คุณแต่สามารถให้โทษได้หากไปลบหลู่ ได้แก่ ผีบรรพบุรุษ ผีเสากลางบ้าน ผีเตาไฟใหญ่ ผีเตาไฟเล็ก ผีประตู และสึกั๊ง ซึ่งเป็นผีแห่งความอยู่ดีมีสุข ส่วนผีฝ่ายไม่ดีเป็นผีที่อยู่ในป่าเขา ซึ่งมักจะก่อให้เกิดภัยพิบัติต่างๆ ได้แก่ ผีป่า ผีไร่ เป็นต้น

ความเชื่อเรื่องขวัญ ม้งเชื่อว่าในร่างกายมีขวัญอยู่ ๔ - ๙ แห่ง ถ้าขวัญบางแห่งออกจากร่างกายจะทำให้เจ็บป่วย จึงต้องมีการรักษาขวัญมัดขวัญอยู่เสมอ และมีพิธีเรียกขวัญหากขวัญหนีไปจากร่างกาย

ประเพณีรับขวัญเด็กเกิดใหม่



การแต่งกาย

การแต่งกายของม้งทั้งชาย - หญิง จะมีสีดำเป็นพื้นฐานตกแต่งด้วยลวดลายสวยงาม ผู้หญิงจะเป็นผู้ตัดเย็บและตกแต่งลวดลายด้วยวิธีการปัก ตัดปะ และเขียนลายขี้ผึ้ง

ม้งสามรถผลิตเส้นใยและทอผ้าได้เอง คือ ผ้าใยกัญชงแล้วนำมาเขียนลายด้วยขี้ผึ้งจากลายพื้นฐาน คือ ลายจุด ลายขีด ลายไขว้ ประกอบกับเป็นลวดลายต่าง ๆ แล้วนำไปย้อมสีจากนั้นนำมาจับจีบเล็ก ๆ และตกแต่งด้วยลายปักและลายตัดปะเป็นกระโปรงผู้หญิงม้งจั๊ว หากเป็นม้งเด๊อว์ (ม้งขาว) จะใช้ผ้าใยกัญชงสีขาวเป็นกระโปรง ชาวม้งจะเน้นความประณีตของลายปัก ลายตัดปะ และเขียนลายขี้ผึ้งทั้งที่ตกแต่งบนเสื้อ ผ้าพันเอว และกระโปรง

การแต่งกายของม้ง





เมี่ยน (Moen)

ความเป็นมาและการตั้งถิ่นฐาน

เมี่ยน หรือ เย้า เป็นชื่อเรียกของชาวเขาเผ่าหนึ่งในเชื้อชาติ มงโกลอยด์ (Mongoloid) ตระกูลจีน - ธิเบต (Sino - Tibetan) คำเรียกเย้าปรากฏครั้งแรกในเอกสารจีน สมัยราชวงศ์ถัง เดิมชาวเมี่ยนอาศัยอยู่ทางตอนใต้ของจีน ต่อมาราวศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๖ ได้อพยพลงมาทางใต้เข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศเวียดนาม, ตอนเหนือของประเทศลาว, ด้านตะวันออกของพม่า แถบรัฐเชียงตุงและบริเวณภาคเหนือของไทย แต่ชาวเมี่ยนบางส่วนก็ยังคงอาศัยอยู่ในประเทศจีน

ชาวเมี่ยน สามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยได้ ๓ กลุ่ม คือ แพนเมี่ยน (Pan Mien), ฮุงเมี่ยน (Hung Mien) และ นานติงเมี่ยน (Nan Ting Mien) โดยชาวเมี่ยนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดน่านเป็นกลุ่มฮุงเมี่ยน

ภาษาเมี่ยนจัดอยู่ในตระกูลจีน - ธิเบต สาขาแม้ว - เย้า โดยภาษาพูดได้พัฒนามาจากกลุ่มภาษาหนึ่งของชาวหมาน ซึ่งแพร่กระจายไปสู่เขตต่างๆ ตามท้องถิ่นที่ชาวเมี่ยนอพยพไป และได้พัฒนามาเป็นภาษาถิ่นย่อย ๓ ภาษา คือ ภาษาเมี่ยน ภาษาปูนู และภาษาลักจา

ส่วนภาษาเขียนชาวเมี่ยนได้ยืมภาษาฮั่นมาใช้ แต่ในขณะเดียวกันก็ได้คิดตัวหนังสือไว้ใช้เอง โดยดัดแปลงจากตัวอักษรฮั่นทำให้ได้ภาษาเขียนใหม่ที่ผสมระหว่าง



งานแต่งงานของชาวเมี่ยน

ภาษาเมี่ยนกับภาษาฮั่น คือ มีรูปแบบการเขียนแบบ ถู้สูจื้อ (ตัวหนังสือสามัญของท้องถิ่น) แต่อักษรที่ประดิษฐ์ขึ้นมีจำนวนไม่มาก และไม่สามารถใช้เขียนข้อความให้สมบูรณ์ได้ ต้องใช้ปนกับภาษาฮั่น โดยคำศัพท์ภาษาเมี่ยนจะอ่านเป็นสำเนียงชาวเมี่ยน ส่วนคำศัพท์ในภาษาฮั่นจะอ่านเป็นสำเนียงภาษาย่อยชนิดหนึ่งของภาษากวางตุ้ง

ชาวเมี่ยนมักตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณไหล่เขา ในอดีตนิยมปลูกบ้านคร่อมดิน โดยใช้พื้นดินเป็นพื้นบ้าน ผังของบ้านเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านหน้ามีประตูใหญ่ซึ่งจะเปิดเฉพาะเวลาทำพิธีขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกจากบ้าน นำศพออกจากบ้าน ส่งตัวบุตรสาวออกไปแต่งงาน หรือนำเจ้าสาวเข้าบ้าน ด้านข้างมีประตูด้านละหนึ่งประตู เพื่อเปิดใช้เข้าออกในชีวิตประจำวัน ด้านยาวที่ไม่มีประตูกั้นเป็นห้องนอนโดยจะเหลือที่ว่างไว้มีขนาดกว้างกว่าห้องนอนภายในบ้าน ตามด้านยาวจะแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน โดยจะถือเสากลางบ้านเป็นหลัก ส่วนด้านประตูใหญ่ (ประตูศักดิ์สิทธิ์) นั้นจะเป็นส่วนของผู้ชายใช้สำหรับรับแขกและประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ส่วนที่เหลือเป็นส่วนของผู้หญิงใช้สำหรับประกอบอาหาร ภายในบ้านมีหิ้งบูชา (เมี่ยน ป้าย) อยู่ตรงข้ามกับประตูใหญ่พอดี แต่สำหรับบ้านของคนที่เคยผ่านพิธีโตโซหรือผู้ที่มีรูปผีใหญ่นั้น หิ้งผีจะมีลักษณะเป็นตู้เรียกว่า เมี้ยน เตีย จง

ลักษณะบ้านชาวเมี่ยน



ครอบครัวเมี่ยนมีทั้งแบบครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย โดยปกติเมื่อผู้ชายแต่งงานแล้วจะนำภรรยามาอยู่กับบิดามารดาของตน ในบ้านหลังหนึ่งอาจมีหลายครอบครัว บุตรชายอาจแยกไปตั้งครอบครัวของตนเองใหม่ในแบบครอบครัวเดี่ยวได้ เมื่อน้องชายแต่งงานแล้วนำภรรยามาอยู่กับบิดามารดาของตน หรือมีคนเลี้ยงดูบิดามารดาแทน ในปัจจุบันครอบครัวเมี่ยนมีแนวโน้มที่จะเป็นครอบครัวเดี่ยวเพิ่มขึ้น



หญิงชาวเมี่ยน



ความเชื่อ

ความเชื่อของชาวเมี่ยนมีความเกี่ยวพันกับความเชื่อในลัทธิเต๋า ความเชื่อของเมี่ยนจึงเป็นการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อเรื่องเทพและวิญญาณ ชาวเมี่ยนส่วนใหญ่นับถือวิญญาณบรรพบุรุษ (Animism) และมีความเชื่อเรื่องขวัญ ในปัจจุบันชาวเมี่ยนบางส่วนหันไปนับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งในกลุ่มนี้จะไม่มีการเลี้ยงผี ส่วนชาวเมี่ยนที่นับถือศาสนาพุทธนั้นยังคงมีการนับถือผีอยู่

การแต่งกายของชาวเมี่ยน

หญิงชาวเมี่ยนจะพันศีรษะด้วยผ้าพื้นสีแดงไว้ด้านใน จากนั้นใช้ผ้าสีดำปักลายที่ชายทั้ง ๒ ด้าน พันทับโดยมีวิธีพัน ๒ แบบคือ ใช้ผ้าพันรอบศีรษะแล้วยกปลายผ้าโพกศีรษะทั้งสองด้านให้สูงเด่นขึ้นหรือโพกศีรษะไขว้ไปมารอบศีรษะโดยให้คลุมผมและศีรษะให้มิดชิดและเก็บปลายผ้าทั้งสองด้านให้มิดชิดด้วย สำหรับการแต่งกายจะแต่งกายด้วยผ้าสีดำหรือน้ำเงินเข้ม ลักษณะเป็นเสื้อแขนยาว ตัวเสื้อยาวคลุมเข่าผ่าด้านหน้าตลอด คอเสื้อประดับด้วยพู่ไหมพรมสีแดง มีกระดุมเป็นแผ่นเงิน ขนาด ๓ x ๕ เซนติเมตร ติดเป็นแนวนอนคล้ายเข็มกลัดบริเวณหน้าอก ตัวเสื้อผ่าด้านข้างลำตัวตั้งแต่สะโพกจนถึงปลายผ้ากุ๊นริมด้วยผ้าสี ซึ่งส่วนมากจะเป็นสีฟ้าหรือสีน้ำเงินเข้ม รวบปลายเสื้อที่ผ่าด้านข้างทั้งสองมามัดไว้ด้านหลัง นุ่งกางเกงแบบขาก๊วย ด้านหน้ากางเกงมีลายปักประดับไว้และใช้ผ้าอีกผืนหนึ่งพันทับเสื้อและกางเกงอีกรอบหนึ่ง โดยทิ้งชายผ้าซึ่งปักลวดลายไว้ด้านหลัง

สำหรับผู้ชาย สวมเสื้อพื้นสีดำ คอป้ายติดกระดุมคอและรักแร้เป็นแนวลงไปถึงเอว ตัวเสื้อยาวคลุมเอว เมื่ออยู่ในงานตามประเพณี เช่น เจ้าบ่าวหรือเพื่อนเจ้าบ่าวก็นิยมพันศีรษะและใช้เครื่องประดับเงินเช่นกัน ปัจจุบันชาวเมี่ยนหันมาแต่งกายแบบคนพื้นราบ จะแต่งกายด้วยชุดประจำเผ่าเฉพาะในโอกาสพิเศษ



พิธีบวช กว๋าตาง ประเพณีของชาวเมี่ยน





พวน

จังหวัดน่านมีชาวพวนอาศัยอยู่ในพื้นที่ ๒ อำเภอได้แก่ อำเภอเวียงสา และอำเภอท่าวังผา ชาวพวนได้รับการยกย่องว่าเป็นชนกลุ่มที่มีรูปร่างหน้าตาผิวพรรณดี กิริยาละเมียดละไม มีความขยันขันแข็งในการทำงานตลอดจนมีภาษาพูด วัฒนธรรมประเพณีของตนเอง การแต่งกายในชีวิตประจำวันของชาวพวนมีความคล้ายคลึงกับประชาชนคนพื้นเมืองเหนือทั่วๆ ไป ส่วนการแต่งกายในรูปแบบเดิมของชาวพวนหญิงมักไว้ผมยาวมุ่นเกล้าไว้ด้านหลัง ใช้ผ้าพันรอบอกแทนการสวมเสื้อ นุ่งซิ่นตีนจกหรือสีแทรกลายขวาง บางท้องถิ่นนิยมนุ่งซิ่นมัดหมี่ซึ่งมีลวดลายสีสันงดงาม โดยอิงรูปแบบลายโบราณ ชาวพวนแต่ละภูมิภาคจะแต่งกายแตกต่างกัน ชายมักนุ่งกางเกงขาก๊วยดำ ปัจจุบันทั้งชายหญิงไม่มีความแตกต่างทางด้านการแต่งกายมากนัก เพราะแต่งตามสมัยนิยม แต่สิ่งที่เห็นว่าเป็นเอกลักษณ์ คือ หญิงที่แต่งงานแล้วผ้านุ่งจะเปลี่ยนเป็นผ้านุ่งซิ่นตีนจกซึ่งทอด้วยด้ายสีแดงและสีดำสลับกัน



ลัวะ (LUA)

ประวัติความเป็นมาและการตั้งถิ่นฐาน

ลัวะหรือถิ่น เป็นกลุ่มชนเก่าแก่กลุ่มหนึ่งในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ จัดอยู่ในตระกูลออสโตรเอเชียติค กลุ่มภาษามอญ - เขมร ไม่มีภาษาเขียน ตามหลักฐานประวัติศาสตร์ในภาคเหนือของไทยมีกลุ่มชนลัวะตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยมาแต่ดั้งเดิม โดยเฉพาะบริเวณชายแดนไทยและลาว แถบจังหวัดน่านเรียกได้ว่าบริเวณนี้เป็นดินแดนลัวะ เพราะแต่เดิมยังไม่มีการแบ่งเขตพรมแดนระหว่างไทยกับลาว จนต่อมาเมื่อมีการแบ่งเขตแดน ดินแดน ลัวะจึงถูกแบ่งเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งอยู่ในประเทศไทยอีกส่วนหนึ่งอยู่ในประเทศลาว



ในปี พ.ศ.๒๔๑๙ เกิดเหตุการณ์ไม่สงบในลาว ชาวลัวะที่อาศัยในเขตลาวได้เคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งบ้านเรือนในหมู่บ้านชาวลัวะในเขตไทย และในช่วงปี พ.ศ.๒๕๑๗ - ๒๕๑๘ มีการหนีภัยคอมมิวนิสต์ในประเทศลาวเคลื่อนย้ายเข้ามาในประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง คำว่าลัวะเป็นชื่อทางชาติพันธุ์ที่รับรู้กันมายาวนาน ต่อมาภายหลังทางราชการได้กำหนดให้เรียกว่า ถิ่น โดยมีความหมายว่าคนพื้นถิ่น แต่คนลัวะยังคงเรียกตัวเองว่าลัวะ

การแบ่งกลุ่มคนลัวะสามารถแบ่งตามความแตกต่างของภาษา ได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ ลัวะปรัยและลัวะมัล จังหวัดน่านมีชาวลัวะตั้งถิ่นฐานอยู่เกือบทุกอำเภอ โดยมักตั้งบ้านเรือน

อยู่ตามที่ราบบนภูเขาใกล้แหล่งน้ำ บ้านเรือนจะกระจายเป็นกลุ่มเล็กๆ อยู่เป็นกลุ่มครอบครัว กลุ่มตระกูลหรือผีเดียวกัน บ้านลัวะบางแห่งจะปลูกเป็นเรือนแถวยาวอยู่กันหลายครอบครัว ซึ่งเป็นพี่น้องญาติตระกูลเดียวกันโดยใช้พื้นที่ส่วนกลางร่วมกัน เช่น เตาไฟ ในปัจจุบันมักจะเป็นบ้านหลังเดี่ยวแต่อยู่ในบริเวณเดียวกัน การย้ายถิ่นฐานของลัวะมีอยู่บ้างเนื่องจากการหมุนเวียนที่ทำกินในลักษณะการทำไร่หมุนเวียน จึงเป็นลักษณะการตั้งถิ่นฐานชั่วคราว แต่ก็จะไม่ไปไกลจากที่เดิมและลักษณะเฉพาะอีกอย่างหนึ่งที่เป็นปัจจัยในการย้ายถิ่นของลัวะ คือ รักความสงบชอบอยู่อย่างอิสระ ดังนั้นเมื่อมีสิ่งใดรบกวนคนลัวะมักเป็นผู้เลือกที่จะไป

พิธีสู่ขวัญลัวะ



ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน



ความเชื่อ

ชาวลัวะมีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ สิ่งเร้นลับ เช่น ความเชื่อเรื่องผีโดยชาวลัวะเชื่อว่าผีสามารถให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ได้ แต่ละผีจะมีข้อห้ามข้อปฏิบัติตลอดถึงการเซ่นไหว้แตกต่างกันไป ผีในความเชื่อของลัวะมี ๒ ประเภท คือ ผีที่อยู่ในธรรมชาติและผีบรรพบุรุษประจำตระกูล เช่น ผีหมู่บ้าน ผีเรือน ผีตระกูล เป็นต้น นอกจากนี้ชาวลัวะยังมีความเชื่อในเรื่องขวัญด้วย จะพบว่าชาวลัวะมีพิธีกรรมและประเพณีหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับการบอกกล่าวและเซ่นไหว้ผี ตั้งแต่พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด การตาย การแต่งงาน การเจ็บป่วย รวมถึงในการทำมาหากินก็จะมีการบอกกล่าวและเซ่นไหว้ผีเป็นระยะเริ่มตั้งแต่การถากถางหรือเลือกพื้นที่ในการเพาะปลูกไปจนถึงขั้นตอนการเก็บเกี่ยว สำหรับประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรที่สำคัญของชาวลัวะได้แก่

กินดอกแดง เป็นประเพณีสำคัญของลัวะปรัย หลังเสร็จการเก็บเกี่ยวคือสิ้นสุดฤดูการทำไร่จะมีการฉลองกันอย่างสนุกสนานเทียบกับปีใหม่หรือสงกรานต์ เป็นการทำผีครั้งใหญ่ที่สุดในรอบปี อาจมีทั้งการฆ่าไก่ ฆ่าหมู และอาจฆ่าควายด้วย ซึ่งหลังจากทำผีแล้วก็จะนำมากินเลี้ยงกัน

สะโลดหลวง เป็นประเพณีสำคัญของลัวะมัล เมื่อลงพันธุ์ข้าวไว้แล้วเมื่อต้นข้าวเริ่มงอกแทงขึ้นเหนือพื้นไร่ ชาวลัวะมัลจะพักงานอื่นทั้งหมด ทุกครอบครัวจะออกไปหาไม้ไผ่มาทำเครื่องดนตรี ปิอ์ เพื่อจะมาตีในพิธีซึ่งจัดขึ้นถึง ๗ วัน ๗ คืน โดยคนจากหมู่บ้านอื่นอาจมาเยี่ยมเยือนร่วมพิธีด้วยก็ได้



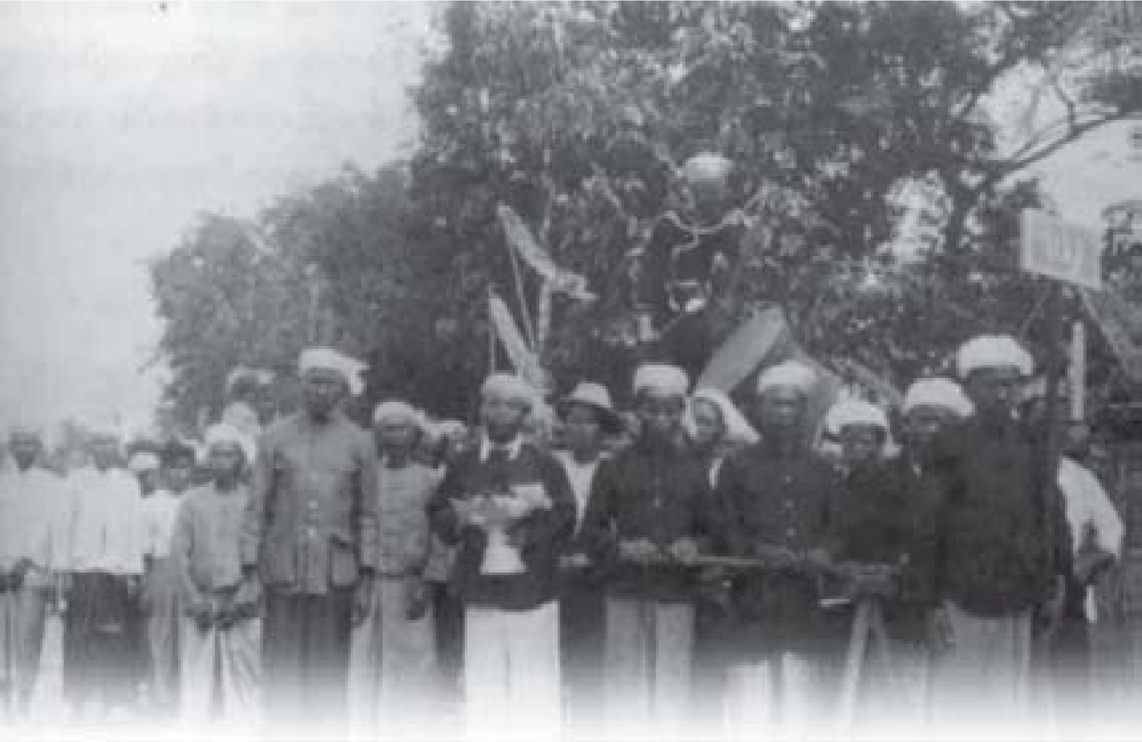
เครื่องบูชาผี



การแต่งกายของชาวลัวะ



ศาลผีหมู่บ้านของชาวลัวะ



ขมุ

ขมุ หรือ ข่ามอญ เป็นกลุ่มคนในตระกูลมอญ - เขมร ที่พบในน่านในแถบชายแดนเมื่อ ๓๐๐ ปี เจ้าผู้ครองนครน่านได้ยกทัพไปถึงสิบสองปันนานำเชลยศึกกลับมาเป็นแรงงาน ตอนหลังยุโรปได้ตั้งบริษัทไม้สักแรงงานทำงานในปางไม้ก็ได้ว่าจ้างขมุเป็นส่วนใหญ่ และถือว่าขมุเป็นคนที่ซื่อสัตย์และมีอำนาจอยู่เหนือภูตผีวิญญาณทั้งหลายด้วย และเคยเป็นผู้ทำพิธีกรรมบางอย่างในราชสำนัก เช่น การรักษาเจ็บป่วยไข้ของเจ้านายและลูกหลาน ขมุในสมัยก่อนรับจ้างทำงานเป็นปี นอกจากนี้นายจ้างให้ข้าวและที่พัก ผู้สามารถเก็บออมเงินค่าจ้างก็สร้างฐานะได้ แต่พวกโชคร้ายเพราะเงินหมดไป เช่น เล่นการพนัน ดื่มสุราก็มักจะไม่กลับคืนสู่ประเทศลาวอีก หลายต่อหลายคนแต่งงานกับผู้หญิงพื้นราบในถิ่นนั้นๆ

การแต่งกาย ผู้หญิงขมุสวมเสื้อแขนกระบอกยาวกึ่งข้อมือ ตัวเสื้อปล่อยยาวกึ่งเอว เป็นเสื้อผ่าหน้า นิยมสีดำเป็นพื้น ริมคอสาบเสื้อและปลายแขนมีผ้าแถบสีต่างๆขลิบไว้ ผู้มีฐานะดีใช้เหรียญเงินสตางค์แดงเจาะรูร้อยห้อยจากคอเสื้อถึงชายเสื้อ ผ้าซิ่นสีดำและแดง กำไลคอกำไลแขนทำด้วยเงิน ไว้ผมยาวเกล้าม้วยมีผ้าโพก เจาะรูหูทั้งหญิงและชาย และชอบสักลายบนหลังมือและแขนทั้งหญิงและชาย

ผู้ชายขมุนุ่งเสื้อแขนกระบอก นุ่งผ้าคล้ายโจงกระเบนไว้ผมยาวเกล้าเป็นมวย เจาะรูหูเสียบดอกไม้สีแดง ตอนหลังตัดสั้นเพื่อให้เห็นว่าแตกต่างจากเงี้ยว เพราะปลอดภัยจากการถูกปราบปราม ขมุมีการชำนาญในการเลี้ยงช้างและทำงานขยัน ซื่อตรง อดทน มัธยัสถ์และไม่ค่อยเกี่ยงงอนในราคาค่าจ้าง ขมุจึงเป็นที่ต้องการของนายจ้าง

ความเชื่อพิธีกรรม ขมุมีความเชื่อในผีสางธรรมดาไม่แตกต่างไปจากคนน่านกลุ่มอื่น มีการนับถือผีระดับบุคคลและชุมชน เช่น ผีประจำตระกูลและผีเมือง ถ้าหากคนในบ้านเจ็บป่วยหรือประสบเคราะห์กรรมก็คือว่าผิดผี จะต้องเลี้ยงผีและการเสี่ยงทาย โดยใช้ข้าวสารหยิบเสี่ยงทายดู

แบบแผนการดำรงวิถีชีวิตของขมุหลายอย่างถูกผสมกลมกลืนไปกับวัฒนธรรมของคนเมืองตามไปด้วย ทั้งนี้จะเห็นได้จากการปลูกบ้านเรือน

ขมุนอกจากมีความสามารถ อดทนด้านแรงงานแล้ว ยังมีความสามารถตีเหล็กเพื่อทำเป็นของใช้ เช่น จอบ เสียม มีด พร้า จึงทำให้เอกลักษณ์ของขมุเลือนหายไปอย่างมาก แต่ข้อปฏิบัติข้อห้ามอย่างอื่นยังมีระเบียบข้อบังคับอย่างเคร่งครัด เช่น จะใช้เตาในโรงตีเหล็กหุงหาอาหารไม่ได้ ห้ามชายหญิงนอนหลับบริเวณดังกล่าวถ้าละเมิดต้องถูกปรับ คือ เสียค่าผี ๑ เท่า กับหมู ๑ ตัว พร้อมเงิน ๕๐๐ บาท หรือ ๑,๐๐๐ บาท

แบบแผนการดำรงชีวิตของขมุหลายอย่าง ถูกผสมกลมกลืนไปกับวัฒนธรรมของคนเมืองตามไปด้วย ทั้งนี้จะเห็นได้จากการปลูกสร้างบ้านเรือน ถึงแม้ขมุจะตั้งใจสอนลูกหลานให้รู้ภาษาและตำนานของตนก็ตาม แต่ขมุแท้ ๆ หลายครอบครัวหันไปพูดภาษาคำเมืองเป็นภาษาประจำวัน จึงทำให้ขมุมิค่อยเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายนักเมื่อเทียบกับวัฒนธรรมของชนเผ่าอื่น ๆ



การแต่งกายของชาวขมุ



การตั้งบ้านเรือน



บทที่ ๔

มรดกทางวัฒนธรรม



ภาษาและวรรณกรรม



บทที่ ๔
มรดกทางวัฒนธรรม

ภาษาพูด จากภูมิปัญญาอันสูงส่งของบรรพชนอย่างหลากหลายและทรงคุณค่า ได้กลายเป็นขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวในตัวคนจังหวัดน่าน มาตราบถึงทุกวันนี้ คนน่านจะพูด (อู้) ภาษาเมืองเป็นหลักคือ แม้จะมากหรือหลาย เผ่าพันธุ์ทั้ง ลื้อ ลาว ขมุ ม้ง เมี่ยน ถิ่น ลัวะ มลาบรี คำเมืองยังเป็นเอกลักษณ์ อยู่อย่างเด่นชัด คนน่านเรียก ปู่ ย่า ตา ยาย ว่าป้ออุ้ย แม่อุ้ย เรียก อี่ปู แม่ย่า พ่อหม่อน แม่หม่อน เรียกพี่น้องของพ่อแม่ว่า พ่อลุง แม่ป้า อี่อา พ่ออา พร้อมใช้คำแทน ตัวเองว่าเฮา หรือ ข้าเจ้า และใช้เรียกคนอื่นๆ บ่านี้ อี่นั่น ฟังดูแล้วอาจขัดหูไม่สุภาพ แต่อย่างไรก็ไม่พ้น อี่หล้า บ่าหล้าอยู่ดี ถึงบางครั้งขัดต่อความหมายเช่น คำอ้าย หมายถึงพี่ หรือผู้แก่กว่าด้วยอายุ แต่เมืองน่านใช้เป็นคำแทนตังเองในเวลาขาน หรือตอบรับ และยังมีคำเมืองที่ใช้พูดเป็นของตนเองอีกมากมาย

ภาษาเขียน (ตัวเมือง)

คนน่านมีภาษาพูดแล้วยังมีภาษาเขียน เพื่อเขียนให้เป็นสื่อแทนภาษาพูด ได้แก่ อักษรธรรมล้านนา อักษรฝักขาม อักษรไทยนิเทศ อันคือเป็นมรดกทางวัฒนธรรม อันทรงค่า เพราะต้องมีการจดบันทึกเรื่องราวต่างๆ ลงบนแผ่นไม้ แผ่นหิน ใบลาน



โลหะต่างๆ เช่น ศิลาจารึก กฎหมาย ตำรายา ตาราช่าง พิธีกรรม ความเชื่อ ตลอดจนถึงเรื่องราวเกี่ยวกับการปกครองบ้านเมืองและมากสุดคือเรื่องราวธรรมชาดกพื้นเมืองในใบลาน อันเป็นคัมภีร์ใบลาน มากถึงตัวหมวดพระวินัย พระสุตันตปิฎก พระอภิธรรมบทสวดมนต์ต่างๆ พร้อม ตำนานราชวงศ์ ตำนานเมือง ตำรายา คน สัตว์ แผนโหราศาสตร์ การดูฤกษ์ยาม ส่งเคราะห์ สู่ขวัญ เวทมนตร์คาถา วรรณกรรมคำสอน ตำรา ความรู้ด้านช่างต่างๆ และการใช้ตัวเมืองเขียนค่าว คำ ฮ่ำ จ้อย ฯลฯ จะเห็นว่า คนน่านมีรัดร้อยความเป็นสุนทรียะได้อย่างพอดี เช่น คำกลอนสิเนหารัก และกลอนกะโลงพระธาตุเจ้า ผู้เขียนได้ค้นพบจากปั๊บสาของเจ้าพ่อพรหม ณ น่าน ท่านมอบไว้กับวัดเมืองผาตะนาเหลือง ได้สอบถามก็พบความจริงว่าเดิมเป็นสมบัติของเจ้าผู้ครองนครน่านที่มอบสืบต่อกันมา

คำพื้นบ้านพื้นเมือง

มะโก๋โลหม่อน หมายถึง โคตรเหง้าบรรพบุรุษของคนพื้นบ้านพื้นเมืองที่สืบทอดกันมาเป็นลำดับๆ ทั้งทางสายพ่อและสายแม่ แตกแขนงแยกกันลงมาจึงมีการเรียกชื่อที่ไม่เหมือนกับท้องถิ่น เช่น ลูกเรียกพ่อก็จะเรียกว่า

- ลูกเรียก (ฮ้อง) ของพ่อ "อี่ป้อ อี่แม่"
- หลานเรียก (ฮ้อง) พ่อของพ่อ, พ่อของแม่ว่า "ป้ออุ้ย"
- หลานเรียก (ฮ้อง) แม่ของพ่อ, แม่ของแม่ว่า "แม่อุ้ย"



- หลานเรียก พ่อ แม่ ของ พ่ออุ้ย แม่อุ้ย ทั้งสองฝ่ายว่า “ป้อหม่อน แม่หม่อน”
- หลานเรียก พ่อ แม่ ของป้อหม่อน แม่หม่อนว่า “ป้อเหมาะ แม่เหมาะ”
- การเรียกผู้ที่เป็นน้องพ่อและแม่ ที่เป็นผู้ชาย เรียกว่า “อา”
- การเรียกผู้ที่เป็นน้องพ่อและแม่ ที่เป็นผู้หญิง เรียกว่า “อี่อา”
- การเรียกผู้ที่เป็นพี่ของพ่อและแม่ทั้งสองฝ่าย เรียกว่า “พ่อลุง แม่ป้า”
- การเรียกผู้ที่เป็นน้องของพ่ออุ้ยและแม่อุ้ยทั้งสองฝ่าย เรียกว่า “อี่ปู่ แม่ย่า”
- สำหรับผู้ใหญ่ที่สูงอายุจะเรียกละอ่อน (เด็ก) ทั้งหญิงและชายว่า “อี่หล้า บ่าหล้า”
- สำหรับผู้ที่เป็นน้องใช้เรียกพี่ที่มีอายุมากกว่าทั้งหญิงและชาย จะเรียกว่า “ปี้อ้าย อี่เอ้ย”
- สำหรับผู้ที่ได้เคยบวชเรียนมา หากบวชเป็นสามเณรจะมีชื่อเรียกว่า “น้อย”
- สำหรับผู้ที่ผ่านการบวชเรียนเป็นพระภิกษุเรียกว่า “หนาน”
- สำหรับคำที่ใช้เรียกแทนตัวเองของหญิง ชาย จะใช้แทนตัวเองว่า “อ้าย” เวลาอู้ (พูด) กับคนใหญ่ (ผู้ที่มีอายุมากกว่า)
- ชาย หญิง เวลาใช้คำพูดแทนตัวเองกับผู้ใหญ่ เช่น เจ้านาย หรือ พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ จะใช้คำแทนตัวเองว่า “ข้าเจ้า”



พิธีกรรมความเชื่อ



ชาวน่านมีความเชื่อเหมือนกับชาวล้านนาทั่วไปว่า "ในจักรวาลนี้มีโลกหนึ่งเรียกว่าโลกราหู" และเชื่อในหลักอยู่ ๓ ประการ

- ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา
- ความเชื่อทางไสยศาสตร์
- ความเชื่อทางโหราศาสตร์

ในความเชื่อทางพุทธศาสนาของชาวน่านซึ่งมีพื้นฐานมาจากการนับถือผีหรือไสยศาสตร์อีกทั้งได้รับอิทธิพลทางศาสนาพราหมณ์จึงมีพิธีกรรมทางศาสนาประสมประสานกันอย่างแยกไม่ออก โดยมีความเชื่อหลัก ดังนี้

- กฎแห่งกรรม ตามหลักพุทธธรรมว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว
- เชื่อในความไม่เที่ยง ตามหลักธรรมจักรกัปปวัตนสูตร
- เชื่อว่าชาติหน้ามีจริง
- เชื่อในอานิสงส์ผลบุญ การให้ทานทำบุญเวทมนต์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ นรก สวรรค์

ชาวน่านเชื่อเรื่องเวทมนต์คาถาสูงมากในอดีตและปัจจุบัน การสืบทอดเรื่องเวทมนต์คาถาได้หายไปจากชีวิตปัจจุบันแล้ว แต่คงเหลืออยู่แค่จารึกในปั๊บสาของเชื้อสายผู้ประกอบพิธีทางศาสนา และพระสงฆ์บางส่วนเท่านั้น ปาฏิหาริย์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยังคงมีปรากฏให้เห็นสืบจนถึงปัจจุบันนี้ มีการทำพิธีโดยการอัญเชิญเทวดาอารักษ์ตลอด

จนวิญญาณเจ้าผู้ครองนคร ได้มีปรากฏการณ์อันเป็นนิมิตหลายประการเกิดขึ้น เช่น เกิดพระอาทิตย์ทรงกรดขณะประกอบพิธีและการประกอบพิธีแม้จะดำเนินในช่วงฤดูฝนที่มรสุมเข้า แต่ในช่วงประกอบพิธีไม่มีฝนตกมาเลย เหตุการณ์ดังกล่าวยิ่งตอกย้ำความศรัทธามากขึ้น

ความเชื่อทางโหราศาสตร์

วิถีชีวิตของชาวน่านส่วนมากเชื่อโหราศาสตร์ในวรรณกรรมล้านนาตลอดจนถึงบันทึกพงศาวดารเมืองน่านได้กล่าวไว้หลายอย่าง ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามซึ่งอาศัยการคำนวณทิศทางของดวงดาวว่าจะมีผลต่อชีวิตมนุษย์ในเวลาที่จะทำการมงคลหรือจะออกเดินทาง ดังเช่นชาวเมืองน่านจะออกทำสงครามจะกำหนดฤกษ์ยามประชุมพล ณ บริเวณวัดมงคล และเคลื่อนทัพออกประตูชัย (บริเวณข้างวัดกู่คำปัจจุบัน โดยถือฤกษ์ยามที่พระสงฆ์เป็นผู้กำหนด)

ความเชื่อเรื่องโชคชะตาและความฝัน ชาวน่านเชื่อว่าคนจะโชคดีโชคร้ายขึ้นอยู่กับชีวิตคน โหรหรือพระสงฆ์จะเป็นผู้ทำนายโชคชะตา การทำงาน การปลูกเรือนสร้างบ้านต้องหาฤกษ์ยาม และเกี่ยวข้องกับโชคชะตาเสมอ เรื่องความฝันก็เช่นเดียวกัน ดังเช่น "พระยาผากองนิมิตเห็นโคอุศุภราชวิ่งข้ามแม่น้ำน่านไป และถ่ายมูลไว้บริเวณแห่งหนึ่งรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า จากนั้นก็อันตรธานลับไป" เมื่อพญาผากองตื่นจากบรรทม จึงได้เสด็จไปทอดพระเนตรทรงมูลโคตกอยู่โดยรอบบริเวณเป็นรูปสี่เหลี่ยมจริง จึงถือเป็นศุภนิมิตก่อสร้างแนวกำแพงเมืองทอดไปตามรอยมูลโคนั้น

ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ เป็นความเชื่อที่สืบเนื่องมาจากคำสอนศาสนา มีความประสงค์จูงใจคน เมื่อทำความดีก็มีความอิ่มเอมใจในผลบุญที่ตนจะได้รับ เมื่อทำชั่วก็จะตกนรกถูกทรมานโดยยมทูต ดังปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังโบสถ์วิหารของวัดทั่วๆ ไป

ความเชื่อเรื่องผี พวกเปรต เปรตพวกนี้เมื่อยังมีชีวิตอยู่เป็นคนมีอิทธิพลและอำนาจในชุมชน ได้ดำเนินการบูรณะซ่อมแซมวัดวาอาราม แทนที่จะดำเนินการสร้างอย่างสุจริตกลับนำแก้วแหวนเงินทองของผู้บริจาคนำไปใช้ส่วนตัว บางคนถึงกับขโมยพระพุทธรูปไปขาย เมื่อตายแล้วกลับกลายเป็นเปรต แล้วมักจะปรากฏตัวในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ จะเห็นเดินออกจากบริเวณบ้านของตนเอง

ความเชื่อเรื่องของวิเศษชาวน่าน ส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับวัดหรือเจดีย์ ดังมีเรื่องเล่าว่าในช่วงระยะวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ หากผู้ใดมีบุญจะเห็นลูกแก้วสุกสว่างและมีแสงลอยออกมาจากพระธาตุเขาน้อยและพระธาตุแช่แห้งลอยออกมาไปมาหาสู่กันในช่วงระยะเวลาหัวค่ำหรือบางครั้งก็ช่วงระยะเวลา ๒ ยาม

ชาวน่านมีความเชื่อว่าในทุกที่ทุกแห่งเต็มไปด้วยอาถรรพ์ที่สามารถสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้คนและบ้านเมืองได้ ดังนั้นต้องการป้องกันและแก้ไขมิให้เกิดด้วยการประกอบพิธีต่างๆ ปัจจุบันยังคงนิยมจัดพิธีคือให้พระสงฆ์ทำพิธีปัดรังควาญไล่เสนียดจัญไรด้วยน้ำพระพุทธมนต์จากการสวดของพระสงฆ์และน้ำพุทธมนต์นั้นต้องใส่ฝักส้มป่อย (พืชตระกูลไม้เลื้อย ใบเป็นฝอยคล้ายผักชะอม ใบมีรสเปรี้ยว)

ลักษณะการจัดพิธีกรรม

๑. ข้าวปุ้นลดเคราะห์ เป็นการบูชาข้าวที่เป็นพิธีความเชื่อว่าจะทำให้หายคลายเคราะห์กรรม จะนิยมทำกันในตอนปีใหม่เมือง คือวันที่ ๑๖ เมษายน ซึ่งถือว่าเป็นปากปี ใครมีสายสี (สายสิญจน์) เท่าอายุวัดขนาดความสูงความกว้างของแขนและเวียนรอบหัว เรียกว่า ด้าน "กาคิง" ชุบน้ำมันมะพร้าว เพื่อจุดไฟ โดยมีกระทงใบตองใส่กล้วย อ้อย หมากพลู เมี่ยง บุหรี่ และมีต่อกระดาษสีขาวและใบไม้ต่างๆ ใบมะเดื่อ ใบขนุน ใบก้ำ ใบเต้า ใบตัน

๒. ข้าวคู่อายุ คือการถวายข้าวปลาอาหารเท่าอายุ มีน้ำทราย ข้าวเปลือก ข้าวสาร ฯลฯ และพร้าวตาลกล้วยอ้อย เพื่อขอให้มีอายุยืนยาว หายจากพยาธิป่วยไข้

๓. ข้าวสังดิบ ของถวายพระที่ถูกจัดเป็น ๔ ชุด คำว่า "สัง" มาจาก คำว่า สังฆะ คือ สงฆ์ โดยถือคติว่าการถวายทานข้าวสังดิบ เพื่อทดแทนไถ่บาปกรรมในขณะผู้คนมีชีวิตอยู่ได้หยิบฉวยของสงฆ์โดยไม่ได้อนุญาต ย่อมมีความผิดต่อบาปกลัวเป็นเปรตและผี เพื่อหลุดพ้นจากห้วมสงสาร คือนรกอเวจี มักจะถวายให้กับผู้ตายหรือเปรตผีทั่วไป คล้ายกับการจัดถวายสลากภัตหรืออาจเรียกว่า ข้าวปางแตน (ทดแทน)

๔. ข้าวเมืองแก้ว เป็นข้าวที่ถวายทานในการเสี่ยงทายที่ศักดิ์สิทธิ์มาก นิยมจัดทำให้กับผู้ป่วยหนักเพื่อขอความคุ้มครองให้มีชีวิตรอด หรือถ้าหากเป็นเคราะห์กรรมมัจจุราชมาถึง ก็ขอให้หมดลมหายใจไปสู่สุขคติตามความเชื่อ หรือถ้าหากเกิดเหตุภัยถูกใส่ความไม่มีผิด แต่ถูกกล่าวหาก็สามารถทำได้โดยนิยมถวายวัดที่มีครบเสนาสนะคือธาตุเจดีย์และถวายตอนเช้าตรู่ก่อนที่นกกาจะออกหากิน

๕. ข้าวชีวิต หรือข้าวบูชาหลวง นอกจากจะมีการถวายข้าวบูชาตามหิ้งพระในแต่ละบ้านแล้วจะมีการถวายข้าวบูชาจะกระทำในวัดคือ ถวายต่อพระเจ้าพระประธานธรรมมาสน์ ธาตุเจดีย์แล้วนำข้าวที่บูชาไว้ผสมทำพระพุทธรูปหรือพระพัฒน์ เพื่อถวายให้วัดและไว้สักการะบูชา

๖. ข้าวพันก้อน เป็นข้าวบูชาที่ถูกเตรียมขึ้นเพื่อถวายพระพุทธเจ้า ในการประเพณียี่เป็งกล่าวคือ เมื่อมีการตั้งธรรมหลวงคือ ธรรมเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ในวันเพ็ญเดือน ๑๒ เหนือ จะมีการถวายข้าวบูชาพันก้อนตามคติของชาติพระพุทธเจ้า คือ พระเวสสันดร ซึ่งมีคาถามากถึง ๑,๐๐๐ พระคาถา

๗. ข้าวร้อยโก๊ะ คือ สำรับกับข้าวมีจำนวนถึง ๑๐๐ โก๊ะ (สำรับ) เพื่อถวายอุทิศให้กับวิญญาณของบรรพบุรุษเปรต ผีที่ตกค้างไม่ได้ไปผุดไปเกิด เฝ้ารักษายังสถานอาคาร วัด และสถานที่สำคัญศักดิ์สิทธิ์เพื่อจะกินและบริโภค

๘. ขันข้าว (โก๊ะข้าว) สำรับอาหารคาวหวานที่ญาติจัดทำขึ้นเพื่ออุทิศให้กับพ่อแม่ พี่น้อง ญาติมิตร สัตว์เลี้ยงที่ผูกพันให้ได้รับส่วนกุศลและยังเชื่ออีกว่าถึงเทศกาลทำบุญ เช่น สงกรานต์ ปี๋ใหม่เมือง วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา จะมีการถวายทานขันข้าวเพื่ออุทิศให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปและยังมีขันข้าวที่ลูกหลานนำไปมอบให้ผู้เฒ่าผู้แก่ พ่ออุ้ยแม่อุ้ย ญาติผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือเรียกว่าขันข้าวคนเฒ่าคนแก่พร้อมกับของกินอย่างอื่น เช่น ของที่ผู้ตายหรือคนเฒ่าคนแก่ชอบกินและชอบใจ

โดยผู้ถวายทานจะเขียนชื่อผู้ตายด้วยกระดาษพร้อมดอกไม้ ธูป เทียน หมากพลู เมี่ยง บุหรี่ และน้ำหยาดไปถวายพระอ่านชื่อพร้อมให้ถึงแก่ผู้ตาย และอำนวยพรให้ผู้ถวายทานอยู่ดีมีสุข

การส่งเคราะห์ คนน่านมีความเชื่อที่ว่าทุกคนมีเคราะห์กรรม ถ้าหากอยู่ไม่สุขสบายเจ็บไข้ได้ป่วย หรือมีเรื่องราวก็ถือว่ามีเคราะห์กรรมจะมีพิธีการแก้เคราะห์ร้ายให้กลายเป็นดี เรียกว่า ส่งเคราะห์ ขอยกตัวอย่างเคราะห์ร้ายที่มีในเมืองน่าน เช่น เคราะห์ทั่วไป เรียกว่า เคราะห์ตัวเอง หรือ เคราะห์เกิดกับวัตถุสิ่งของ เช่น เคราะห์บ้าน เคราะห์เมือง เคราะห์กับชะตาชีวิต คือ เคราะห์ตัวเปิง ตัวจน และเคราะห์นวฆาตทั้งเก้า และราหู เพื่อบูชาพระอินทร์และเทวดาที่รักษาตน นอกจากนี้มีความเชื่อที่ทุกคนมีพ่อเกิด แม่เกิด พ่อแถน แม่แถน เจ้ากรรม นายเวรอีกแต่ละคน

การบูชาเทียน คนน่านพื้นบ้านมีความฝังใจเชื่อของการบูชาเทียนเพื่อให้เกิดความสวัสดีมีโชคลาภ โดยมักจะนิยมบูชาเทียนเพื่อลดเคราะห์ หลีกเคราะห์ บูชาโชคลาภ โดยเอาขี้ผึ้งพร้อมไส้สีสวย เสื้อผ้า วัน เดือน ปีเกิด อายุ ไปหาปู่อาจารย์หรือพระสงฆ์ เพื่อนำเทียนจุดธูปบูชา ขอหลีกหนีจากเคราะห์และบังเกิดโชคลาภและสิริมงคลกับตนเอง

การรดน้ำ คนเมืองน่านเชื่อว่าคราวใด เมื่อเกิดความทุกข์ใจในด้านจิตใจ ทรัพย์สิน เสียเงินเสียทองมีเรื่องราวเดือดร้อน ก็ถือว่าเป็นเคราะห์หามยามร้ายจะต้องหาวิธีล้างมลทินหรือความไม่ดีออกจากตัวเอง เช่น ประสบเคราะห์กรรม เจ็บป่วย

หรือเป็นคดีความ ต้องทำบุญสะเดาะเคราะห์ โดยการดน้ำ คือ การอาบน้ำมนต์จากพระหรืออาจารย์ที่มีภูมิด้านวิทยาคมสูง โดยมีขันน้ำและไปประกอบทำพิธีรดน้ำมนต์ เพื่อความสบายใจหรือรอดพ้นจากวิกฤตการณ์ที่เลวร้ายให้ชีวิตราบรื่นอยู่ดีมีสุข

สู่ขวัญ คนน่านนิยมสู่ขวัญ ๒ อย่าง คือ

๑. สู่ขวัญ เพื่อเฉลิมฉลองในการต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองหรือเกิดปิติยินดีในคราครั้งมีการเฉลิมฉลองตำแหน่งหรือยศศักดิ์ และโอกาสสำคัญในการดำรงชีวิต เช่น ได้รับเลือกเป็นผู้นำ รับตำแหน่งใหญ่หรือเป็นหัวหน้าเรือใหญ่ในการทำบุญของวัดหมู่บ้านหรือแขกบ้านแขกเมือง แต่งงานอยู่กินเป็นครอบครัว

๒. สู่ขวัญ เพื่อแก้เคล็ด เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย หายจากโรคภัยไข้เจ็บ หรือหมอดูทายดวงชะตาราศีก็จะมีการสู่ขวัญให้อยู่ดีมีสุข

การสู่ขวัญน่าน กำหนดรูปแบบ คือ การสู่ขวัญคนดิบและคนสุกไว้อย่างชัดเจน คนดิบ คือผู้หญิงและคนที่ไม่ได้รับการบวชเรียน จะมีการประกอบสู่ขัวญโดยไม่ต้องมีบายศรี คนสุก คือคนที่ผ่านการบวชเรียน หมอสู่ขวัญจะต้องมีการทำบายศรี และการขอขมาต่อข้าวต่อขวัญด้าย เพื่อเป็นการเกิดกำลังปิติดีใจและผ่อนคลายทุกข์กังวลให้อยู่ดีมีสุข มากด้วยกำลังใจและคำที่พรรณนาถึงความสุขทั้งมวลของญาติมิตรที่มอบให้ขณะผูกด้ายให้โชคให้พร และขอเชิญขวัญอยู่กับเนื้อกับตัว

นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังมีการสู่ขวัญตุ๊เจ้า (พระ) หรือเจ้าอาวาสเป็นเรื่องของคนทั้งหมู่บ้านที่นับถือเคารพเจ้าอาวาสของตนเอง ในฤดูปี๋ใหม่เมืองสงกรานต์เพื่อสนองตอบคุณในการดูแลวัดวาอารามเป็นผู้ทรงศีลาธิคุณ

นอกจากนั้น ยามเจ็บป่วยอยู่ไม่สุขสบาย ยังมีสัญญาต่อรองกับขวัญว่า ถ้าหากหายจากป่วยเป็นขวัญสะดุ้งตกใจ ยังมี “โหนขวัญ” อีกด้วย เพื่อเอาขวัญมาอยู่กับตนตัว




พิธีสู่ขวัญ

การสืบชาตา

ชาตา คือ ดวงกำหนดชีวิตและอายุ หมายถึง ยามวัน เดือน ปี เกิด แห่งตน ชาตาดีร่ำรวย อยู่ดีมีสุข ชาตาไม่ดีอับจนขันแค้นแสนสาหัส เสียของรัก และอาภัพ ความเชื่อเกิดขึ้นมีกำลังใจก็ตามชาตาจึงถือเป็นประเพณีทำบุญสืบชาตาให้กับคนที่เจ็บป่วย หรือรวมถึงบ้านเรือนและวัดวาอาราม บ้านเมือง โดยพิธีกรรมสืบชาตามความเชื่อว่าไม้ค้ำสลีช่วยต่อหรือพยุงพร้อมของบูชาหลีกกรรมอีกมาก หรือพูดกันว่าทุกอย่างจะดำรงอยู่ได้ต้องอาศัยสิ่งจำเป็น คือ ธาตุทั้ง ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ รวมกันให้เจริญงอกงาม พร้อมถูกบรรจุในเครื่องบูชาพร้อมธรรมะของพระพุทธเจ้าที่พระสงฆ์นำมาเทศน์โปรดให้เจ้าภาพ พร้อมบทสวดที่เจริญด้วยสิริมงคลเป็นคำสูตรใช้สวดเป็นภาษาบาลี นับกว่า ๒๐ บท ที่ว่าด้วยสิ่งที่เป็นมงคล

การสืบชาตามีพิธีมาแต่ครั้งพุทธกาล ตามตำนานกล่าวถึงสามเณรติสสะที่จะหมดอายุไปแต่แล้วกลับกลายมีอายุยืนยาว

เพราะการต่ออายุด้วยพิธีการสืบชาตาต่ออายุน่านโบราณถ้าไม่ป่วยเจ็บไข้มักไม่ทำพิธี ปัจจุบันยุคสะดวกสบายทุกอย่างถูกรวมเป็นแบบเบ็ดเสร็จมีผู้รับทำและปฏิบัติแบบชนิดเหมาจ่าย คนทั้งหลายแทบไม่รู้ไม่ทราบว่าทำกันอย่างไรมีอะไรบ้างในการสืบชาตา

บวงสรวงบูชาสังเวย

พิธีกรรมความเชื่อในสิ่งที่เป็นมงคลโบราณประเพณีของเมืองน่าน ดังเห็นได้จากตำนานพื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด จังหวัดน่าน ได้กล่าวเกี่ยวกับการไหว้เครื่องแก้มอารักษ์ของเมืองได้อย่างชัดเจน โดยกล่าวถึงการเคารพนับถือเทพยดาอารักษ์ที่รักษาในเขตโขงเมืองน่าน และได้นำมาเป็นประเพณียึดถือสืบต่อกันมาจนปัจจุบัน สำหรับคำว่าบวงสรวงจะใช้ในคราวที่เกี่ยวข้องกับพระราชพิธีเฉพาะเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินหรือพระมหากษัตริย์เท่านั้น ส่วนพื้นบ้านน่านจะใช้คำว่าบูชาสังเวย คือการเซ่นไหว้สักการะและถวายโภชนาคาวหวานแด่เทพยดาอารักษ์และดวงวิญญาณของเจ้าผู้ครองนครน่านและวิญญาณของบรรพบุรุษที่ได้สร้างบ้านแปงเมืองที่มีพระคุณอย่างคุณูปการ หากจะมีพิธีงานที่สำคัญทำแต่ในสมัยโบราณคือ การจะประกอบพิธีรดสรงมูรธาภิเษกเจ้าผู้ครองเมืองน่าน หรืองานถือน้ำพิพัฒน์สัตยา งานยกปลุกสร้างแปงวัดเจดีย์ธาตุและสิ่งที่สำคัญของบ้านเมือง จะต้องมีการทำพิธีบูชาสังเวยพร้อมพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่อยู่ด้วยพร้อมกันทั้ง ๒ พิธี อันเป็นของควบคู่กันมา และยังมีพิธีกรรมอย่างอื่นที่นำมาประกอบเข้ากัน เช่น พิธีสะเดาะเคราะห์ พิธีสวดถอนเพื่อรื้อหรือสร้างทำขึ้นใหม่ บูรณะให้ดีงามแข็งแรงทนทาน เพื่อเป็นการขออนุญาตบรรพบุรุษและเพื่อเคารพขอสัมมาคารวะกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้เฝ้ารักษายังวัตถุหรือโบราณสถานที่นั้นๆ

การบูชาสังเวยเมืองน่านจะไม่ได้ยึดถือเอาแบบภาคกลาง คือจะประกอบพิธีกับผู้ที่มีความรู้หรือความสามารถมีวาทะโวหารที่รู้ถึงความเป็นมาเรื่องราวอะไรได้ดีและเป็นพรรณนารำลึกด้วย

พิธีบูชาสังเวยนี้ เริ่มแต่กล่าวคำโยสินนิสิโณฯ แล้วชุมชนเทวดา นมัสการพระรัตนตรัย แล้วกล่าวอัญเชิญเทพเทวดาอารักษ์ และบอกถึงการจัดการจัดงานโดยมีใครเป็นประธาน และขอน้อมถวายเครื่องของบูชา เช่น ดอกไม้ เทียน น้ำอบ น้ำหอม พร้อมด้วยโภชนะคาวหวาน พร้อมเครื่องเคียงบูชาตามแบบเมืองน่าน พร้อมขอให้พ้นจากภัยทั้งหลาย พยาธิทั้งหลายและอุบัติเหตุเภทภัย และขอให้สำเร็จดังใจที่จะกระทำและขออารักษ์และผีบ้านผีเมืองต่าง ๆ อำนวยพรให้ผู้คนและผู้กระทำจงมีความสุขความเจริญแล้วสุดท้ายก็ขอคารวะด้วยดอกไม้ ธูปเทียน น้ำสุกันโธทะกะเพื่อขอขมาที่ได้ล่วงเกิน กาย วาจา ใจตามที่ตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม การบูชาสังเวยเมืองน่านมักนิยมพูดทรัพย์ของบวงสรวงสังเวยเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น หมู (เรียก สุมย้ม) ไก่ (เรียก ยองแย้ง) เหล้า (เรียก น้ำจ้อย) นอกจากนั้น ของใช้เกือบทุกอย่างแบบพื้นบ้าน เช่น เชิงเทียน แจกันจะใช้ก้านดอกปักเทียน และหมากพลูก็ใช้ให้ถูกครบตามตำราตลอดจนสิ่งต่าง ๆ แม้แต่คำกล่าวหรือคำบูชาก็มีแบบของเมืองน่าน ไม่มีการใช้แบบบ้านเมืองที่อื่น นับเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของเมืองน่านซึ่งเดิมมีนามว่า เทพบุรีสะหรีศรีสวัตินครราชไชยนันทบุรี







บวงสรวงบูชาสังเวย

การบูชาสังเวยเมืองน่านจะไม่ได้ยึดถือเอาแบบภาคกลาง คือจะประกอบพิธีกับผู้ที่มีความรู้หรือความสามารถมีวาทะโวหารที่รู้ถึงความเป็นมาเรื่องราวอะไรได้ดี และเป็นพรรณนารำลึกด้วย





ตกออกตกเสีย

การตกออกตกเสีย เป็นการเสียสละเงินทองต่อส่วนรวมของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นตลอดจนถึงคณะศรัทธาของวัดต่าง ๆ ในการตกออกตกเสีย โดยจะได้ยึดถือมติหรือกำหนดกฎเกณฑ์จากเสียงส่วนใหญ่ของท้องถิ่นที่ได้กำหนดและตั้งไว้ มีรูปแบบ ๒ อย่าง

- การตกออกตกเสียเกี่ยวกับวัดวาอาราม
- การตกออกตกเสียเกี่ยวกับผู้คนทั้งส่วนตัวและส่วนรวม

การตกออกตกเสียนั้นบางครั้งก็จะมีเป็นกรณีพิเศษนาน ๆ อาจจะมีครั้งอย่างเช่น ไฟไหม้ น้ำท่วมหรือภัยจากอัคคีภัย ฟ้าใหญ่ลมหลวง ก็จะช่วยเหลือส่งเคราะห์กลับไปตามความเหมาะสมแล้วแต่สถานการณ์เหตุการณ์

ตาแหลว

ตาแหลวเป็นเครื่องหมายที่กำหนดและเป็นสัญลักษณ์อันมีความหมายและสำคัญต่อพิธีกรรม และวิถีความเป็นอยู่ของคนเมือง ไม่ว่าการดำรงชีวิตและความเชื่อ ถ้าจะกล่าวกันก็คือเป็นเครื่องหมายป้องกันอุปทวะกังวล อันตรายทั้งปวง (เหมือนกับดวงประจำยามของภาคกลาง)

ตาแหลว มี ๔ อย่าง แบ่งตามลักษณะและความเชื่อในการใช้

๑. ตาแหลวหลวง มีขนาดใหญ่คนสามารถลอดได้โดยมากจะใช้ต้นอ้อ ต้นแขม นำมาสานเสร็จพิธีแล้วขว้างทิ้งไป ใช้ประกอบพิธีสะเดาะเคราะห์หลวง ป่วยไข้ไม่สบาย ถูกคุณพรายคุณไสย คุณผีและประสบเคราะห์อันใหญ่หลวง เช่น เดินทางไปด้วยกัน ๒ คน ถูกฟ้าผ่าคนหนึ่งตาย คนหนึ่งรอด ตกน้ำแต่ไม่ตาย ลูกเมียตายกลมตายพราย พิธีนี้จะทำตอนพิธีส่งถอนปัดแก้ติดสะเอบ ตัดสายผัวสายเมีย โดยนิยมทำพิธีที่ท่าน้ำ ยิ่งเป็นแม่น้ำสองแควยิ่งดี เพราะถือว่าให้ตกไปตามไฟไหลไปตามน้ำ

๒. ตาแหลวคาเขียว เป็นตาแหลวที่สานด้วยไม้ตอกยาวประมาณ ๗ x ๘ นิ้ว จำนวน ๔๒ เส้น โดยสานขึ้นละ ๖ อัน รวมกันเป็นชิ้น ๆ ไปได้ถึง ๗ ขั้น มีช่องว่างตรงกลางเป็นมุม ๖ เหลี่ยม และจะใช้คาเขียวทำเป็นเชือก ๓ เกลียว สอดตรงรู ๖ เหลี่ยม และจะใช้คาเขียวทำเป็นเชือกมีความยาวเท่าประตูบ้านหรือประตูเรือน เพื่อผูกติดไว้บนขอบประตูทางลอดเข้าลอดออก ตาแหลวเขียวนี้ผู้จัดเตรียมจะนำใส่ขัน (พาน) ไว้กับบาตรน้ำมนต์หรือตรงปลายของซุ้มไม้ก้ำสลี และผูกติดรอบปรัมพิธีพุทธาภิเษก ฝังมะหินสีมา (ลูกนิมิต) เพื่อพระสงฆ์ได้เจริญพระพุทธมนต์ และเจริญคำศักดิ์สิทธิ์หรือเรียกว่าคาถาใส่เพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ การใช้ในพิธีสืบชาตาคน บ้านเรือน

ชาตาหมู่บ้าน ชาตาเมือง ชาตาหลวง และสูตรเฮือน (มนต์เย็น) ของบ้านที่ประสบเคราะห์กรรมเมื่อมีผู้เสียชีวิตเกิดขึ้น เพื่อเป็นการบำรุงขวัญกำลังใจและสร้างสิ่งที่พึ่งทางใจให้แก่ผู้ที่ได้รับความไม่สบายใจ

๓. ตาแหลวแม่ม่าย ตาแหลวชนิดนี้มีรูปร่างต่างจาก ๒ อัน ดังกล่าวคือเริ่มต้นเหมือนกันแต่ปลายด้านหักกลับให้เหมือนกงจักร ทั้งนี้นับเป็นภูมิปัญญาของคนโบราณที่ฉลาดอย่างยิ่ง กล่าวคือ ตาแหลวชนิดนี้ใช้ปักล้อมสี่มุมของกล่องข้าวแฮกหรือผีเสื้อนาอันอยู่กลางทุ่งนาอันโล่งแจ้ง และมีลมพัดแรงจะทำให้ตาแหลวหลุดลงได้ตามความเชื่อ เวลาปักกล้าทำนาได้แล้วเสร็จ แล้วจะมีการเลี้ยงผีเสื้อนาและบูชาขวัญข้าวที่เรียกว่า ข้าวแฮก อันมีหอและกล้วยอ้อย และเครื่องบูชาจึงใช้ตาแหลวแม่ม่ายชนิดนี้ปักมุมทั้งสี่ทิศ ป้องกันสิ่งชั่วร้ายมารบกวนข้าว ไม่ว่าเป็นข้าวไร่ข้าวนาอันมีที่ไปที่มาให้ศึกษาอีกมากมาย

๔. ตาแหลวหมายไร่หมายนา เป็นเครื่องหมายสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวไม่มีรูปร่างโดยสร้างเหมือนตาแหลวชนิดอื่น ประโยชน์การใช้ตาแหลวชนิดนี้ เพียงเป็นเครื่องหมายกำหนดเขตแดนโดยใช้ตาแหลวตอกติดไว้ตามต้นไม้แสดงว่ามีผู้จับจองแล้ว ในการจับจองที่ไร่ ที่นา ป่า โดยใช้ตาแหลวชนิดนี้ติดตามแนวเขต ก็จะรู้กันตามความเข้าใจและไม่ล่วงละเมิดสิทธิ์ของผู้แสดงฐานะเป็นเจ้าของจับจองพื้นที่จะทำประโยชน์

ตาแหลวทุกอย่างที่ได้กล่าวมา ถึงไม่มีค่าเป็นเงินตราเป็นเพียงแต่เส้นตอกของไม้ไผ่ที่ผู้คนในสมัยก่อนได้พยายามคิดและทำให้มีประโยชน์ในการดำรงชีวิต ทั้งด้านจิตใจและวัตถุให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ ประเพณี และรากเหง้าของวัฒนธรรมของหมู่คนเมืองเฮา เพื่อหล่อหลอมจิตใจให้เป็นกลุ่มสามัคคีธรรมในหมู่ผู้คน





ตุงทาน

ตุง หรือ ธง อันเป็นเครื่องหมายเป็นสัญลักษณ์จะทำมาจากกระดาษ ผ้า ไม้ และโลหะ ตามคติความเชื่อว่าโลกจักรวาลนี้มีด้วยกัน ๓ โลก คือ

๑. เทวโลก

๒. มนุษย์โลก

๓. นรกโลก

ความเชื่อผู้ใดที่ได้สร้างกรรมไว้เมื่อมีชีวิตอยู่ในโลกเมื่อตายไปก็จะตกสู่อบายภูมิ (นรก) เป็นที่ทนทุกข์ทรมานสร้างความเวทนา อาลัยอาวรณ์ จึงมีคติในการตานตุงโดยแบ่งความเชื่อออกเป็น

๑. ตุงเหล็ก ตุงทอง ตานให้กับผู้ที่ถึงแก่กรรมในเวลาอันไม่สมควร

๒. ตุงขาว (หรือตุงตาน) ปกติตุงชนิดนี้จะมีส่วนของหางเป็น ๒ ส่วน คล้ายหางปลาอันเป็นปริศนาธรรมบ่งบอกถึงทาง ๒ สาย ความดีและความชั่ว ตุงชนิดนี้จะตานให้กับผู้ตายธรรมดาทั่วไป โดยจะถวายตานกับเรือนทานหรือถวายตานตอนเทศกาลสงกรานต์ปีใหม่ก็ได้

๓. ตุงแดง อันเป็นตุงที่ทำด้วยสีแดงมีความยาวตั้งแต่ ๑ วา ๓ วา ๒๐ วา ๑๐๐ วา ใช้ตานให้กับผู้ที่ถึงแก่ความตายด้วยเวลาอันไม่สมควร หรือตายล่วงกรรม (ตายโหง) ซึ่งมักจะพบเห็นทั่วไปตามถนนข้างทาง เพื่อเป็นสัญลักษณ์เตือนสติให้ได้รู้ว่าบริเวณนี้มีคนถึงแก่ความตาย

๔. ตุงกาลิง ตุงมีขนาดความยาวเท่าความสูงของร่างกายใช้ในพิธีกรรมต่างๆ การสืบชาตา การตานข้าวพระเมืองแก้ว

๕. ตุงนำทาง หรือ เจี้ยงเมี้ยง ใช้นำศพไปสู่ป่าช้าหรือสุสาน

๖. ตุงจังกร คือ ตุงประดับ ๔ มุมของศพคนตาย เพื่อเปรียบว่ามนุษย์คนเราอยู่ได้ด้วยธาตุสี่ต้นน้ำลมไฟ



๗. ตุงร้อยแปดตุงที่ใช้แทนขนาดตุงจริงย่อส่วนให้เหลือเล็ก มักทำเป็นพุ่มมีจำนวนถึง ๑๐๘ ตัว เพื่อประกอบพิธีกรรมอื่นๆ เช่น การสืบชาตา เป็นต้น

๘. ตุงใย หรือ ตุงไชย เป็นตุงใช้ประดับเพื่อความเป็นมงคลในงานมงคลหรืองานบุญเฉลิมฉลองต่างๆ เช่น วัดหรือธาตุเจดีย์

๙. ตุงไส้ ตุงประเภทนี้ทำจากกระดาษ เรียกว่า ตุงไส้หมู ใช้ประดับเจดีย์ทรายแต่ถ้าหากถวายพระพุทธรูป พระประธานจะเป็นตุงไส้ช้างขนาดใหญ่ ทำจากผ้ายัดด้วยนุ่นหรืองิ้ว

๑๐. ตุงไม้ ตุงไม้เป็นตุงขนาดใหญ่ทำด้วยไม้แกะสลักปิดทอง หรือลายรดน้ำสวยงาม มักทำถวายข้างพระประธานและมีความสวยงามคงทน ผู้มีทรัพย์หรือความสามารถผู้กระทำได้ ตุงชนิดนี้หาดูได้ที่วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร วัดศรีพันต้น



ผีปู่วัด

ผีปู่วัด คือ เทวดาอารักษ์ที่เฝ้ารักษาวัดวาอาราม รวมไปถึงสัมภเวสีโอปาติกะตนที่มีฤทธิ์เก่งกล้าที่เฝ้าพิทักษ์รักษาเสนาสนะวัตถุสิ่งของภายในวัด และยังเป็นสิ่งที่พึ่งทางจิตใจในการดำเนินการภายในวัด เช่น การจัดงาน จัดพิธีกรรมต่างๆ ก็จะมีการนำเอาดอกไม้ ธูปเทียนไปบอกกล่าวตามธรรมเนียมประเพณี แต่ละวัดจะสร้างหอหรือตูบไว้ตามที่อันควรหรือเหมาะสม โดยจะไม่ใช้ศาลพระภูมิ การบอกกล่าวผีปู่วัดจะกระทำการบอกกล่าวตอนมีงานประจำปี มีการยกช่อฟ้า บวชพระปราน หรือจะรื้อถอนเสนาสนะกุฏิวิหารศาลา และการสร้างแป๋งภายในวัดตลอดการเข้าออก ในการอยู่จำวัดของพระสงฆ์ การลาสิขาเพศ การจัดขบวนแห่ไปประกวดต่างบ้านต่างวัด มีมหรสพการเอาบอกไฟไปจุดแข่งขันชิงรางวัล ฯลฯ







พิธีสู่ขวัญ

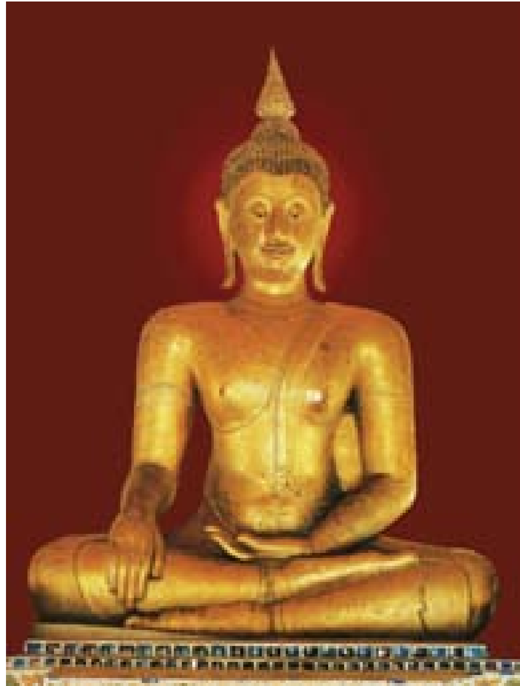
พิธีสืบชะตา

ขึด

ขึดเป็นความเชื่อที่ได้ถูกบอกต่อและยึดถือกันมา ว่าบุคคลผู้ใดมีจิตใจประกอบด้วย โลภะ โทสะ โมหะ ประมาณอยู่จักไม่วุฒิจำเริญ มักประสบแต่ภัยอันตรายเคราะห์กรรม อุบาทว์โรคาพยาธิ หาความสุขความเจริญมิได้เป็นเที่ยงแท้แน่นอน ลักษณะของผู้ถูกขึดนั้น วัดวาอารามบ้านเมือง หอ เรือน คนหญิงชายหรือนักบวชเจ้า ผู้ใดอยู่ไม่วุฒิจำเริญ มีแต่เจ็บได้อุบาทว์พยาธิโรคา ไม่มีเวลาได้อยู่เป็นสุขผู้หนึ่งหาย ผู้หนึ่งเป็น ผลัดเปลี่ยนกันไปมาไม่รู้จักสิ้นสุด ไม่เป็นอันทำมาหากิน ค้าขายก็มีแต่ขาดทุน สาเหตุคือ ถ้าหาสาเหตุไม่พบควรหาทางแก้ไขเรื่องถูก "ขึด" นี้เสียก่อนเถิด วิธีการแก้ไขนั้นควรปรึกษาหารือครูบาอาจารย์น้อยหนาน ผู้ฉลาดรู้ในเรื่องนี้ โดยขอให้ท่านช่วยจัดการแก้ไขให้ด้วยพิธีการ "ส่งขึด" เมื่อกระทำพิธีถอนขึดแล้ว สิ่งใดที่ควรรื้อถอนก็ให้ถอนออก นิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูป มาสวดถอน



เทศกาลประเพณี



พระเจ้าทองทิพย์

น่าน มีประเพณีปีใหม่เมืองเหมือนจังหวัดทั่วๆ ไป แต่แปลกที่เมืองเดียวกันบ้านเดียวกันมีลักษณะการทำบุญต่างกันมาก ดังนั้นขอเสนอรายละเอียด กล่าวคือ

๑๓ เมษายน คือ วันล่อง เดิมวันนี้ส่งเคราะห์บ้านและร่วมกันพัฒนาเก็บกวาดบ้านเรือน วัดวาอาราม เตรียมสิ่งของ

๑๔ เมษายน ถือเป็นวันเนา จัดเตรียมอาหาร ขนม เพื่อจะได้ไปทำบุญทานขันข้าวให้ผู้ที่ล่วงลับ บางอำเภอขนทรายเข้าวัด

๑๕ เมษายน ถือเป็นวันพญาวัน วันนี้ที่แปลกคือบางอำเภอรอบนอกถวายเจดีย์ทรายวันนี้ เรียนครูเรียนบาสัมมาคารวะผู้เฒ่าผู้แก่ สรงน้ำพระคารวะพระสงฆ์ถือเป็นวันดีที่สุด ตอนบ่ายมีการทำบุญทักษิณานุปาทานแก่บรรพบุรุษ แต่ถ้าคนชุมชนเขตเทศบาลหรืออำเภอเมืองกลับไปขนทรายวันนี้

๑๖ เมษายน ถือเป็นวันปากปี วันเถลิงศก ผู้คนจะจุดบอกไฟถวายพระเจ้าทองทิพย์ วัดสวนตาล และสถานที่สำคัญอีกหลายแห่งด้วยกัน คนเมืองน่านจะถวายหรือทำบุญตักบาตรและถวายเจดีย์ทรายวันนี้ แปลกที่กล่าวคือครั้นหากทำบุญตักบาตรแล้ว ถวายทานเจดีย์แล้ว กลับบ้านกินข้าวกินปลาเรียบร้อยแล้วแต่ละศรัทธาหมู่บ้านจะรวมตัวกันวัดสวนตาล เพื่อแห่ขบวนนางสงกรานต์ บอกไฟขึ้นและน้ำอบน้ำหอมไปสรงพระเจ้าทองทิพย์ วัดสวนตาล และจุดบอกไฟเป็นที่สนุกสนานอย่างมาก

๑๗ เมษายน คือ วันปีใหม่ วันที่ทุกคนรวมกันอีกครั้ง เพื่อนำดอกไม้น้ำอบน้ำหอมไปสัมมาคารวะพระสงฆ์ผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคารพนับถือในละแวกหมู่บ้าน ตำบลและญาติใครญาติมัน พบปะกินหอมตอมม่วนกันอย่างเข่าชนเข่า

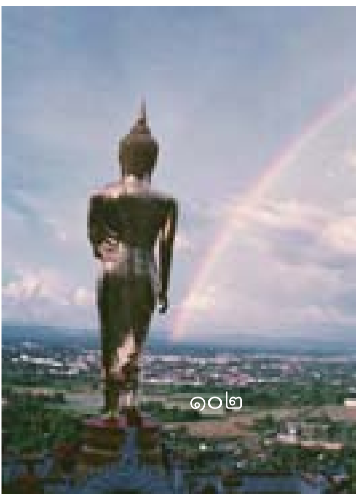
ประเพณีขึ้นธาตุ

ธาตุ เป็นปูชนียสถานอันศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นสัญลักษณ์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและอรหันตธาตุ มีประเพณีขึ้นธาตุหรืองานบุญนมัสการพระธาตุทั่วไปในเมืองน่านเกือบทุกอำเภอตามโอกาส วันที่กำหนดขึ้น เช่น เดือน ๕ เป็ง ตรงกับวันมาฆบูชา เดือน ๖ เป็ง ประมาณเดือนมีนาคม พระธาตุภูเพียงแช่แห้ง เดือน ๘ เป็ง คือ วันวิสาขบูชา พระธาตุเขาน้อย นอกจากนี้ยังมีการทำบุญนมัสการพระธาตุและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ในจังหวัดอีกเกือบทุกอำเภอตามที่กำหนดกันมาแต่โบราณ ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ คือ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ เหนือ ไปจนถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๙ เหนือ

การทำบุญประเพณีขึ้นธาตุในเมืองน่านจะมีการทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ อบรมสมโภช การเจริญพระพุทธมนต์และการสวดเบิกการเวียนเทียน การสรงน้ำพระธาตุและการบูชาพระธาตุด้วยธูปเทียนดอกไม้ของคนพื้นเมืองที่เป็นชาวพุทธในปีหนึ่งจะมี ๑ ครั้ง เท่านั้น



พระธาตุเขาน้อย





พระธาตุแช่แห้ง





ประเพณีตานข้าวใหม่

คนน่านมีความกตัญญูต่อบุพการี คือ ได้รับช่วงมรดกไม่ว่าพื้นที่นาที่ไว้ปลูกข้าวสืบต่อจากบรรพบุรุษ พอครั้นถึงฤดูเก็บเกี่ยวข้าวจะถือเอาวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ เหนือ คือประมาณเดือนธันวาคมเป็นวันถวายตานข้าวใหม่ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้พ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ได้สิ้นบุญไปแล้ว และยังเป็นการสืบต่อพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ได้ โดยการถวายข้าวปลาอาหารหรือรูปแบบข้าวสารหรือข้าวเปลือกก็ได้แล้วแต่จะกำหนดกัน ในด้านการจัดการศรัทธาหมู่บ้านใหญ่ๆ ที่มีพื้นที่นามากคนมาก อาจจะมีการตกลงกันเก็บหรือจัดสรรเป็นข้าวเปลือก เพื่อรวบรวมเป็นข้าวของส่วนรวมและแปรรูปเป็นวัตถุปัจจัย ตามที่เห็นสมควรให้เกิดกิจสาธารณกุศลตามที่ตกลงกันก่อน



ประเพณีดาปอยงานบวช

เมืองน่าน เป็นเมืองพุทธศาสนา ผู้คนมีความศรัทธาและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนามาอย่างช้านาน พร้อมส่งเสริมสนับสนุนถือเป็นธรรมเนียมว่าชายใดหรือกุลบุตรจะต้องได้บวชเรียนเพื่อซาบซึ้งรสพระธรรม และตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ ต้องการบวชเรียนในบวรพระพุทธศาสนามักนิยมบวชกันเป็นละแวกหมู่บ้าน คือบวชวันเดียวกันทีละหลายๆ รูป เรียกว่า "**ดาปอย**" คือจะทำกันที่วัดก็ได้หรือจะจัดเตรียมบ้านของใครหรือผู้ที่อุปถัมภ์ในการบวชเรียน เรียกว่า "**พ่อออก**" งานบวชเมืองน่านมี ๒ อย่าง คือ การเตรียมงานบวช **ลูกแก้ว** คือ **การบรรพชา** ส่วน **อุปสมบท** เรียกว่า **เป๊ก** คือการอุปสมบทเป็นพระภิกษุ

อย่างแรกไม่ทำกันอย่างเอิกเกริกเฉพาะญาติพี่น้อง เรียกว่า "**ปอยหมก**" กล่าวคือโกนหัวเข้าวัด

อย่างที่สองมีการจัดเตรียมงานและผู้ที่จะบวชจะต้องท่องฝึกคำของบรรพชาอุปสมบทให้คล่องแคล่วชัดเจน ญาติพี่น้องต้องจัดเตรียมสิ่งของข้าวปลาอาหารไว้ต้อนรับแขกญาติมิตรก่อนที่จะมีงานบวช ญาติๆ หรือผู้คุ้นเคยจะนำพานใส่ผ้าไตร พร้อมดอกไม้ธูปเทียนไปบอกญาติสนิทและเพื่อนบ้านให้รับรู้ ซึ่งเรียกวิธีการนี้ว่า "**การไปแผ่ผ้าหน้าบุญ**" ถ้าหากผู้ที่ไปร่วมงานไม่ได้ไปในวันงานก็จะร่วมทำบุญไปด้วยกับการที่ไปแผ่ผ้าหน้าบุญแล้วอธิษฐานยกมือขึ้นไว้บนศรีษะ คือการ "**เจาะใส่หัว**"

ประเพณีดาปอยจะมีอยู่ด้วยกัน ๒ - ๓ วัน คือ วันแรกเรียกว่า "**วันฮอมครัว**" หรือ **สีเทียน** วันลองหม้อขนมปาด พออีกวันก็คือ วันห้างดา มีการโกนผมนาค ญาติมิตรมาร่วมทำบุญพระนาคจะให้พรกับแขกหรือผู้มาร่วมงาน มีการเตรียมจัดของถวายพระ การประดิษฐ์เครื่องบูชาพระพุทธ เช่น ต้นดอก ไทยาน งานปอยมีการเตรียมบายศรีสู่ขวัญนาคเพื่อขัดเกลาให้ผู้บวชทราบพระคุณบิดามารดาผู้ให้กำเนิดและสั่งสอนในการปฏิบัติวัตรของการเข้าไปเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา

วันบวชหรือวันประกอบพิธีบรรพชาอุปสมบทจะกำหนดเมื่อไหร่ก็ได้ คือ ตอนเช้าตรู่หรือ เวลา ๑๐.๐๐ น. ก็ได้ หรือเวลาบ่าย เย็นได้หมดแล้วแต่จะกำหนดโดยญาติมิตรอยู่ร่วมงานเพื่อแห่ลูกแก้วหรือแห่นาคเข้าวัดเพื่อประกอบพิธี

ประเพณีการขึ้นท้าวทั้งสี่

ท้าวทั้งสี่เป็นท้าวจตุโลกบาลเทพผู้รักษาทิศทั้งสี่และมีพระอินทร์และแม่ธรณี โอกาสที่จะทำพิธีนี้คือถ้าหากจะมีงานมงคลประการใด เช่น งานฉลองวัดวาอาราม ทำบุญใหญ่หรืองานบวชพระบวชนาค ขึ้นบ้านใหม่ และงานพิธีที่สำคัญของบ้านของเมือง ฯลฯ ก็จะมีพิธีประกอบขึ้นท้าวทั้งสี่ เพื่อขอความคุ้มครองไม่ให้เกิดเหตุการณ์ชั่วร้าย เช่น มาร ภัยพิบัติ อุปสรรค และเหตุการณ์ที่คาดไม่ถึง โดยจะตั้งอาธานไว้ตามทิศที่กำหนดของและเดือนในบริเวณงาน บอกกล่าวแม่ธรณีและบูชาด้วยโภชนะคาวหวาน หมากเมี่ยง พลู ยา ส้มสูกลูกไม้ในสะตวง ๖ อัน พร้อมช่อธงสีตามแต่ละทิศ มีของบูชาพระอินทร์อยู่ตรงกลาง พร้อมร่มหรือฉัตร ๑ อัน พร้อมเครื่องบูชา เช่น น้ำต้น (คณโฑ) เสื่อใหม่ หมอนผาโดยจะกระทำพิธีก่อนเริ่มงานทุกครั้ง เพื่อความอยู่ดีมีสุขและความคล่องตัวในการดำเนินงานและเป็นการระลึกถึงบรรพบุรุษผู้ที่ได้ล้มหายตายจากไป เพื่อมาร่วมอนุโมทนารับเอากุศลที่เจ้าภาพจะอุทิศให้

ประเพณีจิบอกไฟ

บอกไฟ หรือ บ้องไฟ เมืองน่านมีอยู่ ๒ แบบ คือ จุดเพื่อความสวยงาม เรียกว่าบอกไฟดอกหรือบอกไฟขวี่ จุดเฉพาะตอนกลางคืนเท่านั้น เพื่อแสงอันสวยงามในการเฉลิมฉลองเป็นพุทธบูชาและชิงรางวัลตามความสามารถของคนทำบอกไฟในการจุด

บอกไฟขึ้น การทำบอกไฟโดยมากทำด้วยกระบอกเหล็ก ไม้ สังกะสีบรรจุด้วยดินปืน (เผ่า) ดินประสิวบดละเอียดผสมกับถ่านของไม้ตามสัดส่วนของตำรา แล้วอัดตอกให้แน่น ปิดท้ายหัวด้วยดินเหนียวเจาะรู เพื่อเป็นทางสอดเข้าของชนวน และให้เป็นช่องขับพุ่งของแรงเผาไหม้ เมื่อตอกอัดให้แน่นแล้วเจาะรูเรียบร้อยนำมามัดด้วยหวายเส้นใส่บอกโหว้และหางไม้ไผ่ที่แห้งและขนาดยาวเพื่อจุดนั่งร้าน เมื่อค้างบอกไฟที่สูงวัดระดับด้วยหลักไม้ขี้วัดเป็นขีด ๆ

บอกไฟขึ้น จะจุดในที่โล่งแจ้ง ไม่เป็นอันตรายกับผู้ชม จะจุดเพื่อเป็นพุทธบูชาถวายกับพระธาตุ วัดที่สำคัญและช่วงเทศกาลปีใหม่เมือง ก่อนจะนำไปจุดจะต้องแจ้งต่อคณะกรรมการเพื่อเอาลำดับที่จะจุดและมีชื่อเรียกว่า “**วาร**” พร้อมมีขบวนแห่บอกไฟและคำฮ่ำบอกไฟและพรรณนาถึงความเป็นเลิศของบอกไฟของคณะศรัทธาบ้านตัวเองและสล่าผู้เป็นคนทำบอกไฟ แต่ถ้าหากบอกไฟไม่ขึ้น เช่น เกิดแตกหรือไม่ยอมพุ่งขึ้น สล่าคนนั้นโดนทั้งผงหมิ่นหม้อ ผงถ่านสีดำจากก้นหม้อแกงหรือขี้เปอะ (โคลน) จากกลางทุ่งนาละเลงไปที่ใบหน้า เรียกว่า “**ลุบหมิ่น**”

ประเพณีการทำบุญตานสลากภัต

สลากภัตเริ่มตั้งแต่วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ เหนือ ประมาณเดือนกันยายนคือหลังจากเข้าพรรษาได้ ๒ เดือนพอดีเป็นต้นไปจนถึงออกพรรษาไปอีกตามระยะเวลาอันสมควรจะมีประเพณีกินสลากหรือตานสลากภัต โดยถ้าอยู่ใกล้ติดแม่น้ำน่านก็จะมีการแข่งเรือด้วย ไม่มีแม่น้ำก็ไม่มีการแข่งเรือจะมีการประกวดครัวตาน สลากเมืองน่านแบ่งเป็น ๓ อย่างด้วยกัน คือ

- **สลากสร้อย** ต้นสลากใหญ่มีครบเกือบทุกอย่าง
- **สลากโชค** สลากที่มีความพิเศษเพียบพร้อมด้วยวัตถุ รวมถึงปัจจัยพิเศษ
- **สลากน้อย** สลากที่จัดเตรียมข้าวปลาอาหารส้มสูกลูกไม้ ห่อข้าว ของกิน และหมาก เมี่ยง พลูผา ขมิ้น ตะไคร้

สลาก คือ เส้นหรือใบที่ผู้เป็นเจ้าของกัณฑ์สลากเขียนชื่อเจ้าภาพและอุทิศให้ผู้ตายนำไปรวมกันแล้วรวมมีจำนวนเท่าไหร่ นำจำนวนพระภิกษุ สามเณร หารแบ่งเท่ากัน ไม่มีการจับจองของใครคนโน้นคนนี้ จึงเรียกว่า **สลาก** หรือ **การเสี่ยงโชคของผู้รับ**







ประเพณีเรือแข่ง



ประเพณีแข่งเรือเมืองน่าน เป็นประเพณีเก่าแก่สืบเนื่องมาแต่โบราณ เจ้าผู้ครองนครน่านได้มีคำสั่งให้ข้าราชการตัดไม้ตะเคียนคู่ขนาดใหญ่มาก ๒ ลำ หลังจากนั้นได้จัดให้มีพิธีบวงสรวงเทพยดาประจำไม้ตะเคียนและบายศรีสู่ขวัญเรือทั้งสองลำลงสู่แม่น้ำน่าน ลำแรกให้ชื่อว่า **เรือท้ายหล้า** ลำที่สองชื่อว่า **เรือท้ายทอง** ต่อมาเจ้าผู้ครองนครน่านได้ป่าวประกาศให้ชาวเมืองนำเรือทั้งสองลำเป็นแม่แบบในการสร้างเรือเพื่อใช้นำมาแข่งขันกันโดยมีกำหนดว่าให้มีการจัดการแข่งขันขึ้นทุกครั้งที่มีงาน **ตานก๋วยสลาก** (ถวายทานสลากภัต) หมู่บ้านใดวัดใดจัดให้มีการตานก๋วยสลากก็ให้มีการเชื้อเชิญหมู่บ้านและวัดใกล้เคียงให้นำเรือมาแข่งกันเพื่อความสนุกสนานสมานสามัคคี

ประมาณปี พ.ศ.๒๔๗๔ มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองลดฐานะเจ้าผู้ครองนครทั่วประเทศ แต่การแข่งเรือระดับหมู่บ้านก็มีมาเหมือนเดิม จนถึงประมาณปี พ.ศ.๒๔๗๙ ตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครถูกยุบไป ครั้งนั้นพระเกษตรสรรพกิจข้าหลวงประจำจังหวัดได้ดำริให้จัดงานทอดกฐินและจัดให้มีการแข่งเรือขึ้น

ต่อมาจังหวัดน่านโดยผู้ว่าราชการจังหวัดน่านและคณะกรรมการผู้ดำเนินงานการแข่งขันได้ดำริให้มีงานเปิดสนามเรือแข่งขึ้นโดยกำหนดแข่งเรือในงานวันทานสลากของวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ซึ่งอยู่ในราวเดือนตุลาคมของทุกปี

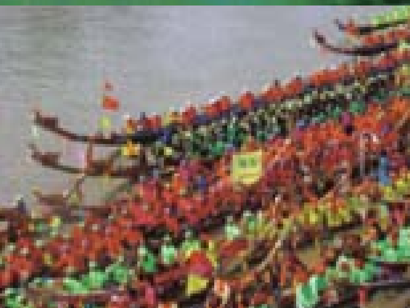
เอกลักษณ์ของเรือเมืองน่านไม่เหมือนจังหวัดใดในประเทศไทย คือ **เป็นเรือที่ขุดจากไม้ตะเคียนหรือตะเคียนทองทั้งต้น** โดยเชื่อกันว่ามีความทนทานและผีนางไม้แรง ตรงหัวเรือโขนเรือจะเป็นรูปพญานาคมีความสวยงามอย่างยิ่ง เชื่อกันว่าพญานาคมีความศักดิ์สิทธิ์ที่จะบันดาลให้ฝนฟ้าอุดมสมบูรณ์สามารถทำไร่นาได้ตามฤดูกาล

งานสลากภัตกับการแข่งเรือเป็นประเพณีคู่กันมาแต่โบราณแล้ว ทางราชการจึงถือเอางานสลากภัต ณ วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหารเป็นการเปิดสนามแข่งเรือของจังหวัดน่าน ราวปลายเดือนกันยายนในแต่ละปีและงานสลากภัตจะไปสิ้นสุดในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ประมาณปลายเดือนตุลาคมถึงต้นเดือนพฤศจิกายนเป็นการปิดสนามแข่งขัน

ประเพณีหกเป็ง (ไหว้สาพระธาตุแช่แห้ง)

ประเพณีหกเป็ง ไหว้สาพระธาตุแช่แห้งเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่อดีต กล่าวกันว่าในช่วงฤดูเทศกาลเพ็ญเดือน ๖ (เหนือ) เจ้าผู้ครองนครน่านพร้อมด้วยข้าราชการบริพารจะพากันไปนมัสการพระธาตุแช่แห้งซึ่งเป็นพระธาตุสำคัญของชาวน่าน โดยวันที่ ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ นั้นขบวนแห่เจ้าเมืองน่านพร้อมด้วยคณะสงฆ์ และพุทธศาสนิกชนจากชุมชนต่างๆ จะพร้อมกันที่บริเวณรอบๆ เนินภูเพียงแช่แห้ง จะมีพิธีกรรมทางศาสนาและกิจกรรมเฉลิมฉลองเพื่อเป็นพุทธบูชาโดยการทำบุญตักบาตร เทศน์มหาชาติ บรรยายธรรมและมีการจุดบอกไฟดอก (จุดบั้งไฟ) ซึ่งลักษณะเป็นไฟพะเนียงพื้นบ้าน มีความสวยงามยามค่ำคืน พอถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ขบวนพุทธศาสนิกชนจะทำครัวตาน (เครื่องไทยทาน) ไปถวายและสรงน้ำพระธาตุแช่แห้ง ในภาคเช้าจะมีพระเถระชั้นผู้ใหญ่จะเป็นองค์แสดงธรรมเทศนา ในภาคบ่ายจะมีการถวายเป็นพุทธบูชา











ศิลปะการแสดงพื้นเมืองน่าน

กลอง

กลองล่องน่าน

กลองล่องน่าน เป็นดนตรีพื้นเมืองที่อยู่ตามหมู่บ้านแถบพื้นเมืองของหมู่คนเมือง โดยเฉพาะใช้ตีในงานบุญเฉลิมฉลองและแห่ครัวทานในแถบของหมู่คนเมือง เป็นกลองที่ขุดจากไม้มีความยาวประมาณ ๑ วาขึ้นไป มีก้นของกลองที่เป็นโพรงหุ้มด้วยหนังสัตว์ เช่น วัว ควาย เก้งหรือกวาง เลียงผา เป็นต้น ที่หน้ากลองใช้ตีประกอบกับเครื่องดนตรีอื่นอีก เช่น ฆ้อง ๓ - ๕ ใบ ฉาบหรือบางครั้งแยกประเภท ถ้าหากเป็นงานแห่ครัวทานใช้ฉาบตี แต่หากเป็นงานทำบุญตานสลากภัตหรืองานแข่งเรือใช้ พับพาง (ปาน) บางหมู่บ้านมีปี่ชวา (แน) ผสมด้วยจึงเรียก กลองล่องน่าน หรือระบำล่องน่านอันไพเราะเพราะพริ้งสุดจะพรรณนา





นอกจากนี้หากมีคนทำบุญประเพณีขึ้นพระธาตุและฉลองวัดก็จะมีการประกวดแข่งขันตีกลองแอว (เอว) คือใช้กลองอย่างเดียวเรียงไปหลายสิบลูกถึงร้อยลูก คัดเหลือ ๑ ลูกเท่านั้นที่ชนะด้วยเสียงและความหนักแน่นของผู้ตีและความก้องกังวานของกลองแอวชนิดนี้ด้วย เราอยากให้ท่านได้สัมผัสแล้วท่านจะติดใจในเสียงกลองน่าน

กลองปู่จา

กลองปู่จา เป็นเครื่องสูงที่มีอยู่เกือบทุกวัดภายในจังหวัดน่าน กลองปู่จาหรือกลองบูชาถูกสร้างขึ้นตามความเชื่อและเป็นสัญญาณไว้ใช้ตีเมื่อจะนัดหมาย กลองปู่จามีคติความเชื่อมาจากธรรมชาดก เรื่องพุทธเสนากะหรือนางสิบสองกล่าวถึงยักษ์ที่ออกกินคนทุกๆ ๗ วัน เดือดร้อนถึงพระอินทร์และเทวดาต้องปิดปากถ้ำไม่ให้ยักษ์ออกโดยผูกเรื่องเมืองยักษ์ไว้ที่หลวงพระบางครั้นจะครบ ๗ วัน ชาวบ้านเกิดความกลัวยักษ์ออกมาอาละวาดกินคนจึงจำต้องตีกลองปู่จาเพื่อประกาศให้พระอินทร์พระพรหมเทวดาได้ทราบ อาจจะเป็นกุศโลบายที่จะบอกว่าพรุ่งนี้เป็นวันพระวันศีลอย่าลืมไปใส่บาตรทำบุญและฟังธรรมก็เป็นได้

กลองปู่จาจากเหตุผลข้างต้นที่กล่าวมา ยังมีอีก ๒ แบบคือมีเพื่อบอกเหตุให้รับรู้มีการตีกลองปู่จาเพื่อนัดหมายด้วยทำนองลีลามากมาย เช่นเสือขบช้าง สิกตุ๊ปี้สิก สาวน้อยเก็บผัก ม้าย่ำไฟ แต่ละอย่างล้วนเป็นระบำล่องน่านโดยนัยยะว่าคนน่านรักแม่น้ำน่าน ขนาดร้องรำตีกลองยังมีเพลงล่องน่านเพื่อสืบสานการตีกลองปู่จาแบ่งให้ถูกตามกาลอันควรตีกลอง เช่น วันแรมขึ้น ๗ ค่ำ ๑๔ ค่ำ ทุกวันจะตีกลองปู่จาเพื่อให้ชาวบ้านรู้ว่าวันรุ่งขึ้นเป็นวันพระให้มาตักบาตรทำบุญที่วัด เวลาจะประชุมเรียกผู้คนมาทำบุญกิจกรรมของวัดและหมู่บ้าน งานเฉลิมฉลองตีกลองปู่จาแบบสะบัดชัย แต่เกิดเหตุร้ายไม่คาดฝันตีกลองปู่จาหน้าเดียวรวมกัน แล้วมีกลองไว้เพื่อบอกเหตุไม่ต้องโทรมือถือและประกาศเสียงตามสายก็ทราบกันว่าจะมีอะไร นอกเสียจากจะไม่สนใจจึงไม่รู้ว่าหมู่บ้านชุมชนทำอะไรกันและมีงานอะไร

กลองปู่จา







กลองห้าหรือกลองเพล

กลองห้า

กลองห้า หรือ **กลองเพล** เป็นกลอง ๒ หน้า คล้ายกลองทัดของวงปี่พาทย์ แต่ใช้ลูกเดียวแขวนอยู่ตามวัดทั่วไปในเมืองน่าน ในอดีตไม่มีนาฬิกาจึงใช้กลองเป็นสัญญาณในการปลุกคนตื่น พระใช้ตีปลุกเณรหรือพระภิกษุให้ลุกขึ้นเพื่อทำวัตรสวดมนต์ เพราะไม่มีหอระฆังเช่นทุกวันนี้ ที่นิยมสร้างเลียนแบบมาจากภาคกลางและแหล่งอื่น เดิมมีเพียงกังสดาลหรือระฆังแบนเท่านั้น คนน่านอาศัยกลองห้า หรือกลองเพลกำหนดเวลาให้อาหารหมู หรือเร่งรีบประกอบกิจในการทำงานอย่างอื่น เช่น ทอผ้าหรืองานจิปาถะของคนแก่หรือแม่บ้าน เพื่อเตรียมอาหารคาบมื้อตอน (อาหารกลางวัน) ไว้ให้กับลูก สามีหรือพ่อแม่เพื่อรับประทานหลังจากทำงานหรือภารกิจในช่วงเช้า

กลองมองเซิง

กลองมองเซิง หรือ **ฆ้องกลอง** ที่ใช้ตีในงานบุญปอยลูกแก้ว งานบวชนาค และงานขบวนแห่ครัวตานฉลองวัดและงานบุญทั่วไป เป็นกลองที่มักพบทั่วไปของเมืองล้านนาแต่คงรูปแบบเดิม คือ เมืองน่านจะมีความแปลกและความภาคภูมิใจ คือ ฆ้องลาวคล้ายฆ้องเซิง กล่าวคือ มีฆ้อง ๑ - ๙ ลูก เล็กใหญ่ตามลำดับ กลอง ๒ หน้า ๑ ใบ ฉาบใหญ่ ๑ คู่ โดยกำหนดกลอง ๒ หน้า และฉาบเป็นตัวกำหนดจังหวะตีฆ้องรับพร้อมกัน คงเหลือฆ้องใหญ่รับจังหวะในเวลาลงฉาบและกลอง

ส่วนฆ้องลาวจะมีทีท่าท่วงทำนองเร็วไปอีก ทำให้แยกไม่ออกว่าระบำกลองใดกันแน่ เพราะมีความคล้ายกันมาก


ยินดีต้อนรับ
คณะศึกษาดูงานโครงการภูมิทัศน์วัฒนธรรม
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
ณ จังหวัดน่านและเมืองหลวงพระบาง
๒๖-๓๐ เมษายน ๒๕๔๙

ปาดฆ้องกลองวง

เครื่องดนตรีที่ใช้ในการตีมะแลง (ตอนเย็น) ในงานศพของคนทั่วไป จะประกอบด้วย ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ฆ้องวง ฆ้องตะโพน กลองมอญ กลองทัด ฉิ่งและฉาบ รวมถึง แน (ปี่ชวา) โดยบรรเลงเพลงพื้นเมือง เช่น ปราสาทไหว เพลงแห่ เพลงแหย่ง เพลงพร้าว ไกว่ใบ และเพลงพื้นเมืองอีกมาก ปัจจุบันยังนิยมเอาเครื่องดนตรี และ เครื่องเป่า คีบอร์ดมาเล่นเป็นเพลงร่วมสมัยและเพลงไทยเดิม

แต่เสียงดนตรีที่ดังแว่วมาแต่ไกลเป็นสัญญาณให้รู้ว่าใครถึงแก่กรรม บ้านไหน ในละแวกท้องถิ่นหมู่บ้านตำบลให้ทราบ และไปร่วมทำบุญตักบาตร ถวายเรือนทาน และร่วมประกอบพิธีณาปนกิจศพแทนการ์ดที่เชื้อเชิญไป เพราะคนมีเอกลักษณ์งานศพ ไม่ต้องเชื้อเชิญ ถ้ารู้จักและเคารพนับถือต้องไปร่วมพิธีงานศพคนตายแบบสังคมพื้นเมือง ตามธรรมเนียมปฏิบัติด้วยความภาคภูมิใจ ที่เรียกชื่องานว่า **"ส่งสการตานคาบ"**



กลองซิ้งม้อง

กลองซิ้งม้องเป็นกลองพื้นบ้านที่ประกอบด้วยกลอง ฆ้อง ๑ - ๒ ลูก ฉาบ ๑ คู่ ใช้ตีบรรเลงแห่ขบวนงานบุญประเพณีต่างๆ เพื่อความสนุกสนานอาจปรบมือฟ้อนรำในท่าตามถนัดตามสบาย ในท่าฟ้อนอิสระ เรียกว่า "**จะโล่ดอกข่า**" หรือบางครั้งใช้บรรเลงประกอบการฟ้อนเจิง ตบมะผาบ โดยเฉพาะการแห่บอกไฟและขบวนแห่ผ้าป่ากฐิน คณะเฒ่าแก่สู่ขอเจ้าสาว ตอนหลัง ๒๐ ปีที่ผ่านมาก็นิยมนำเอากลองยาวจากจังหวัดแถบภาคกลางมาผสมผสาน แต่ก็ไม่ได้รับความนิยมสักเท่าไหร่ คือก็ตีกันใหม่พอนานเข้าก็ทิ้งหรือชำรุดไป





ศิลปะการต่อสู้และการฟ้อนเมืองน่าน



ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวของคนเมืองเหนือหรือชาวไทยยวน ทั่วไปเรียกว่า "**เชิง**" หรือ "**เจิง**" ที่ชายชาวล้านนาในอดีตจำต้องฝึกฝนและเรียนรู้เหมือนกับผู้หญิงที่ต้องเรียนรู้การทอผ้า ในอดีต **เชิง** มีบทบาทในการต่อสู้เพื่อการสงครามและการป้องกันตัว ซึ่งศิลปะแขนงนี้มีความคล้ายคลึงกับศิลปะมวยไทยของภาคกลาง ปัญจศีลัจของภาคใต้ มวยโบราณของอีสาน เป็นต้น เชิงนั้นมีหลายประเภทดังนี้

๑. **เชิง** หมายถึง การต่อสู้ป้องกันตัวที่ใช้มือเปล่าเป็นอาวุธ

๒. **เชิงดาบ** หมายถึง การต่อสู้ป้องกันตัวที่ใช้ดาบเป็นอาวุธ

๓. **เชิงค้อน** หมายถึง การต่อสู้ป้องกันตัวที่ใช้ค้อนหรือพลองหรือหอกเป็นอาวุธ

แต่ในปัจจุบัน เชิงที่เป็นการต่อสู้ป้องกันตัวได้เปลี่ยนบทบาทเป็นเพียงการแสดง ซึ่งในอดีต เชิง นั้นก็เป็นการแสดงเช่นกัน หากจะเน้นการต่อสู้มากกว่า ดังนั้นการนำเสนอของภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่องเชิง จะเน้นการแสดงที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า "**ฟ้อนเชิง**" ฟ้อนเชิงนั้นสามารถทำได้คือ ฟ้อนเชิง ฟ้อนดาบ ฟ้อนค้อนหรือพลองหรือหอก โดยมากก็นำเอาท่าเชิงที่เป็นการต่อสู้มาฟ้อนนั่นเอง

แม่ท่าเชิงของนครน่าน

๑. ท่าตบมะผาบ
๒. แม่บิดบัวบาน
๓. แม่สารเกี้ยวเกล้า
๔. แม่กาตากปีก
๕. แม่ช้างข้ามท่ง
๖. แม่กาจับหลัก
๗. แม่กาเต้น
๘. แม่แทงบ่วง
๙. แม่ปลาเลียบหาด
๑๐. แม่เสือลากหาง
๑๑. แม่กวางเหลียวหลัง
๑๒. แม่มะผาบเฟื้อง
๑๓. แม่กาเต้น
๑๔. แม่หมัดนอนแกลบ
๑๕. แม่กั้งก่าลายมือ

แม่ท่าเชิงดาบ

๑. แม่ไหว้ครู
๒. แม่ช้างชูงวง
๓. แม่ช้างงาตอก
๔. แม่ช้างงาตอตวงเต้ก
๕. แม่บิดบัวบาน
๖. แม่อินทร์ทือเทียน
๗. แม่สี่ด้านห้อ
๘. แม่เสือลากหาง
๙. แม่เสือลากหางเล่นลอก
๑๐. แม่นั่งกั้งก่าลายดาบ
๑๑. แม่กั้งก่าลายดาบ
๑๒. แม่สารเกี้ยวเกล้า
๑๓. แม่จีวัน
๑๔. แม่นางเยี่ยมปล่อง
๑๕. แม่หมอกมุงเมือง
๑๖. แม่สนส้น
๑๗.แม่สนปลาย
๑๘. แม่ฟันลายสอง
๑๙. แม่ฟันลายสาม
๒๐. แม่ปลาเลียบหาด
๒๑. แม่สีไคล
๒๒. แม่กาปากรุ้ง





ฟ้อนลายงาม

ฟ้อนลายงาม เป็นการฟ้อนเชิงชนิดหนึ่งที่มีลีลาอ่อนช้อยเชื่องช้างดงาม ผู้ฟ้อนต้องนำท่าฟ้อนเชิงมาผสมผสานให้เกิดความกลมกลืนสวยงาม ความงามของการฟ้อนลายงามอยู่ตรงที่สายตาที่ต้องมองมือขณะฟ้อน การฟ้อนลายงามจะไม่จีบนิ้วมือแต่จะใช้ลักษณะการควักมือเข้าและผายออก ทั้งต้องบิดลำแขน ลำตัว และค่อยๆ ย่างก้าวไปรอบๆ ตัว หรือเดินไปข้างหน้า การฟ้อนลายงามจะใช้วงกลองชิดชิงเมืองน่านหรือวงกลองน่านตีประกอบ โดยมากจะพบเห็นผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหญิงและชายฟ้อนลายงามในขบวนแห่ครัวทาน งานบุญต่างๆ ของคนเมืองน่าน เช่น งานฉลองศาสนาสถาน งานสลากภัต งานกฐิน เป็นต้น โดยเฉพาะงานบุญสลากภัตจะฟ้อนลายงามประกอบการตีฆ้องกลองล่องน่านบนเรือแข่งที่ล่องตามลำน้ำน่าน ซึ่งเรียกว่า **"ฟ้อนล่องน่าน"** ซึ่งผู้ฟ้อนจะต้องเป็นชาย ใช้เท้าข้างใดข้างหนึ่งวางบนขอบเรือด้านใดด้านหนึ่งและฟ้อนตามลีลาจังหวะของท่วงท่าของวงกลองล่องน่าน

ในอดีตกาลแม้เจ้าผู้ครองนครน่านก็ทรงฝึกฝนและทรงฟ้อนบนเรือตามงานเทศกาลต่างๆ เพื่อแสดงออกถึงความสนุกสนาน ความปิติยินดีในการทำบุญสุนทานครั้งนั้นๆ ด้วย และการฟ้อนลายงามล่องน่านนั้นยังเป็นต้นแบบการฟ้อนล่องน่านของผู้หญิงอีกด้วย

แม่ท่าฟ้อนลายงาม

๑. แม่เมฆบังวัน
๒. แม่บิดบัวบาน
๓. แม่กาตากปีก
๔. แม่ช้างข้ามท่ง
๕. แม่เกี้ยวเกล้า
๖. แม่เสือลากหาง



ฟ้อนล่องน่าน (สตรี)

ฟ้อนล่องน่านเป็นการฟ้อนที่เกิดขึ้นในช่วงงานบุญสลากภัต เดิมทีผู้ชายเป็นผู้ฟ้อนบนเรือแข่ง ผู้หญิงคนน่านเห็นว่าสวยงาม จึงนำมาประดิษฐ์ท่ารำโดยอาศัยแม่ท่าฟ้อนเชิงลายงามมาเป็นต้นแบบ มี ๒ ลักษณะ คือ ฟ้อนล่องน่านที่เป็นรูปขบวนที่มีการก้าวย่าง และยืนฟ้อนอยู่กับที่โดยอาศัยการโยกตัว การฟ้อนล่องน่านไม่มีท่าตายตัวตามแต่ครูอาจารย์จะถ่ายทอด





ท่าฟ้อนล่องน่าน

๑. ท่าไหว้
๒. ท่าชมดาวชมเดือน (บังวัน)
๓. ท่ามวยผมแม่ธรณี
๔. ท่าเปลี่ยนผ้า
๕. ท่าบิดบัวบาน

ฟ้อนหางนกยูง

ฟ้อนหางนกยูงเป็นฟ้อนประจำราชสำนักคุ้มหลวงประจำนครน่านในอดีต ซึ่งเป็นฟ้อนนำหน้าขบวนเสด็จและเป็นการฟ้อนประกอบอิสริยศของเจ้าผู้ครองนครน่าน ในโอกาสเสด็จไปนมัสการพระธาตุแช่แห้ง พระธาตุเขาน้อย ทั้งนี้ยังใช้ฟ้อนรับแขกบ้านแขกเมือง เดิมทีเกิดจากฟ้อนดาบ แต่ด้วยความไม่เหมาะสมและเกรงว่าจะเป็นอันตรายต่อเจ้าผู้ครองนครและเจ้านายชั้นสูงจึงเปลี่ยนจากดาบเป็นหางนกยูง

เนื่องจากการฟ้อนหางนกยูงเป็นฟ้อนประจำคุ้มหลวง ผู้ที่ได้รับถ่ายทอดจึงเป็นคนที่อยู่ในคุ้มหลวงเท่านั้น ดังนั้นจึงมีข้อจำกัดในการสืบทอด ผู้ที่สามารถฟ้อนได้เป็นคนสุดท้ายคือ เจ้าน้อยบุญยก (สกุลสองเมืองแก่น) และได้ถ่ายทอดภายในสกุลของท่าน คุณญาณ สองเมืองแก่น (เจ้าป้อม) จึงได้สืบค้นและสอบถามผู้รู้ในตระกูล พบว่ามีแม่ท่าฟ้อนอยู่ ๗ ท่า ใช้วงกลองคุมหรือกลองอืดหรือกลองต๊อบส้อง ตีประกบการฟ้อน การแต่งกายนั้นในอดีตสวมเสื้อราชปะแตน นุ่งโจงกระเบน ท่วงท่าจะยกเท้าให้สูง เรียกว่า ฟ้อนดีดก้น ว่องไวรวดเร็วแคล่วคล่องยิ่งนัก อีกประการหนึ่งเรียกภาษาปากว่า "**ฟ้อนนำกินนำทาน**" กล่าวคือ เป็นการฟ้อนนำหน้าขบวนแห่พระเจ้าน่าน หรือผู้ครองนครน่านเสด็จไปทำบุญงานนมัสการพระธาตุ ในปัจจุบันหาชมได้ยากมาก แม่ท่าที่ใช้ฟ้อนหางนกยูง (ชื่อแม่ท่าบางท่าปรับชื่อท่าขึ้นให้ง่ายต่อการจดจำ)

แม่ท่าฟ้อนหางนกยูง

๑. ถวายบูชาบิดบัวบาน
๒. นำทานสารเกี้ยวเกล้า
๓. สนเค้าก่อกุศล
๔. สนเข้ากาตากปีก
๕. ฟ้อนฟีกลายสาง
๖. สั่นหางอินทร์ทือเทียนถ่อมฟ้า
๗. ปลาเลียบหาดเหินเหียน

อ้างอิงแม่ท่า

เจ้าน้อยบุญยก สองเมืองแก่น กวีหอคำและผู้ช่วยฝ่ายวังของ เจ้ามหาพรหม สุรธาดา

เจ้าสำราญ จรุงกิจประชารมย์

เจ้าแม่สุภาพ สองเมืองแก่น

คุณญาน สองเมืองแก่น

ฟ้อนเชิงสาวไหม

ฟ้อนเชิงสาวไหมเป็นการฟ้อนสาธิตการสาวเส้นไหมจากตัวไหม หรือเรียกภาษาถิ่นว่า "**สาวไหม**" ในอดีตหญิงเมืองน่านจะเลี้ยงตัวไหมมาทอผ้า ผู้ชายน่านก็เห็นภูมิปัญญาดังกล่าวจึงนำมาประดิษฐ์ท่ารำหรือแม่ท่าให้สวยงามและผสานกับความเข้มแข็ง ทั้งนี้เชิงสาวไหมยังส่งผลให้เกิดการประดิษฐ์การฟ้อนสาวไหมของผู้หญิงอีกด้วย

อาจกล่าวได้ว่า เชิงสาวไหมนครน่านนับเป็นศิลปะการแสดงที่มีความสวยงามและเป็นหนึ่งเดียวในเขตภาคเหนือที่เรียกว่า **อาณาจักรล้านนา** เหตุเพราะมีแม่ท่าที่เริ่มจากสาวไหมจากหม้อจนกระทั่งทอและสวมใส่ครูเชิง

แม่ท่าสาวไหมในนครน่าน

๑. ไหว้ครู
๒. ตบมะผาบ ๗ ขุม
๓. ลายมือช้างข้ามท่ง
๔. ลายมือบิดบัวบาน
๕. ลายมือเกี้ยวเกล้า
๖. ตบมะผาบ ๓ ขุม
๗. ดึงเส้นไหม
๘. สาวไหมเดินวน
๙. กางไหมวันตาตุ่ม
๑๐. วันไหมเคียนหัว
๑๑. ขว้างไหมยุ้งบนอากาศ
๑๒. เปี๋ยไหม
๑๓. เฝือไหมใส่หลัก
๑๔. ยกเครือไหมใส่หูก
๑๕. สืบหูก
๑๖. ต่ำหูกทอผ้า
๑๗. ตัดผ้าออกจากหูก
๑๘. สะปั๊ดผ้าผ่อแยง
๑๙. นุ่งผ้าไหม
๒๐. ตบมะผาบออกฟ้อนลายมือ
๒๑. ตบมะผาบ ๓ ขุม
๒๒. แก้ผ้าทบลงวาง
๒๓. ตบมะผาบออก ๓ ขุม
๒๔. ไหว้ครูปงลงวาง



ซอล่องน่าน

ซอ เป็นการเล่นเพลงพื้นบ้านของล้านนาไทย ซอคณะหนึ่งๆ มีอย่างมากไม่เกิน ๗ คน ประกอบด้วย ช่างขับซอชายหญิงซึ่งเข้าลักษณะปฏิภาณกวีว่า คู่ถ้อง หรือ คู่เฉลย เพราะจะต้องขับซอตอบโต้ถามกันอยู่ตอดเวลาและนักแสดงเป็นผู้ชายล้วน มีดังนี้ ช่างขับซอหญิง ๒ ชาย ๑ (มือพิณ (ซึง) ๒ มือ สะล้อ ๑ ซึง ๑) ช่างขับซอหญิง ๑ ชาย ๒ (มือพิน (ซึง) ๒ มือ สะล้อ (ซึง) ๑) ซอในเมืองน่านเกิดขึ้นในสมัยพญากานเมืองน่าน อพยพมาจากวรนคร อำเภอปัว มาสร้างเมืองใหม่ที่บ้านห้วยไค้ภูเพียงแช่แห้ง เสด็จมาทางน้ำด้วยขบวนแพเผอิญในขบวนเสด็จคราวนั้นผู้ตามเสด็จชายหญิงคู่หนึ่ง ชื่อปู่คำมา (ปู่ เป็นสรรพนามเรียกผู้ชายทั่วไป) กับย่าคำบี้ (ย่า เป็นสรรพนามเรียกผู้หญิงทั่วไป) บุคคลทั้งคู่ต่างเป็นปฏิภาณกวีได้ขับซอถ้อง (กลอนขับร้องตอบโต้กัน) ทำความพอใจให้แก่ขบวนเสด็จเป็นอันมาก กล่าวได้ว่าบุคคลทั้งสองนี้เป็นผู้ให้กำเนิดการซอเมืองน่านที่ชื่อว่า ซอล่องน่าน นอกจากนี้เรื่องเล่ากันว่าขบวนเสด็จคราวนั้นมีแม่ม่ายนางหนึ่งมีนามว่า คำบี้ เกิดอารมณ์ว้าเหว่ขึ้นมาจึงขับซอชมความงามทิวทัศน์สองฟากทาง การขับซอในครั้งนั้นเกิดขึ้นขณะล่องแพตามลำน้ำน่าน จึงเรียกท่วงทำนองนี้ว่า **ระบำซอล่องน่าน**



ทำนองซอต่างๆ ของเมืองน่านมี ๔ ระบำ ทุกครั้งในการซอจะระบำล่องน่านก่อน และตามด้วยระบำของเมืองน่าน แต่ละทำนองจนหมด จึงจะขึ้นระบำเมืองอื่นๆ ตามลำดับดังนี้

๑. ล่องน่าน
๒. ดาตเมืองน่าน
๓. ปั่นฝ้ายหรือระบำอื่อ
๔. ต๊ะโต้งเต้งหรือระบำพม่า
๕. คาดเมืองแพร่ (ระบำปี)
๖. ซอพระลอ
๗. ซอนางบัวคำ
๘. ระบำเงี้ยว
๙. ระบำเชียงแสน
๑๐. ระบำจุปุ๊ (ระบำปี่)

บันทึกแต่ละครั้งจะมีการซอด้วยระบำทำนองต่างๆ ทุกระบำและทุกครั้ง การซอทำนองปั่นฝ้ายจะมีการขึ้นด้วยเสียงอื่อเสมอไป ทำนองนี้เรียกว่า ทำนองอื่อ และจุการฟ้อนแง้น ฟ้อนท่าปั่นฝ้ายซอให้ชม ส่วนการซอในเมืองน่านนิยมซอเป็นเรื่องราวตามเนื้อหาที่แต่งขึ้นเรียกว่า ซอละคร ปัจจุบันเลิกซอละครไปเลย การละเล่นซอใช้ในโอกาสดังนี้ ซอในงานแต่งงาน ซองานปอย (บวชนาค) ซอขึ้นบ้านใหม่ ซอปีใหม่ ซองานทำบุญร้อยวัน เป็นต้น





วัฒนธรรมอาหารการกิน



วัฒนธรรมด้านอาหารการกินของชาวจังหวัดน่าน ดินแดนล้านนาตะวันออกซึ่งถือว่าเป็นประเพณีดีงามของชาวเหนือที่ได้ปฏิบัติมาในการรับแขกหรือผู้ให้เกียรติมาเยี่ยมบ้าน สิ่งที่สร้างความพอใจอบอุ่นและประทับใจผู้มาเยือน คือการเลี้ยงแขกโดยการตั้งข้าว กินข้าวขันโตก อาจมีการเรียกชื่อที่แตกต่างกันออกไป เช่น กิ๋นข้าวแลงขันโตก หรืออาจเรียกให้สั้นๆ ว่า **ประเพณีขันโตก** ซึ่งมีความหมายเดียวกัน คำว่า **แลง** หมายถึง เวลาเย็น หรือ ค่ำ

ประเพณีการกินข้าวขันโตก **ข้าวตั้ง** ชาวน่านได้ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา นอกจากการเลี้ยงแขกผู้มาเยี่ยมบ้านแล้ว ยังจัดเลี้ยงแขกในงานบุญโอกาสต่างๆ เช่น งานทำบุญที่บ้าน งานประเพณีหมู่บ้าน งานบวชพระหรือสามเณร งานมงคลสมรสต่างๆ เป็นต้น การกินข้าวขันโตกของชาวจังหวัดน่านจะต้องรับประทานข้าวนึ่ง (ข้าวเหนียว) เป็นหลัก ซึ่งข้าวนึ่งดังกล่าวจะใส่กระติ๊บเล็กๆ ประจำขันโตกหรืออาจใส่ในกระติ๊บขนาดใหญ่ที่เรียกกระติ๊บหลวง สำหรับใส่ข้าวนึ่งให้แขกในการกินข้าวขันโตกก็ได้ อาหารสำหรับการกินข้าวขันโตกนี้ จะเป็นอาหารของชาวเหนือที่จัดเตรียมไว้หลายชนิด เช่น แกงอ่อม แกงแค ไส้อั่ว (ไส้กรอก) จิ้นปิ้ง (เนื้อย่าง) ลาบ น้ำพริกอ่อง น้ำพริกหนุ่ม แคบหมู ผักสด ผักนึ่ง ฯลฯ

การนั่งรับประทานอาหาร ในประเพณีขันโตกจะนิยมนั่งกับพื้นซึ่งปูด้วยเสื่อที่สานด้วยไม้ไผ่ที่เรียกว่า สาดเติ้ม แต่ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงเป็นเสื่อธรรมดา หรืออาจนั่งกับพื้นไม้ที่ยกสูงขึ้นมาก็ได้

อาหารการกินคนน่าน

อาหารการกินของคนพื้นเมืองน่านมีภาพโดดเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ คล้ายกับหัวเมืองต่างๆ ของภาคเหนือตอนบน คือ นิยมบริโภคข้าวเหนียวเป็นหลัก และชอบอาหารรสจัดที่มีรสเผ็ดจากพืชพื้นเมืองคือ มะแข่นเป็นหลัก มีสรรพคุณเป็นสมุนไพรจำพวกเครื่องเทศ อาหารของคนน่านมักจะมีเป็นเครื่องเคียงเอาไว้กินกับแกง ลาบ หรือตำน้ำพริกมีหลายชนิด เช่นใช้ยอด ใบ ดอก เมล็ดหรือฝักของพืชเช่นผักไผ่ สาระแหน่ ยอดมะละกอ ดอก ยอด และใบของสะเดา (สะเรียม) เมล็ดก็คือมะเขือแจ้ ใบผักชีฝรั่ง ใบเล็บครุฑ ใบโกสน ใบผักกาด และเมล็ดของผักกาด ผักขี้หูดฯลฯ อาหารคนน่านมีหลายประเภท เช่น

ประเภทลาบ อันได้แก่ ลาบเนื้อวัว ควาย ปลา สัตว์ป่าจำพวก หมูป่า เก้ง ตุ่น ฯลฯ

ประเภทต้ม อันได้แก่ แกงอ่อม ใช้เนื้อ วัว ควาย ไก่ หมู ปลา ฯลฯ

ประเภทยำ มี ๒ อย่าง คือ ยำน้ำ เช่น ยำไก่ เนื้อตากแห้ง งู ปลาแห้ง กุมตีนควาย เห็ด หรือจะเป็น กบ อึ่ง เขียด รกวัวหรือควาย ยำแห้ง เช่น ยำขนุนหน่อไม้ หรือหน่อไม้ดอง หนังวัวหรือควาย ยำมะเขือยาว ยำถั่วมะเขือ ผักเฮือก ผักฮิน และยอดขี้เหล็ก

ประเภทส้า (จำพวกยำเนื้อแบบดิบๆ รสเผ็ด) เช่น ส้าเนื้อจำพวกควาย วัว หมู ปลา มะเขือ

ประเภทตำ เช่นตำน้ำพริก มีหลายชนิด พริกปลาร้า พริกมะกอก พริกมะเขือเทศ พริกน้ำผัก พริกน้ำปูฯลฯ รวมถึงตำกุ้ง ตำปู ตำกบ ตำเขียด ตำเตา (สาหร่ายชนิดหนึ่งอยู่ในน้ำจืด) ตำไข่มดแดง ตำมะม่วงดิบ ตำกระท้อน

ประเภทคั่ว (อาหารที่มีน้ำเป็นส่วนประกอบในปริมาณน้อยหรือแทบไม่มี) เช่น แกงคั่วไก่ แกงคั่วหมู เครื่องในสัตว์ต่างๆ คั่วผำ (สาหร่ายเม็ดเล็กๆ) คั่วหน่อไม้ คั่วผักโขม แกงโฮะ ตลอดจนถึงพืชผักต่างๆ ที่เราขึ้นชอบตามริมรั้วหัวไร่ปลายนา

ประเภทห่อนึ่ง ห่อด้วยใบตองแล้วนำไปนึ่ง เช่น ห่อนึ่งไก่ หน่อไม้ ปลา

ประเภทห่อปิ้ง (แอบ) เช่น แอบหมู ปลา ไข่มดแดง อะออ (สมอง) หมู

ประเภทหมักดอง เช่น ส้มผักกาด ผักส้มเสี้ยน น้ำผัก ผักต่างๆ รวมถึงการหมักจากเนื้อสัตว์ เช่น จิ้นส้ม หมูส้ม ปลาส้ม ส้มไข่ปลา ขี้ปลาฟัก ตลอดจนไข่มดแดง แมงมัน

ประเภทหลาม คือ การนำเอาเนื้อ ข้าว ผักต่างๆ เข้าเผาไฟจนสุข เช่น หลามเนื้อ ข้าวหลาม หลามบอน

ประเภทแกง อาหารการกินของคนน่านประเภทแกงจะมีอยู่ ๒ ประเภท คือ

- **แกงจากผัก** คือ แกงผักกาดผักชี แกงขนุน แกงหยวก ปลี หน่อไม้ แกงผักรวม อะยิอะเยาะ คือ มีผักโขม ผักกาด ผักเสี้ยว ผักฮาก ผักปั๋ง ผักแคบ ผักหระหรือชะอม ฯลฯ อย่างละนิดละหน่อย และสามารถที่จะนำไปนึ่งกินเป็นเครื่องเคียงกับน้ำพริกได้ รวมถึงฟักทอง มะเขือหนุ่ม ถั่วฝักยาว ผักกาด กะหล่ำ เผือก มัน

- **แกงจากผักผสมเนื้อหรือสัตว์** คือ แกงแคหรือแกงคั่ว คล้ายแกงสับนก หรือแกงป่าแกงชนิดนี้จะมีการใส่ผักหรือมะเขือรวมดอกข่า ใบพริก ใบพญายอ ชะอม ใบพลู และบางครั้งหรือฤดูกาลจะมีเห็ดเผาะผสมอยู่ด้วยหรือจะเป็นแกงแคประเภทปลา จะมีกุ้งแม่น้ำตัวเล็กหรือปูนาผสมอยู่ด้วย และที่ขาดไม่ได้เถ้าของชะพลู (เครือจะค่าน) รวมถึงดอกงิ้วแห้ง เห็ดลมแห้ง ส่วนมากการแกงผักหรือแกงแคจะขาดไม่ได้ในการปรุงรส คือ มะแข่นและกระเทียม ขิงสด ตำให้ละเอียดใส่ก่อนยกลงจากเตาช่วยให้น่ารับประทานยิ่งขึ้น

แกงสนัตถ์

จากอาหารพื้นบ้านของน่านที่แปลกพิเศษคือไม่มีใครเหมือนและไม่เหมือนใคร คือ แกงชนิดหนึ่งที่แปลกคือไม่มีการเตรียมน้ำพริกแกงและไม่มีการใช้ของปรุงรส เช่น กะปิหรือน้ำปลา ซีอิ๊ว ผงชูรส ก็คือแกงสนัตถ์ อันมีมาแต่ในหอคำคุ้มหลวงของเจ้าผู้ครองนครน่าน อันมีส่วนประกอบถึง ๑๐ อย่างด้วยกัน มีทั้ง เนื้อหมู หน่อไม้ดอง ถั่วฝักยาว งาขาว หัวปลี มะเขือ พริก หอม ผักบุ้ง ใบส้มป่อย และมีคุณสมบัติเฉพาะ สามารถเก็บไว้กินได้หลายวันและเหมาะกับคนที่สูงวัยในด้านสุขภาพ คือระบบย่อยอาหาร ข้อเท้า และกระดูก รสชาติก็ชวนให้ชิมเพราะเป็นของน่านโดยตรง

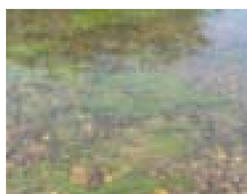


ไก สาหร่ายแม่น้ำน่าน

ไก เป็นอาหารพื้นบ้านของชาวไทลื้อมานานนับร้อยปี เพราะเป็นวัตถุดิบที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติในแม่น้ำน่านที่ใสสะอาด จะมีมากที่สุดบริเวณอำเภอท่าวังผา

คนไทลื้อสมัยรุ่นปู่ย่าตายายนำไกมาปรุงอาหาร คือ การทำห่อนึ่งไก่ ไกยี และคั่วไก สืบทอดกันมาเรื่อยๆ ซึ่งไกนั้นถือเป็นอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการ ทำให้มีสุขภาพที่แข็งแรงและอายุยืน ต่อมากลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านหนองบัวได้นำไกมาแปรรูปหลายอย่าง เช่น ไกแผ่น ข้าวตังหน้าไก น้ำพริกไก คุ้กกี้ไก ฯลฯ เพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริมแก่ครอบครัว และอนุรักษ์อาหารพื้นเมืองให้เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย ปัจจุบันไกเป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งเดียวที่มีอยู่ในเขตอำเภอท่าวังผา

ภาควิชาชีววิทยาคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา น่าน ได้นำไกจากกลุ่มไปวิจัย ซึ่งพบว่ามีประโยชน์ต่อสุขภาพเป็นอย่างยิ่งจึงทำให้ผู้บริโภคหันมาบริโภคไกกันมากขึ้น ต่อมาทางการได้รับรองมาตรฐานจากสำนักงานองค์การอาหารและยา (อย.)







ขนมพื้นเมือง

ข้าวหลาม
ข้าวควบ
ข้าวแต๋น
ขนมซี่
ขนมปาด
ขนมขี้เลื่อย
ข้าวต้มโบ๊ะ
ข้าวแคบ
ขนมลิ้นฟาน
ขนมอั่ว
ขนมอี่ตู







ขนมที่อิ่มอร่อยของคนเมืองน่านไม่ว่าจะเป็นงานบุญงานเทศกาลปีใหม่เมือง ที่มากด้วยภูมิปัญญา มีทั้ง น้ำอ้อย น้ำตาล มะพร้าว ใบตองและข้าวเหนียวหรือข้าวเจ้า อย่างมากก็มีถั่ว งา ผสมเกลือนิดหน่อย ผ่านขั้นตอนไม่ให้แป้งติดใบตองที่ทาด้วยน้ำมันพืช ผ่านการนึ่งให้สุก ผสมใบเตยหรือสีของน้ำอ้อย เป็นเสน่ห์อย่างใหญ่หลวง บ่งบอกถึงแขกหรือญาติมิตรที่มาร่วมงานบุญงานกุศล แล้วนำไปถวายพระ เป็นของฝากกลับบ้าน ห่อด้วยใบตองตึงหรือเรียกว่าใบของต้นเต็ง



ข้าวควบ

ข้าวควบ ขนมพื้นบ้านและของว่าง ซึ่งใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น คือ ข้าวเหนียวมาทำเป็นข้าวควบ โดยมีส่วนประกอบดังนี้

- ข้าวเหนียว ชนิดอ่อนนึ่งให้สุก
- ครกมอง ใช้สำหรับตำข้าวเหนียว พร้อมผสมน้ำอ้อย
- ไม้ก้อง ทำมาจากไม้ไผ่ ยาวประมาณ ๑ ฟุต ใช้สำหรับคลึงข้าวเหนียวให้แบน
- ไข่ไก่
- น้ำมันหมู
- หญ้าคาไพรแล้ว
- ไม้ตีนไก่ ใช้สำหรับผิงข้าวควบ
- กองฟื้น โดยใช้ความร้อนจากถ่านไฟ

ข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วนำไปตำในครกมองโดยใช้ส่วนผสมมีน้ำอ้อยไข่ขาว แล้วนำมาปั้นเป็นก้อนกลม ขนาดเท่าลูกปิงปอง ใช้น้ำมันหมูทาบริเวณแผ่นไม้สัก ขนาดกว้าง ๑๒ นิ้ว x ๑ ศอก แล้วนำก้อนข้าวเหนียวที่ตำละเอียดชนิดเหนียววางลง แล้วใช้หลอดไม้ไผ่ (ไม้ก้อง) ชุบน้ำมันหมู แล้วคลึงก้อนข้าวเหนียวให้เป็นแผ่น

ยาวกว้างประมาณ ๗ - ๘ นิ้ว แล้วแกะนำไปวางไว้บนแผ่นหญ้าคา นำไปตากแดดประมาณ ๑ วัน แล้วนำมาผิงไฟ เพื่อให้เกิดการพองตัวหรือขยายใหญ่ ทำให้เกิดกลิ่นหอมหวานมัน ตามแบบพื้นบ้านล้านนา เวลากัดกินจะเกิดเสียงดัง "**ควบ ควบ**" มีรสหวานนิดหน่อย

ข้าวแดกงา

ข้าวแดกงา เป็นอาหารของกินพื้นบ้าน ไม่ว่าเด็กผู้ใหญ่จะกินได้ทั้งนั้นส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับสภาพภูมิอากาศและฤดูกาล โดยมีส่วนประกอบ คือ ข้าวเหนียวที่นึ่งสุกใหม่ๆ เมล็ดงา ขี้มอญ เกลือ ครก โดยนำข้าวที่ร้อนมาคลุกกับงาที่ตำอยู่ในครก และนำมาคลุกเคล้าตำในครก โดยการเติมเกลือ เพื่อให้มีรสชาติเอร็ดอร่อย แล้วนำเอามาใส่จาน หรือภาชนะแบ่งให้สมาชิกในครอบครัว และญาติพี่น้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สูงอายุในละแวกบ้านใกล้เรือนเคียง ข้าวแดกงานั้นมีประโยชน์กับร่างกาย เพื่อรับกับอากาศที่หนาวเย็นให้ร่างกายเกิดความอบอุ่น



ห่อนึ่งหน่อไม้

ชีวิตประจำวันจะต้องการอาหารเพื่อบำรุงร่างกาย จึงมีการประยุกต์พืชผัก ผลไม้ต่างๆ ให้มาเป็นอาหารแก่คนพื้นบ้านพื้นเมือง บางอย่างอาจจะเป็นอาหารที่มีรสชาติขึ้นชื่อของพื้นบ้านพื้นเมืองได้ ซึ่งมีรสชาติที่กลมกล่อมแปลกไม่เหมือนที่ไหน ซึ่งมีอยู่หลายๆ ชนิดด้วยกัน

ห่อนึ่งหน่อไม้ เป็นอาหารการกินประเภทห่อนึ่งโดยใช้หน่อไม้ที่ต้มสุกแล้วมาตำให้ละเอียดเพื่อเกิดความนวล

- ใช้หัวปลีสับละเอียด
- เนื้อหมูหั่นเป็นชิ้นเล็กๆ
- เห็ดแก้นล้างให้สะอาด

ส่วนของน้ำพริกจะมีตะไคร้ หอม พริกแห้ง กะปิ ปลาร้า เกลือ ตำคลุกเคล้าลงไป (อาจจะใส่วุ้นเส้นสับละเอียด) ผัดให้หอมพอประมาณ แล้วปรุงรสด้วยน้ำปลาและใบก่อมก้อ ใบมะกรูด ใส่ลงไปแล้วนำใบตองมาห่อ แล้วผูกด้วยใบตองเรียกว่า **เตี่ยว** แล้วกลัดด้วย**ไม้เสี้ยน** เรียกว่า **ไม้กลัด** นำไปนึ่งจนสุกและหอม สามารถนำไปรับประทานได้ ห่อนึ่งหน่อไม้นี้ส่วนมากผู้เฒ่าผู้แก่จะนิยมทำเป็นอาหาร เพื่อนำไปทำบุญที่วัด และแบ่งปันแจกจ่ายให้ญาติพี่น้องลูกหลานเป็นที่เอร็ดอร่อย





เมี่ยง

เมี่ยงเป็นของขบเคี้ยว อม ที่ทำมาจากใบเมี่ยงโดยผ่านกรรมวิธีการหมักดอง เมี่ยงเป็นของที่ใช้ต้อนรับขับสู้เชื่อมโยงความสัมพันธ์มิตรไมตรี ไม่ว่าการพบปะ การเยี่ยมเยือน การจัดกิจกรรมต่างๆ การเอามืองานประเพณี งานบุญกุศล ก็จะใช้เมี่ยงมาเป็นสิ่งต้อนรับขับสู้

ประโยชน์

- ใช้ดับกลิ่นคาวปลา เช่น การกินลาบปลา
- ใช้แก้ง่วงนอน
- เป็นของว่าง
- เป็นสิ่งของที่ใช้ต้อนรับ
- ใช้กวาดลิ้นสมานแผล
- ใช้น้ำเมี่ยงทานิ้วเท้า เพื่อรักษาโรคน้ำกัดเท้า แก้คัน
- ใช้น้ำเมี่ยงเป็นยาหยอดหูเป็นน้ำหนวก
- เมี่ยงเป็นเพื่อนยามเหงา
- เมี่ยงเป็นวัตถุทานของคนพื้นบ้าน

- เมี่ยงเป็นเครื่องขียาปูจา งานพิธีกรรม เช่น ส่งสะตวง สืบชะตา ฯลฯ
- ใบเมี่ยงดิบนำมาตากแห้งนำไปปรุงเป็นชา เรียกว่า ชาใบเมี่ยง
- เมี่ยงมีสารไรซินในหมู่กรดของวิตามินซีที่รักษารากฟัน

ข้อเสียของเมี่ยง

- กลิ่นเหม็น
- ทำให้ฟันเหลือง
- เป็นภาระในการจัดหา

การนำเมี่ยงมาม้วนพันโดยมีเครื่องประกอบตามรสที่คนชอบ เช่น รสเค็ม เปรี้ยว หวาน โดยมีเครื่องปรุง เช่น ขิง กระเทียมดอง หรือมะพร้าวคั่ว น้ำตาล น้ำอ้อย มะขามเปียกฯลฯ และคนพื้นบ้านยังนำเอาใบไม้ประเภทอื่นที่มาทดแทนทำเป็นเมี่ยง เช่น ใบแหน ของกินพื้นบ้านที่นิยมชมชอบมาตั้งแต่โบร่ำโบราณ และสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันนี้

ของกินยามว่าง



นอกจากเมี่ยงแล้วยังมีของกินที่เป็นพืชผลอย่างอื่นอีก เช่น ใบแหนต้มน้ำมะขามเปียก และผลไม้ตามฤดูกาล เช่น มะขามป้อม มะก้าย (ผลไม้คล้ายมะไฟรสเปรี้ยว) มะกอกป่า มะไฟ กระท้อน ลำใย ลิ้นจี่ ใส่ในใบแหนแล้วม้วน นำมาอมหรือเคี้ยวเล่นและยังมีของแห้งขบเคี้ยวเล่น เช่น มะมื่น มะก่อ เม็ดมะขามคั่ว เม็ดถั่วพู ถั่วแระ ของกินยามหน้าหนาวเวลาผิงไฟ เช่น เผือกบ่มหรือนึ่ง มันบ่มหรือนึ่ง มะกู้ หัวมัน มันพร้าว มันอ้อน และก๋อย ฯลฯ

















เครื่องเงินเมืองน่าน

เงินเมืองน่านนอกจากเป็นเงินตราของสมัยโบราณแล้ว เช่น เงินนานหรือเงินเจียง ยังมีเงินท๊อกเมืองน่านและเงินราง และเงินต่างๆ อีกมาก มรดกทางวัตถุเงินที่บรรพบุรุษได้สร้างสมไว้มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวอย่างสูง ไม่ว่าจะเป็นเปอร์เซ็นต์ของเนื้อเงินและลวดลายอันเป็นศิลปะเฉพาะตัวของน่านเอง

เครื่องเงินเมืองน่านแบ่งเป็น ๓ ประเภทคือ

๑. เงินตรา ได้แก่ เงินเจียง (เงินนาน) เป็นรูปเกือกม้าหนัก ๔ บาท มีเครื่องมือคือชื่อเมืองนานและตราผู้ผลิต เงินท๊อก (เมืองน่าน) มีลักษณะคล้ายขนมครก ส่วนเงินราง คือเงินแท่งหนักประมาณ ๒๕ บาท

๒. ครัวเงิน คือ เครื่องใช้ที่ทำจากเงินโดยการตีขึ้นเป็นภาชนะวัตถุต่างๆ เช่น พานเงิน สลุง (ขันเงิน) จอกเงิน (ขันเล็ก) พานใส่เมี่ยงบุหรี่ กระบวยเงิน ตลับ ๑๒ ราศี เชี่ยนหมาก (ดูหมาก) ถาดเงินฯลฯ อันเป็นงานหัตถศิลป์และมีลวดลายเฉพาะตัวของเมืองน่านอย่างโดดเด่นไม่เหมือนที่อื่นทั้งด้านคุณภาพเนื้อเงินเอกลักษณ์

ปัจจุบันมีผู้สืบสานการทำเครื่องเงินอยู่ ๓ รายเท่านั้น นอกจากนี้คนเมืองน่านมักเอาเงินมาทำเป็นวัตถุมงคล อย่างเช่น พระพุทธรูป ฉัตร เครื่องสูง ศาสตราวุธ หอก ดาบ และสิ่งของที่เป็นพุทธบูชาและของใช้ไม้สอยอย่างอื่นอีกมากมาย ความเชื่อว่าเงินเป็นของที่เป็นสิริมงคลใครที่มีไว้ครอบครองจะมีความสุขความเจริญ

๓. **เครื่องประดับ** เดิมทีเมืองน่านก็มีการทำเครื่องประดับมาแต่โบราณ เช่น เข็มขัด กำไลแขน ปิ่นปักผม แหวน สร้อย ต่างหู ฯลฯ ภายหลังจากการกลับใจของผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย ได้กลับใจจากแผนการเมือง นำหน้าการทหาร ทำให้พี่น้องชาวไทยผู้มีเชื้อสายชาวไทยภูเขา เผ่าม้ง เมี้ยน ได้รับการฝึกฝนจากศูนย์ศิลปาชีพฯ ในพระบาทสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ให้มีอาชีพการทำเครื่องประดับและอัญมณีที่ทำจากเงินขายส่งไปในตลาดต่าง ๆ ตามความนิยม และส่งไปขายในประเทศแถบยุโรป ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น ทำให้เกิดโรงงานผลิตเครื่องประดับเงินมากมาย มีประมาณ ๑๐ บริษัทเกิดมีรายได้และอาชีพสู่น่านไม่น้อยเลยทีเดียว



เงิน เป็นสิ่งที่มีค่าประเภทหายาก มีค่าแลกเปลี่ยนซื้อขายตลอดจนใช้ทำวัตถุของใช้และของสูง เช่น พระพุทธรูป และเครื่องราชูปโภค สำหรับในเมืองน่านได้แยกเครื่องเงินน่านไว้ ดังนี้

สลุง (ขันน้ำ) ภาชนะเป็นรูปทรงขันน้ำ มีขนาดน้อยใหญ่ตามแต่ขนาดที่ใช้ โดยมี ๓ แบบคือ

๑. **แบบเรียบ** ไม่มีลวดลายใดๆ จะมีอยู่บ้างตรงขอบปากเล็กน้อย เรียกว่า สลุงเกลี้ยง

๒. **แบบมีลวดลาย** มักจะสลักเป็นลายพื้นดอกพุฒตาล และตาอ้อย มีลายพระเวสสันดร และนักษัตร ๑๒ นามอยู่ในโขงกรอบ เรียกว่า เงาะอ้อม หรือรูปพญานาคไขว้ลายเทพนมและลายดอกผักกระถิน

๓. **แบบทรวดทรงโถ** มีการสลัดเป็นก้นหอย และลายเป็นช่อฟ้าตรงขอบปากขอบทำด้วยเงิน ใช้ทำขันหมาก มีขนาดใหญ่ประมาณเส้นผ่าศูนย์กลาง ๘ - ๑๒ นิ้ว ส่วนมากจะมีอยู่กับผู้มีฐานะ เรียกว่า สลุงจุ หรือ สลุงหนาม แบบนี้น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากพม่าหรือม่าน เช่นเดียวกับซองพลูงอน

สลอบ ภาชนะขันเงินรูปทรงแบบเดียวกันกับสลุงใหญ่ แต่มีขนาดเล็กตรงปากเส้นผ่าศูนย์กลางมีขนาดตั้งแต่ ๕ - ๖ นิ้ว ลงไป ประโยชน์ใช้สอย ใช้ควบคู่กันกับคนโทดิน (น้ำต้น) ใช้ใส่ข้าวสุกไปทำบุญตักบาตร ใส่น้ำกิน สำหรับลวดลายมี ๒ ชนิด คือ ชนิดเกลี้ยงเรียบและชนิดมีลวดลาย

พาน ภาษาพื้นบ้านน่านเรียกว่า ขันเงิน โดยแบ่งรูปแบบได้ ๓ แบบ

๑. **พานเงินใหญ่** เป็นพานเงินมีรูปแบบประกอบอยู่ ๒ ลักษณะ คือ

- ขันทรงผู้ ประกอบด้วย ใบขันส่วนบนสุด ตุ้มขันฐานรอบใบขัน เอาขัน ดูกงู ของขัน ตีนขัน คือ ฐานล่างสุดเป็นทรงโถคว่ำ

- ขันทรงแม่ ประกอบด้วย ใบขัน เอวขัน ตีนขัน

๒. **พานเงินเล็ก ขันซอง ขันโต๊ะ** ใช้สำหรับต้อนรับแขกโดยใส่เมี่ยง บุหรี่ และใช้เป็นภาชนะรองรับของมีค่าในงานมงคลสมรส ตลอดจนใส่วัตถุข้าวของ แก้วแหวนเงินทอง



๓. **พานกาบบัว** รูปแบบลักษณะคล้ายๆ กับพานที่วางรัฐธรรมนูญ ที่ค้นพบในเมืองน่าน มีอยู่กับสตรีสูงศักดิ์เป็นศิลปะของช่างเมืองน่านโดยเฉพาะ คือ มีรูปแบบพิเศษต้องใช้เวลาในการทำลวดลาย มีรูปแบบ ๓ แบบ คือ

- กาบบัวตูม บัวสาย
- สร้อยดอกหมาก
- จี่ดอกปุก

จี่ดอกบุก คือ พานเงินมีรูปแบบทรวดทรงลึกและทรวดทรงพานแว่นฟ้า มีรูปลายเป็นลักษณะดอกเทศ มีส่วนประกอบ ๓ ส่วนคือ ตัวพาน เอวขัน ตีนขัน นิยมใช้ในกลุ่มชนชั้นสูง ปัจจุบันไม่มีการสร้างขึ้น พานน่านนี้มักใช้เป็นภาชนะสำหรับใส่ข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน เมื่อไปทำบุญที่วัดหรือในงานพิธีกรรมต่างๆ ตลอดจนงานมงคล ลวดลายของขันเงินนี้มักจะสลักเป็นลายนูน ๓ ลักษณะ คือ รูปดอกไม้ คือ ดอกผักกระถิน ลายเทพนม ลายกาบบัวตูม บางครั้งสลักเป็นลายโปร่ง เรียกว่า **ขันโปร่ง**



คูหมากเงิน เป็นภาชนะที่ทำเป็นตลับใช้สำหรับบรรจุหมากพลู ยาเส้น สีเสียด เปลือกไม้ เป็นของขบเคี้ยวของคนโบราณ เป็นการบ่งบอกถึงฐานะของผู้คน โดยแบ่งเป็น ๒ ชุด มีชุดใหญ่ ชุดเล็ก เรียกตามภาษาพื้นบ้านว่าจุม จุมใหญ่ จุมเล็ก ประกอบด้วยชุดใหญ่ คือ ซองพลู มี ๒ แบบ

- แบบตั้ง
- แบบนอน

แอบหมาก เป็นตลับเงิน ทำเป็นสำรับมี ๓ - ๕ ใบ ขนาดหลั่นกันไป

ต้นปูนเป็นต้นเงินใช้สำหรับบรรจุปูนแดงกินกับหมาก มีไม้ควักปูนทำด้วยเงิน ตัวฝาและเต้าปูนมีสร้อยเงินถักร้อยติดกัน

แอบ ๑๒ ราศี ทำด้วยเงินรูปทรงลักษณะคล้ายกล่องข้าว มี ๓ ส่วนคือ ตัวฝา และตัวแอบข้างบน

นอกเหนือจากเครื่องเงินที่กล่าวมาในข้างต้นนี้แล้ว ยังมีภาชนะเครื่องใช้ที่ทำด้วยเงิน อีกหลายชนิด เช่น กระบวย (น้ำบวย) แอบยา (ตลับยาเส้น) ช้อน ส้อม ทัพพี คุชา ตลอดจนกำไลเงิน แหวน เข็มขัด ที่พบในเมืองน่านมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ประวัติ ความเป็นมาของช่างเงินเมืองน่าน มีมาพร้อมกับการสร้างเมือง หลักฐานในประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๐ มีว่า การสร้างพระธาตุเบ็งสกัดเมืองปัว ตลอดจนสถานที่สำคัญต่างๆ ของพระพุทธศาสนาในเมืองน่าน ในสมัยรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ อาณาเขตเมืองน่านแผ่ขยายไปถึงแคว้นสิบสองจุไท และได้กวาดต้อนเชลยมาเป็นช่างเงิน ช่างทอง ช่างเหล็ก ช่างทองแดง จากเมืองฮ่อน้อย ฮ่อหลวง เมืองยอง และเชียงแสน เอามาไว้ในเมืองน่าน โดยช่างเงินได้จัดให้อยู่ที่บ้านประตูปล่อง อำเภอเมืองน่าน สืบเชื้อสายเป็นช่างเงินมาจนปัจจุบันนี้ และมีบางส่วนที่มีเชื้อสายพม่า จึงมีอิทธิพลศิลปะพม่าผสมผสานอยู่ ช่างเงินเหล่านี้ทำเครื่องเงินให้เจ้านาย บุตรหลาน และคหบดี ท้าวขุนเท่านั้น ต่อมาได้เปลี่ยนอาชีพไปเกือบจะไม่มีหลงเหลือ ในเมืองน่าน



มรดกเงินตราเมืองน่าน



อาณาจักรล้านนา มีการพัฒนาและเจริญเติบโตร่วมสมัยกับอาณาจักรล้านช้าง ส่งผลให้มีการถ่ายทอด ผสมผสานวัฒนธรรมความเป็นอยู่ รวมทั้งการติดต่อค้าขาย ลักษณะการค้าของอาณาจักรล้านนาเป็นการค้าทางบกมีกองคาราวานจากยูนานของประเทศจีนและจากรัฐฉานของประเทศพม่า เดินทางเข้ามาค้าขายยังดินแดนแถบนี้ โดยเฉพาะกับกลุ่มชนทางภาคเหนือตอนบนของไทยมานานแล้ว อย่างน้อย ๕๐๐ ปีก่อนการสถาปนานครเชียงใหม่ โดยนำโลหะทองคำหรือโลหะเงินที่ผลิตเป็นเงินก้อน มีขนาดและน้ำหนักที่แน่นอน มาใช้แลกเปลี่ยนสินค้าในดินแดนแถบนั้นๆ ส่วนเงินตราที่ทำขึ้นใช้ในท้องถิ่นจะมีรูปลักษณะแตกต่างกัน โดยเรียกชื่อตามรูปร่างของเงินนั้นๆ เช่น เงินท้อก เงินดอกไม้ เงินใบไม้ เงินปากหมู เงินหอยโข่ง และเงินเจียง เป็นต้น

เงินเจียง

เงินเจียง เป็นเงินที่ใช้แพร่หลายในอาณาจักรล้านนา โดยดัดแปลงมาจากเงินกำไลมือ ซึ่งเป็นเงินโบราณ มีลักษณะคล้ายเกือกม้าสองวงปลายต่อกัน เพื่อให้สามารถหักออกได้สำหรับใช้เป็นเงินปลีก และมีการบากเนื้อเงินลึกเพื่อให้ดูความบริสุทธิ์ของเนื้อเงิน เงินเจียงมีเครื่องหมายสำคัญ ๓ เครื่องหมายคือ ชื่อเมืองที่ผลิต ตราของผู้ผลิต และค่าน้ำหนัก ซึ่งโดยทั่วไปเป็นชนิดราคา ๔ บาท

เงินเจียงเมืองน่าน ทำด้วยโลหะเงินบริสุทธิ์ ประมาณ ๙๘.๕% มีชื่อเมืองน่าน มีตราผู้ผลิต และมีค่าน้ำหนัก ๔ บาท เท่าที่ค้นพบและรวบรวมได้ในปัจจุบัน เงินเจียงน่านมีอยู่ ๕ รูปแบบ และมีเงินเจียงเมืองในปกครองของเมืองน่านอีก ๑ รูปแบบ โดยมีความแตกต่างในรูปแบบตัวอักษรและตราผู้ผลิตเงิน

เงินตราที่ทำขึ้นใช้ในท้องถิ่นทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย มีการใช้ติดต่อกันยาวนาน และใช้ร่วมกับเงินตราอื่นๆ ของพม่า จนในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้เริ่มใช้เหรียญเงินรูปีของประเทศอังกฤษที่แพร่เข้ามา แต่ยังมีการใช้เงินท้อกในพิธีกรรมต่างๆ ของภาคเหนือตอนบน เช่น การหมั้น การสู่ขอ การซื้อที่ดิน และ การปลูกบ้าน

ธนบัตรแบบห้าของประเทศไทย

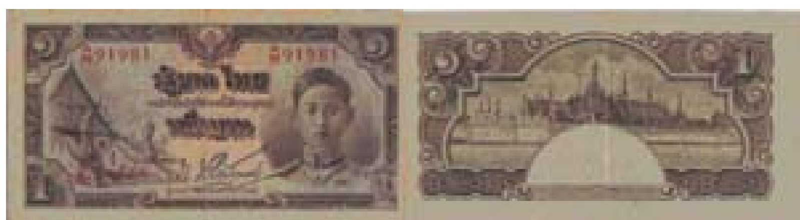
เมื่อสงครามมหาเอเชียบูรพาเกิดขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๘๔ - ๒๔๘๘ กองทัพญี่ปุ่นได้ยกเข้ามาตั้งมั่นในประเทศไทย ทำให้ประเทศไทยจำต้องเข้าร่วมรบกับกองทัพญี่ปุ่น จนเป็นผลทำให้ไม่สามารถสั่งพิมพ์ธนบัตรจากประเทศอังกฤษได้เหมือนเดิม และรัฐบาลญี่ปุ่นได้รับที่จะจัดพิมพ์ธนบัตรให้รัฐบาลไทยใช้ในช่วงสงครามนี้ ซึ่งจัดว่าเป็นธนบัตรแบบห้า มี ๗ ชนิดราคา คือ ๕๐ สตางค์, ๑ บาท, ๕ บาท, ๑๐ บาท, ๒๐ บาท, ๑๐๐ บาท และ ๑,๐๐๐ บาท

ธนบัตรวัดภูมินทร์เมืองน่าน

ด้านหน้า พิมพ์พระบรมสาทิสลักษณ์แบบพระพักตร์ตรงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอนันทมหิดลไว้ที่ด้านขวามือ และพิมพ์รูปวัดภูมินทร์จังหวัดน่านซึ่งมีสถาปัตยกรรมที่สวยงามและทรงคุณค่ายิ่งที่ด้านซ้ายมือของธนบัตร

ด้านหลัง พิมพ์ภาพพระบรมมหาราชวังด้านวัดพระศรีรัตนศาสดารามประกอบลายเฟื่อง

กระดาษที่ใช้มีลายน้ำเป็นรูปรัฐธรรมนูญประดิษฐ์เหนือพานแว่นฟ้า และมีระบบการพิมพ์เป็นสีพื้นและเส้นนูน เพื่อยากต่อการปลอมแปลง



รัฐบาลไทยเริ่มประกาศใช้เดือนกันยายน ๒๔๘๕ - ๒๔๘๗ โดยแบ่งออกเป็น ๓ รุ่น

รุ่นที่ ๑ ประกาศใช้เมื่อ ๑๐ กันยายน ๒๔๘๕



รุ่นที่ ๒ ประกาศใช้เมื่อ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๔๘๕



รุ่นที่ ๓ ประกาศใช้เมื่อ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๗



ธนบัตรวัดภูมินทร์นครน่านมีทั้งหมด ๖ แบบ โดยแบ่งตามลายเซ็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง และการวางตำแหน่งของหมวดหมายเลขของธนบัตรนี้

เงินท้อกน่าน เงินเจียง และธนบัตรรูปวัดภูมินทร์เมืองน่านนับเป็นมรดกเงินตราที่คนเมืองน่านทุกคนควรทราบข้อมูลและต้องภูมิใจในคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของบ้านเกิดเมืองนอนของเรา



พระเครื่องเมืองน่าน



จังหวัดน่านเป็นเมืองเก่าแก่ สร้างเมืองมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๘ มีประวัติศาสตร์เกี่ยวพันกับอาณาจักรสุโขทัยและอาณาจักรล้านนา จึงทำให้ประติมากรรม สถาปัตยกรรมต่างๆ ของจังหวัดน่าน มีวัฒนธรรมของสุโขทัยและเชียงแสน เข้ามาผสมผสานกับศิลปะพื้นบ้านอย่างกลมกลืน จนกลายเป็นเอกลักษณ์เด่น เรียกกันว่า "**ศิลปะน่าน**"

จังหวัดน่านเป็นเมืองแห่งพุทธศาสนาที่สำคัญ มีวัดวาอาราม ศาสนสถาน ประติมากรรมและสถาปัตยกรรมเก่าแก่อายุหลายร้อยปี

โดยเฉพาะ "**พระเครื่อง**" ที่บรรพชนในอดีตได้จัดสร้างขึ้นตามคติโบราณเพื่อเป็นการสืบทอดพระศาสนา เพื่อความเป็นสิริมงคลของบ้านเมือง และเพื่อเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้ฮึกเหิมยามมีศึกสงครามไว้จำนวนมากมาย

พระเครื่องที่พบตามกรุพระสำคัญต่างๆ ในจังหวัดน่าน ล้วนมีความงดงามทางพุทธศิลป์และมีเอกลักษณ์โดดเด่นไม่ซ้ำแบบกับพระเครื่องของจังหวัดอื่นใด เป็นที่นิยมชื่นชอบของนักนิยมพระเครื่องทั่วไป ยกย่องให้เป็นพระเครื่องขั้นสูง

พระเครื่องที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง ได้แก่ พระเครื่องจากกรุบ่อสวก, กรุพวงพยอม, กรุสวนตาล และกรุแช่แห้ง

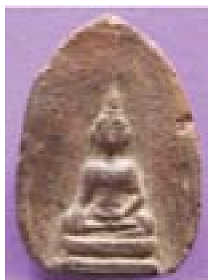
พระกรุบ่อสวก

พระบ่อสวกพิมพ์นั่งเล็ก พระบ่อสวกขุดพบเมื่อปี พ.ศ.๒๔๙๘ ที่บริเวณวัดร้างโบราณ บ้านบ่อสวก ตำบลสวก อำเภอเมือง จังหวัดน่าน พระที่พบมี ๓ พิมพ์ด้วยกัน คือ ๑. พิมพ์นั่งเล็ก ๒. พิมพ์นั่งใหญ่ ๓. พิมพ์ยืน (ลีลา)

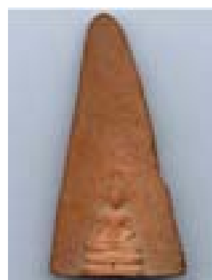
พระบ่อสวกเป็นเนื้อดินเผามีกรวดทรายค่อนข้างละเอียดผสม ผ่านการเผาด้วยความร้อนที่สูง ทำให้ผิวและเนื้อพระแกร่งมาก (แบบเตาทุเรียง) มี ๓ สี สีแดง, สีน้ำตาลอมดำ และสีเขียว (หินครก)

นอกจากเนื้อดินเผาแล้วยังพบพระเครื่องเนื้อชินอีกจำนวนหนึ่งไม่มากนัก เป็นเงินชินสนิมตีนกาและชินตะกั่วสนิมแดง พบเฉพาะแต่ "**พิมพ์นั่งเล็ก**" เท่านั้น

พระบ่อสวกพิมพ์นั่งเล็ก


พระบ่อสวกพิมพ์นั่งเล็ก (ใบตัน)


พระบ่อสวกพิมพ์นั่งเล็ก (สามเหลี่ยมปลายตัด)


พระบ่อสวกพิมพ์นั่งเล็ก (สามเหลี่ยมปลายแหลม)


พระบ่อสวกพิมพ์นั่งเล็ก (เนื้อชินเงิน สนิมตีนกา)

พระบ่อสวกพิมพ์นั่งใหญ่



พระบ่อสวกพิมพ์นั่งใหญ่ (พิมพ์ขี้ปุ๋ม)

พระบ่อสวกพิมพ์ยืน (ลีลา)



พระบ่อสวกพิมพ์ยืนลีลา (แบบธรรมดา)



พระบ่อสวกพิมพ์ยืนลีลา (แบบฮางยาง)

พระกรุวัดพวงพยอม

วัดพวงพยอม ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองน่าน อยู่มุมเมืองด้านทิศใต้ใกล้แม่น้ำน่านด้านทิศตะวันตก เคยถูกทิ้งเป็นวัดร้าง ปัจจุบันได้บูรณะกลับมาเป็นวัดที่มีพระภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษาเหมือนเดิม ในขณะที่ถูกปล่อยให้เป็นวัดร้าง มีผู้พบพระเครื่องจำนวนหนึ่งจากยอดพระเจดีย์ที่ผุพังตามกาลเวลาโค่นล้มลงกองกับพื้น พระเครื่องที่พบมี ๒ พิมพ์ ได้แก่ พระยอดขุนพลพวงพยอมและพระใบเสมา (ขุนไกร) พวงพยอม เป็นพระเนื้อดินละเอียด มี ๒ สี สีแดง (มะขามเปียก) และสีดำ

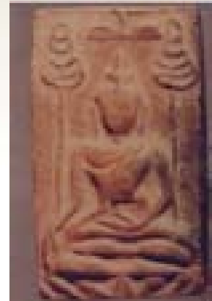
พระยอดขุนพลพวงพยอม

พระยอดขุดพลพวงพยอม กรอบทรงพระเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า องค์พระนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย เข่าใน ประทับบนบัลลังก์บัวชั้นเดียว พระวรกายอ่อนช้อย พระอุระนูนผึ่งผาย สองข้างองค์พระมีฉัตร ๕ ชั้น ก้านฉัตรเป็นเส้นเรียวเล็กเหนือเกศ มีใบบัวลอยกั้น ด้านข้างและด้านหลังพระมีรอยปาดด้วยผิวไม้รวก มีขนาดกว้าง ๓.๒ - ๓.๕ เซนติเมตร สูง ๕.๒ - ๕.๕ เซนติเมตร



พระยอดขุนพลพวงพยอม
เนื้อดินสีดำ

พระยอดขุนพลพวงพยอม
เนื้อดินสีแดง



พระใบเสมา (ขุนไกร) พวงพยอม



พระใบเสมา (ขุนไกร) พวงพยอม กรอบทรงพระรูปสามเหลี่ยมด้านบนมนโค้งเล้กน้อยแบบใบเสมา องค์พระนั่งขัดสมาธิเพชร ปางมารวิชัย เข่าใน ผนังสองข้างพระปราศจากลวดลายใดๆ พระพักตร์แบบหน้าตั๊กแตน พระเกศายาวแหลม พระกรรณยาวจรดพระอังสะ พระอุระผาย ลำพระนาภีคอดเล็กลงรับกับพระเพลาที่เป็นแบบนูนลายเส้นงดงามมาก ด้านข้างและหลังมีรอยปาดราบด้วยผิวไม้รวก ขนาดกว้าง ๓.๒ - ๓.๕ เซนติเมตร สูง ๕.๐ - ๕.๕ เซนติเมตร

พระกรุสวนตาล

วัดสวนตาล เป็นวัดเก่าแก่มีชื่อเสียงมากวัดหนึ่งของจังหวัดน่าน เพราะเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญถือว่าเป็นพระคู่บ้านคู่เมืองน่านคือ พระเจ้าทองทิพย์ มีผู้พบพระเครื่องจากกรุใต้ฐานพระเจ้าทองทิพย์ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๖ จำนวนหนึ่งเป็นพระแผงขนาดเขื่อง เนื้อตะกั่วสนิมแดง เรียกว่า “พระซาวแปด”

พระซาวแปด



พระซาวแปด เป็นพระปางมารวิชัย นั่งขัดสมาธิราบแบบเข่าใน ผนังข้างองค์พระประดับด้วยช่อดอกบัว ประทับนั่งบนฐานบัวไข่ปลาเป็นแถวยาวมีทั้งหมด ๖ แถวด้วยกัน แถวชั้นบนสุดมีพระปางมารวิชัยจำนวน ๓ องค์ องค์พระมีขนาดไม่เท่ากัน องค์กลางจะมีขนาดใหญ่กว่าสององค์ด้านข้าง ส่วนแถวชั้นล่าง ๆ ลงไป แต่ละแถวจะมีพระแถวละ ๕ องค์ รวมทั้งแผง มีจำนวน ๒๘ องค์ ซึ่งเป็นที่มาของชื่อพระที่เรียกว่า พระซาวแปด (คำว่า ซาว เป็นภาษาเมืองเหนือแปลว่า ยี่สิบ)

พระกรุแช่แห้ง



วัดแช่แห้ง ตั้งอยู่ในพื้นที่กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน เป็นวัดโบราณสร้างขึ้นตั้งแต่สมัย**พระยาการเมือง** ย้ายเมืองจากตำบลศิลาเพชร อำเภอปัว ล่องตามลำแม่น้ำน่านมาสร้างเมืองใหม่ที่เมืองภูเพียง **"แช่แห้ง"** วัดนี้มีพระธาตุศักดิ์สิทธิ์สำคัญคู่บ้านคู่เมืองน่านชื่อว่า **พระธาตุแช่แห้ง** มีผู้พบพระเครื่องจากบริเวณลานใต้ต้นโพธิ์ใหญ่หน้าพระธาตุฯ จำนวนมาก พระที่พบมีทั้งเนื้อดินเผาและเนื้อชินตะกั่ว พิมพ์พระที่พบส่วนใหญ่จะเป็นพระพิมพ์ **"ปรกโพธิ์"**

พระปรกโพธิ์สมาธิ

พระปรกโพธิ์สมาธิ เป็นเนื้อดินเผา (แบบเนื้อกระเบื้อง) มีเม็ดแร่ผสมประปรายองค์พระนั่งขัดสมาธิราบ ปางสมาธิ ประทับบนฐานบัวสองชั้น พิมพ์ทรงมีความชัดเจนมากเห็นรายละเอียดของพระพักตร์ทุกองค์ เหนือเกศเป็นโพธิ์ประภามณฑลงดงาม มี ๒ สี สีพิกุลและสีแดง บางองค์มีลงรักปิดทองมาแต่โบราณ

พระปรกโพธิ์มารวิชัย



พระปรกโพธิ์มารวิชัย เป็นเนื้อดินเผาเช่นเดียวกับพระปรกโพธิ์สมาธิ เพียงแต่องค์พระจะเป็นปางมารวิชัย แบบเข่าใน ส่วนฐานและโพธิ์เหนือเกศก็เหมือนกับพระปรกโพธิ์สมาธิ พระที่พบมีจำนวนน้อยมาก และทุกองค์จะลงรักปิดทองมาแต่ในกรุ สันนิษฐานว่าคงจะเป็นพระคะแนน



ประวัติและวัตถุมงคล "หลวงพ่อวัดดอนตัน"

พระครูเนกขัมมาภินันท์ (สุทธวงศ์ พุทธวํโส)
อดีตเจ้าอาวาสวัดดอนตัน อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่านโดยสังเขป

พระครูเนกขัมมาภินันท์หรือหลวงพ่อวัดดอนตัน มีนามเดิมว่า บุญทา ใจเฉลียว เกิดวันที่ ๕ มกราคม ๒๔๓๙ ณ บ้านดอนตัน ตำบลศรีภูมิ อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ในวัยเยาว์ท่านได้เล่าเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ พออายุได้ ๑๔ ปี บิดานำไปฝากเป็นศิษย์วัดดอนตัน เพื่อเรียนหนังสืออักษรธรรมล้านนา และสามารถศึกษาได้อย่างแตกฉาน เมื่ออายุครบ ๑๖ ปี ได้บรรพชาเป็นสามเณรเมื่อ ๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๕๕ ณ วัดดอนตัน โดยพระเตวินต๊ะ วัดสบหนอง ตำบลตาลชุม อำเภอท่าวังผา เป็นพระผู้ใช้บรรพชา และเปลี่ยนชื่อให้ใหม่ว่า สามเณรสุทธวงศ์ ใจเฉลียว เป็นสามเณรจนอายุครบบวช

เมื่ออายุครบ ๒๑ ปี ได้อุปสมบท ณ พัทธสีมาวัดดอนตัน ตำบลตาลชุม อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน โดยพระเตวินต๊ะ วัดสบหนอง ตำบลตาลชุม อำเภอท่าวังผา เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอุปทะ วัดตาลชุม เป็นพระกรรมวาจารย์ พระพรมเทพ วัดอัมพวัน ตำบลตาลชุม อำเภอท่าวังผา เป็นพระอนุสาวนาจารย์ เมื่อ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๖๐ เมื่ออุปสมบทแล้วมีชื่อว่าพระสุทธวงศ์ ฉายาพุทธวํโสท่านได้ศึกษาพระธรรมวินัย และพระปริยัติธรรม จนได้วุฒินักธรรมโท และสนใจศึกษาฝึกฝนด้านพุทธาคม เวทมนตร์ คาถาและโหราศาสตร์อีกด้วย

ต่อมา ท่านได้อธิษฐานสมทานออกธุดงค์ เพื่อฝึกจิตสมาธิยกระดับภูมิจิตภูมิธรรม พบปะแลกเปลี่ยนเคล็ดวิชา ฝากตัวเป็นศิษย์กับครูอาจารย์หลายสำนักทั้งบรรพชิตและฆราวาส ท่านเคยผ่านพิธีอาบแช่น้ำว่าน (อาบขาง ในภาษาล้านนา) มากถึง ๗ หม้อ ๗ อาจารย์ ซึ่งเป็นเคล็ดวิชาด้านคงกระพันชาตรีที่สืบทอดมีมาแต่โบราณกาล ท่านได้มุ่งมั่นฝึกฝนจนแตกฉานในด้านเวทพุทธาคม อักขระเลขยันต์การลงตระกรุดแบบต่างๆ ซึ่งท่านได้นำมาประยุกต์ใช้และสงเคราะห์แก่สาธุชนทั่วไปด้วยเมตตาธรรมเป็นที่ตั้ง

ท่านปกครองวัดดอนตันนานถึง ๖๑ ปี ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาส เป็นเจ้าคณะตำบล เป็นพระอุปัชฌาย์จนถึงสมณศักดิ์สุดท้ายเป็นพระครูสัญญาบัตร เจ้าอาวาสวัดราษฎร์ ชั้นโท (รูปแรกของคณะสงฆ์ จังหวัดน่าน) ราชทินนามที่ "**พระครูเนกขัมมาภินันท์**"

ท่านมรณภาพด้วยโรคชรา เมื่อ ๑๗ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๒๓ เวลา ๒๐.๒๕ น. ณ วัดดอนตัน สิริรวมอายุได้ ๘๕ ปี ๖๕ พรรษา

วัตถุมงคลของหลวงพ่อวัดดอนตันเป็นที่เคารพเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนทั้งใกล้ไกลรวมถึงในแวดวงนักนิยมสะสมพระเครื่องฯ ที่สร้างชื่อเสียงเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวางได้แก่ "**เหรียญรูปเหมือนหลวงพ่อวัดดอนตัน รุ่นแรก ปี ๒๕๑๔**" เฉพาะพระเครื่องฯ ที่จัดสร้างรวมแล้วเกือบ ๓๐ รุ่น (หรือประมาณ ๔๕ เนื้อหา/ทรงพิมพ์) นอกจากนี้ยังมีพวกเครื่องราง เช่น ผ้ายันต์ เสื้อยันต์แบบต่างๆ ตระกรุดโทน ตระกรุดร้อยแปด ตระกรุดพับ ตระกรุดชุดชนิดต่างๆ ลูกอมเทียนชัยฯ เป็นต้น

พระเครื่อง เครื่องรางฯ ของหลวงพ่อวัดดอนตันนอกจากพุทธลักษณะที่แลดูสง่างาม และเข้มขลังแล้ว ยังเปี่ยมด้วยพุทธคุณที่เป็นเลิศและปรากฏประจักษ์แก่สายตามากด้วยประสบการณ์ แต่ด้วยวัตถุมงคลบางชนิดมีจำนวนการสร้างน้อย ปัจจุบันจึงหาดูได้ยาก

ด้วยเมตตาธรรม บารมีธรรม วัตถุมงคลต่างๆ ที่หลวงพ่อวัดดอนตัน ได้เมตตาปลุกเสกล้วนแล้วได้รับความนิยมเลื่อมใสศรัทธา ก็ด้วยบารมีเกียรติคุณ ทั้งด้านวัตรปฏิบัติตลอดจนเวทวิทยาพุทธาคมของ "**หลวงพ่อวัดดอนตัน**" สมกับเป็น "**สุดยอดพระเถราจารย์ของเมืองน่านและล้านนาตะวันออก**" โดยแท้

พระเถราคณานุสรณ์

จิตแก่กล้า เวทพุทธา อาคาขลัง
จารเวทมนต์ พ่นเสก เอกพลัง
ปรากฏดัง เป็นที่รู้ สู่หมู่ชน
"ยันต์ธงชัย" ไกรเกรียง เป็นที่เที่ยงแท้
"สามแหลม" แผ่ ป้องผองภัย ให้ฉงน
"เมฆบังวัน" นั้นแกร่งกล้า มหามนต์
บันดาลดล "ดอนตัน-น่าน" ระบือนามฯ

"พระครูเนกขัมมาภินันท์" สนั่นหล้า



สุทธิชัย ศิริอังกุล เรียบเรียง
หยกไทย - ไพลินสยาม ร้อยกรอง

วัตถุมงคล

พระครูเนกขัมมาภินันท์ (สุทธวงศ์ พุทธวํโส)

๑) เหรียญหลวงพ่อวัดดอนตัน รุ่นแรก พ.ศ.๒๕๑๔

๒) เหรียญหลวงพ่อวัดดอนตัน รุ่นอยู่คง พ.ศ.๒๕๑๗

สำนักงานเขตการทางแพร่ จังหวัดแพร่

๓) เหรียญหลวงพ่อวัดดอนตัน รุ่นงาช้างดำ พ.ศ.๒๕๑๘

วัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์) กรุงเทพฯ

๔) เหรียญหลวงพ่อวัดดอนตัน รุ่นเสาหลักเมืองน่าน พ.ศ.๒๕๑๘

วัดมิ่งเมือง

๕) เหรียญหลวงพ่อวัดดอนตัน พิมพ์สี่เหลี่ยมซุ้มเรือนแก้ว (ซุ้มลึก) พ.ศ.๒๕๑๙

วัดศิลามงคล

๖) รูปหล่อหลวงพ่อวัดดอนตัน รุ่นแรก พ.ศ.๒๕๒๐

๗) เหรียญรูปเหมือนหลวงพ่อวัดดอนตัน รุ่นธนาคารกรุงเทพพาณิชยการ จำกัด สาขาน่าน พ.ศ.๒๕๒๐

๘) เหรียญหลวงพ่อวัดดอนตัน รุ่นสร้างอนุสาวรีย์เจ้าพระยาผานอง พ.ศ.๒๕๒๑ อำเภอปัว


หลวงพ่อวัดดอนตัน








อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน



แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเมืองน่าน

หอคำ (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน)

ตั้งอยู่ในคุ้มหลวงของเจ้าผู้ครองนครน่านในอดีตที่เรียกว่า "**หอคำ**" พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เจ้าผู้ครองนครน่าน ทรงสร้างขึ้นเป็นที่ประทับ เมื่อ พ.ศ.๒๔๔๖ กรมศิลปากรได้รับมอบอาคารหอคำเพื่อใช้เป็นพิพิธภัณฑสภานแห่งชาติ น่าน เมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๗ จัดแสดงโบราณวัตถุตลอดจนสิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ศิลปะ โบราณคดี และชาติพันธุ์วิทยาประจำท้องถิ่นไว้อย่างมีระบบและระเบียบสวยงาม ที่นี่ยังเป็นที่เก็บปูชนียวัตถุคู่เมืองน่านคือ "งาช้างดำ" ซึ่งตามประวัติ กล่าวว่าได้มาจากเมืองเชียงตุงตั้งแต่ครั้งโบราณ

เปิดทุกวันเวลา ๐๙.๐๐ น. - ๑๖.๐๐ น. ค่าเข้าชมชาวไทย ๑๐ บาท และชาวต่างประเทศ ๓๐ บาท







งาช้างดำ

ลักษณะเป็นงาเปลือกสีน้ำตาล ส่วนปลายมน มีจารึกอักษรธรรมล้านนา ภาษาไทยกำกับว่า **"กิ่งนี้หนักหนึ่งหมื่นห้าพัน"** หรือประมาณ ๑๘ กิโลกรัม

ประวัติความเป็นมาของงาช้างดำกิ่งนี้ ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด มีเพียงตำนานที่เล่ามากันในหมู่บ้านเจ้านายผู้ครองนครน่าน กล่าวว่าได้มาจากเมืองเชียงตุงแต่ครั้งโบราณ เดิมเก็บรักษาไว้ที่ **"หอคำ"** หรือวังของเจ้าผู้ครองนคร เมื่อเจ้ามหาพรหมสุรธาดา เจ้าผู้ครองนครน่านองค์สุดท้ายถึงแก่พิราลัย เจ้านายบุตรหลานจึงมอบให้เป็นสมบัติของแผ่นดินพร้อมกับหอคำ ในปี พ.ศ.๒๔๗๔ ลักษณะของงาช้างดำนี้เป็นงาปลีเปลือกสีน้ำตาลเข้ม มีความยาว ๙๗ เซนติเมตร วัดโดยรอบ ๔๗ เซนติเมตร

อิทธิพลศิลปะล้านนาและการผสมผสานกับศิลปะสุโขทัย ประติมากรรมส่วนใหญ่คงได้แก่ พระพุทธรูป และเครื่องใช้อื่นๆ มีการผลิตเครื่องถ้วยขึ้นมาใช้ในเมืองน่าน โดยมีแหล่งเตาเผาอยู่ ณ บริเวณบ้านบ่อสวก ตำบลสวก อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน

บ่อเกลือโบราณ : เกลือสินเธาว์

เกลือสินเธาว์เป็นเกลือธรรมชาติที่สำคัญของจังหวัดน่าน มีลักษณะพิเศษเป็นหนึ่งเดียวในโลกโดยมีแหล่งกำเนิดอยู่บนเทือกเขาสูง เมื่อปี พ.ศ.๒๔๗๕ เมืองน่านสามารถตักเกลือได้ปีละ ๑,๕๐๐ หาบ การซื้อขายไม่ขายตามน้ำหนัก แต่ทำเป็นห่อราคาห่อละ ๖ - ๘ สตางค์ อย่างไรก็ตามการขายเกลือสินเธาว์นี้มีการขายจริงๆ จากแหล่งบ่อเกลือโดยตรง ผู้ผลิตมักจะถูกกดราคาอย่างมาก บางครั้งต้องแลกเปลี่ยนกับข้าวของเครื่องใช้จำเป็นที่พ่อค้าคนกลางเอาไปแลก เช่น เข็มเย็บผ้า น้ำมันก๊าด น้ำตาล ข้าวสาร สมัยโบราณเกลือเป็นผลิตผลที่มีความจำเป็นควบคู่ไปกับข้าวเป็นสิ่งที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง หากเมืองใดที่มีการทำเกลือของตนเองก็ยิ่งมีความสำคัญยิ่งขึ้นเป็นที่สนใจของเมืองอื่นๆ ในพงศาวดารของเมืองโยนกล่าวว่าพระเจ้าติโลกราชแห่งเมืองเชียงใหม่ ยกทัพมาตีเมืองน่านเพื่อผนวกเป็นส่วนหนึ่งของแคว้นล้านนา ในปี พ.ศ.๒๑๙๓ ก็เพราะต้องการให้เมืองน่านส่งส่วยเกลือที่เมืองน่านคงจะมีจำนวนมากและเป็นแหล่งผลิตเกลือแห่งเดียวเท่านั้นที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในดินแดนล้านนา

เมืองน่านมีบ่อเกลือที่สำคัญอยู่ ๒ แห่ง คือ บริเวณต้นลำน้ำว้า ซึ่งมีบ่อเกลือใหญ่ ๒ บ่อ อีกแห่งหนึ่งคือบริเวณต้นน้ำน่านมีบ่อใหญ่ ๕ บ่อ และยังมีบ่อเกลืออีกมาก เกลือเป็นรายได้ที่สำคัญของเจ้านายท้าวขุน โดยได้ผลประโยชน์ใน ๓ รูปแบบได้แก่ ส่วย ภาษี และกำไรจากการค้า ในแต่ละปีชาวบ้านที่ทำเกลือต้องส่งส่วยเกลือให้แก่เค้าสนาม ซึ่งจะแบ่งสันปันส่วนกันในหมู่ท้าวขุน มีการเก็บภาษีเกลือจากพ่อค้าเกลือหรือผู้นำวัวต่างไปบรรทุกเกลือ และเจ้านายท้าวขุนยังสามารถซื้อเกลือไปขายเอากำไรอีกต่อหนึ่ง

หมู่บ้านที่ทำหน้าที่ต้มเกลือแล้วส่งไปขายในเมืองพบว่าหมู่บ้านลัวะจำนวนมากที่ตำบลบ่อเกลือเหนือและตำบลบ่อเกลือใต้มีอาชีพในการเคี่ยวเกลือแลกขายกับสินค้าอื่นๆ ที่ตนต้องการ ตำนานของลัวะกล่าวถึงกำเนิดของบ่อเกลือว่าการเคี่ยวเกลือจะต้องมีการทำพิธีไหว้ผี เพื่อขออนุญาตตามประเพณีเป็นประจำโดยจะใช้สิ่งของบูชาได้แก่ ไก่ สุนัข และทุกๆ ๓ - ๔ ปี จะเซ่นโดยใช้คน เนื่องจากจังหวัดน่านเป็นจังหวัดที่มีปัญหาการขาดสารไอโอดีนเช่นเดียวกับ ๑๔ จังหวัดภาคเหนือ จึงได้รับความสนพระทัยจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชทานเครื่องผสมไอโอดีนในเกลือร่วมสมทบกับการก่อสร้างโรงต้มเกลือ ซึ่งจังหวัดน่านจัดสรรงบประมาณโครงการพัฒนาจังหวัด (งบประมาณสนับสนุนส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น) จำนวน ๙๐๐,๐๐๐ บาท สร้างที่ตำบลบ่อหลวง อำเภอบ่อเกลือ โดยมีพระราชประสงค์ผลิตเกลือผสมไอโอดีนจำหน่ายให้แก่ประชาชนและประเทศใกล้เคียงอีกด้วย





พระธาตุแช่แห้ง

พระธาตุแช่แห้งตั้งอยู่ที่วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง ทางทิศตะวันออกของเมืองน่านเป็นปูชนียสถานอันศักดิ์สิทธิ์ที่มีอายุนานกว่า ๖๐๐ ปีมาแล้ว พญาคราญเมืองเจ้าผู้ครองนครได้อัญเชิญพระบรมสาริกธาตุจากสุโขทัยมาบรรจุองค์พระธาตุเป็นสถูปแบบพื้นเมือง เดิมเป็นสถูปแบบลังกา แต่ได้หักพังและปฏิสังขรณ์กันมาหลายรูปแบบ จึงเปลี่ยนแปลงไปตามฝีมือและคตินิยมของแต่ละยุคสมัย การปฏิสังขรณ์ในสมัยพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เป็นเจ้าผู้ครองนคร เมื่อปี พ.ศ.๒๔๕๑ และ พ.ศ.๒๕๓๖ - ๒๕๓๘ เป็นการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งสุดท้ายและได้เสร็จสิ้นในสมัย **นายสุจริต นันทมนตรี** เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน ได้มีดำริให้หุ้มทองเหลืองตลอดทั้งองค์ และยังคงรูปเป็นถาวรวัตถุมาจนกระทั่งทุกวันนี้

พระเจดีย์ซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเป็นฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส ยาวด้านละ ๑๑ วา ๑ ศอก สูง ๑ เส้น ๗ วา ๓ ศอก ๕ นิ้ว บุด้วยทองเหลืองทั้งองค์ดูสุกปลั่งเหลืองอุไรในยามทิวากาล มีกำแพงแก้วล้อมอยู่ชั้นใน และมีพระระเบียงล้อมโดยรอบ กว้าง ๑ เส้น ๑๘ วา ยาว ๒ เส้น ภายในมีวิหาร ๑ หลัง วิหารเล็ก ๑ หลัง ประดิษฐาน **"พระพุทธรูปทันใจ"** ซึ่งเป็นที่ประชาชนเคารพนิยมในความศักดิ์สิทธิ์ ภายนอกบริเวณด้านหน้าพระธาตุเป็นอุโบสถ กุฏิสงฆ์ วิหารพระนอน พระธาตุเจดีย์น้อยนัยว่าเป็นที่บรรจุอัฐิพระอรหันต์พระสาวกพระพุทธองค์ และมีถนนพญานาคลงไปสู่เบื้องล่าง

กำหนดเทศกาลนมัสการ และปิดทองประจำปีตกอยู่ในกลางเดือน ๔ (เดือน ๖ เหนือ) ระหว่างขึ้น ๑๔ - ๑๕ ค่ำ แรม ๑ ค่ำ มีมหรสพสมโภชและมีการจุดบอกไฟเป็นพุทธบูชา

พระธาตุเขาน้อย

พระธาตุเขาน้อย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองน่านบนยอดเขาเล็ก ๆ จากยอดเขานี้จะมองเห็นภูมิประเทศของเมืองน่านได้อย่างชัดเจน ภายในพระธาตุเขาน้อยเป็นที่บรรจุพระพุทธเกศาและพระสารีริกธาตุ เป็นปูชนียวัตถุที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง ตามตำนานได้มีว่า วันหนึ่งพระเจ้าพูเข็งกับพระนางประทุมวดีมเหสีได้เสร็จไปประพาสป่า และขึ้นไปที่เขาน้อยเพื่อทอดพระเนตรบริเวณเมือง ขณะที่ประทับอยู่นั้นเกิดมีแสงประหลาดจับกลุ่มอยู่ที่ตอไม้แห้งตอหนึ่ง พระเจ้าพูเข็งทอดพระเนตรเห็นก็มีความปิติและทราบว่าเป็นอภินิหารของพระบรมธาตุจึงรับสั่งให้ข้าราชบริพารขุดต่อไม้แห้งนั้น ในที่สุดก็พบผอบมีรูปลักษณะคล้ายเตาปูนทองแดงใบหนึ่ง ภายในเตาปูนนั้นมีห่อผ้าบรรจุพระธาตุอยู่จึงนำพระธาตุกลับมาประดิษฐานไว้ในพระราชนิเวศน์และทำการสมโภช ครั้นเสร็จการสมโภชแล้วพระเจ้าพูเข็งจึงรับสั่งให้ประชาชนช่วยกันขุดเขาน้อยให้เป็นอุโมงค์ลึก ๗ วา อัญเชิญพระธาตุซึ่งทรงสร้างโกศทองคำใส่เต้าปูนทองแดงไว้อีกชั้นหนึ่ง ภายนอกหุ้มด้วยโกศเงินแล้ววางลงในเรือสำเภานำเข้าบรรจุไว้ในอุโมงค์ที่ขุดไว้ปิดปากอุโมงค์ศิลา สร้างพระเจดีย์สูงทับปากอุโมงค์ทำการฉลองทั้งกลางวันและกลางคืน

ต่อมาเจ้าผู้ครองนครน่านหลายองค์ได้อาราธนาพระบรมสารีริกธาตุจากที่ต่างๆ มาบรรจุหลายครั้ง และบูรณปฏิสังขรณ์องค์เจดีย์ให้สูงขึ้น สถูปที่บรรจุพระธาตุก่อเป็นพระเจดีย์ฐานเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ยาวด้านละ ๓ วา ๒ ศอก สูง ๗ วา ๓ ศอก มีกำแพงล้อมรอบด้านยาวยาวด้านละ ๘ วา ๓ ศอก ๖ นิ้ว มีประตูเข้าออก ๓ ด้าน ถัดไปมีวิหารอยู่คู่กับองค์เจดีย์ กำหนดเทศกาลนมัสการและปิดทองกลางเดือน ๖ (เดือน ๘ เหนือ) ซึ่งเริ่มตั้งแต่ตอนเย็นของวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ และแรม ๑ ค่ำ มีมหรสพสมโภชและมีการจุดบอกไฟเป็นพุทธบูชาด้วย

วัดภูมินทร์

ตั้งอยู่เลขที่ ๓๓ บ้านภูมินทร์ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน โบสถ์และวิหารสร้างเป็นอาคารหลังเดียวประตูไม้ทั้งสี่แกะสลักลวดลายงดงาม โดยฝีมือช่างล้านนาไทย มีจิตรกรรมฝาผนังแสดงถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรมของยุคสมัยที่ผ่านมาและเรื่องคันธกุมารชาดก และพุทธประวัติ ตามพงศาวดารเมืองน่าน วัดภูมินทร์สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๑๓๙ โดยพระเจ้าเจตบุตรพรหมมินทร์ เจ้าผู้ครองนครน่าน ได้สร้างขึ้นหลังจากที่ครองนครน่านได้ ๖ ปี มีปรากฏในคัมภีร์เมืองเหนือว่า เดิมชื่อวัดพรหมมินทร์ ซึ่งเป็นชื่อของเจ้าเจตบุตรพรหมมินทร์

ความงามแปลกตาของวัดภูมินทร์ที่ไม่เหมือนใคร คือ อุโบสถทรงจัตุรมุข พระประธานจตุรพักตร์ นาคสะดุ้งขนาดใหญ่ พระอุโบสถเทินไว้กลางลำตัวนาค โดยทำบันได



เข้าวิหารทั้ง ๔ ด้าน ทางด้านหน้าประดับราวบันไดด้วยนาคเลื้อย นาคผ่านตามราวบันได ตรงกลางเจาะช่องประตูออกได้ลำตัวพญานาคนี้ทำให้มีลักษณะคล้ายกับนาคเลื้อยผ่านวิหารออกมา โดยส่วนเศียรชูขึ้นราวบันไดด้านหน้าวิหาร ส่วนหลังนั้นเป็นส่วนหางของพญานาคที่ขมวดได้ตรงสุด ของราวบันไดมีลักษณะคล้ายพญานาคทั้ง ๒ ตัว รองรับวิหารไว้ ส่วนบันไดที่เหลือด้านข้าง ตั้งรูปสิงห์ไว้ด้านหน้าวัด สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ตรงกับรัชกาลที่ ๘ ประเทศญี่ปุ่นได้พิมพ์ รูปวิหารวัดภูมินทร์ลงในธนบัตรฉบับละ ๑ บาท และภายในตรงกลางวิหารสร้างเป็นพระพุทธรูป ปูนปั้นปิดทองขนาดใหญ่ ๔ องค์ ซึ่งหันพระปฤษฎางค์ชนกันอยู่บนฐานชุกชีหันพระพักตร์ตรง ประตูทั้ง ๔ ทิศ



วัดภูมินทร์ได้รับการบูรณะครั้งใหญ่ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๑๐ หลังจากได้สร้างมา ๒๗๑ ปี โดยพระเจ้าอนันตวรฤทธิเดชเจ้าผู้ครองนครน่าน โปรดฯ ให้ซ่อมแซมเป็นครั้งใหญ่ แล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ.๒๔๑๘ ใช้เวลาซ่อมแซมครั้งใหญ่นี้ ๑๘ ปี สำหรับช่างผู้วาดนั้นไม่ปรากฏประวัติ ทราบแต่ว่าเป็นศิลปกรรมแบบไทลื้อ

งานจิตรกรรมฝาผนังเป็นภาพเขียนสี ซึ่งมีการใช้ลายเส้นอย่างงดงาม สะท้อนถึงความเป็นอยู่ วิถีชีวิต การดำรงชีวิตของชาวน่าน ในอดีตตำนานพื้นบ้านชาดกได้แก่ การแต่งกายคล้ายผ้าซิ่นตีนจก การทอผ้าด้วยกี่ทอมือ การติดต่อซื้อขายกับชาวต่างชาติ ซึ่งเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังอันเลื่องชื่อไปทั่วประเทศ นอกจากนี้สิ่งที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่ง คือ บานประตูที่สลักทั้งสี่ทิศแกะสลักลึกเป็น ๓ ชั้น บนไม้สักทองแผ่นเดียวขนาดใหญ่ ความหนาของไม้ ประมาณ ๔ นิ้ว สลักเป็นลวดลายเครือเถาที่มีทั้งดอกดวงระย้าย้อย รวมทั้งสัตว์นานาชนิดน่าชมยิ่ง

พุทธศาสนสถานในเมืองน่าน

เมืองน่านมีหลักฐานเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของผู้คนมายาวนาน หากแต่ว่าประวัติศาสตร์ของเมืองน่านเริ่มเด่นชัดและเป็นที่รับรู้กันทั่วไป เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ โดยชื่อของ เมืองปัว อันเป็นเมืองแรกเริ่มของราชวงศ์ผู้ครองนครน่านได้ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ และต่อเนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าว พงศาวดารเมืองน่านได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองน่านและกรุงสุโขทัยมาตลอด อาทิเช่น พญาครานเมือง (การเมือง) ได้ลงไปช่วยกษัตริย์สุโขทัยสร้างวัดหลวงอภัย เมื่อปี พ.ศ.๑๘๙๙ (จุลศักราช ๗๑๘) ในครั้งนั้นพระองค์ได้รับพระราชทานพระบรมสารีริกธาตุรวมทั้งพระพิมพ์เงิน และพระพิมพ์ทองจากกษัตริย์สุโขทัย โดยพระองค์ได้นำพระธาตุและพระพิมพ์ไปประดิษฐานไว้ ณ ภูเพียงอันเป็นที่ตั้งของวัดพระธาตุแช่แห้งในปัจจุบัน

นอกจากนี้แล้วหลักศิลาจารึกหลักที่ ๖๔ ซึ่งจารึกเป็นอักษรไทยสุโขทัย ค้นพบที่วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ได้กล่าวถึงการกระทำสัตย์สาบานระหว่าง เจ้าผู้ครองนครน่านและเจ้ากรุงสุโขทัย ซึ่งมีเนื้อความเป็นอย่างเดียวกับศิลาจารึกหลักที่ ๔๕ ค้นพบที่จังหวัดสุโขทัยโดยหลักศิลาจารึกหลักที่ ๔๕ นี้จารึกขึ้นเมื่อ พ.ศ.๑๙๓๕ จารึกทั้งสองหลักนี้ เป็นหลักฐานที่แสดงถึงความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นของกรุงสุโขทัยและนครน่านได้เป็นอย่างดี

ภายในเมืองน่าน อันเป็นเมืองที่ผู้คนนับถือพุทธศาสนามาแต่อดีต เราสามารถพบเห็นโบราณวัตถุโบราณสถานที่เนื่องในพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก และเป็นที่น่าภาคภูมิใจว่า โบราณสถานในเมืองน่านเป็นโบราณสถานที่มีชีวิต คือที่ยังคงใช้งานอยู่ ยังคงผูกพันกับวิถีชีวิตชาวน่านในปัจจุบัน พุทธสถานเหล่านี้ส่วนใหญ่มีวัดซึ่งเป็น

นิติบุคคลเป็นผู้ดูแล ถึงแม้ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาศาสนสถานเหล่านี้ได้ผ่านการบูรณปฏิสังขรณ์ มาตลอดอายุการใช้งาน หากแต่ประวัติศาสตร์และความงดงามของศาสนสถานเหล่านี้ยังคงทรงคุณค่า เป็นสิ่งที่หาได้ยากและเชิดหน้าชูตาในความเป็นเมืองพุทธที่แนบแน่นของผู้คนเมืองน่าน

แบบแผนสิ่งก่อสร้างของวัดในพุทธศาสนา

วัด ในความหมายตามพจนานุกรม หมายถึง สถานที่ทางศาสนาโดยปกติมีอุโบสถ (โบสถ์) พระวิหารและที่อยู่ของพระสงฆ์หรือนักบวช นั่นคือศาสนสถานภายในบริเวณวัด ประกอบไปด้วยสองส่วน คือ ส่วนของพระพุทธ ที่เรียกว่า พุทธาวาส ซึ่งเป็นสถานที่สร้างถวายแด่พระพุทธเจ้าหรือสร้างเพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้า เป็นส่วนที่ใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้แก่ พระอุโบสถ พระวิหาร และเจดีย์ และส่วนของพระสงฆ์ที่เรียกว่า เขตสังฆาวาส เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ หรือที่เรียกว่า **กุฏิ**

ในเขตพุทธาวาสซึ่งเป็นพื้นที่ที่สำคัญที่สุดของวัด สิ่งก่อสร้างที่เป็นองค์ประกอบสำคัญ คือ พระวิหาร ซึ่งเป็นอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปอันเป็นประธานของวัด พระเจดีย์นั้นการสร้างแล้วแต่ความสำคัญและขนาดของวัด วัดสำคัญมักจะมีการสร้างพระเจดีย์เป็นศูนย์กลางของวัด วัดบางแห่งมีเพียงพระวิหาร บางแห่งมีทั้งพระวิหารและพระเจดีย์ แต่สำหรับพระอุโบสถนั้น เป็นสิ่งก่อสร้างสำคัญรองลงมา ในสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยาตอนต้น (ก่อนรัชกาลพระบรมไตรโลกนาถ) เขตพุทธาวาสมักประกอบไปด้วย พระเจดีย์และพระวิหาร เป็นส่วนสำคัญ ซึ่งในสมัยสุโขทัยนั้นสิ่งก่อสร้างทั้งสองอย่างนี้จะอยู่ภายในกำแพงแก้ว อุโบสถเป็นเพียงอาคารขนาดเล็กอยู่ภายนอก แต่ส่วนใหญ่แล้วไม่นิยมสร้างพระอุโบสถ

แบบแผนการวางผังศาสนสถานในจังหวัดน่าน

วัดในจังหวัดน่านมีแบบแผนการวางผังบริเวณที่แตกต่างกันออกไป และหากทำการศึกษาอย่างลึกซึ้งจะทำให้เราเข้าใจถึงกลุ่มชนหรือช่วงเวลาที่สร้างวัดได้ โดยแผนผังวัดภายในจังหวัดน่านสามารถแบ่งได้เป็น

๑. มีเจดีย์เป็นศูนย์กลางของวัดและสิ่งก่อสร้างหลักภายในวัดคือพระวิหาร เช่น วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร วัดสวนตาล วัดพระธาตุแช่แห้ง วัดพระธาตุเบ็งสกัด เป็นต้น โดยวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร พระอุโบสถเป็นอาคารขนาดเล็กตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเจดีย์ และวัดพระธาตุแช่แห้ง พระอุโบสถอยู่ภายนอกระเบียงคด และเป็นอาคารขนาดเล็กเช่นกัน ส่วนวัดอื่นที่เหลือไม่ปรากฏพระอุโบสถ

๒. มีวิหารเป็นสิ่งก่อสร้างสำคัญ เช่น วัดต้นแหลง วัดดอนมูล วัดหนองแดง วัดร้องแง และวัดหนองบัว เป็นต้น สำหรับวัดหนองบัวนั้น พระอุโบสถสร้างขึ้นในภายหลัง

๓. สิ่งก่อสร้างที่เป็นศูนย์กลางของวัดทำหน้าที่เป็นทั้งเจดีย์ พระวิหารและอุโบสถ คือ วัดภูมินทร์

พุทธศาสนสถานภายในจังหวัดน่านนอกจากหมายถึงวัดแล้ว ยังหมายรวมถึงพระเจดีย์หรือพระธาตุที่สร้างขึ้นบนเนินเขาหรือภูเขาเพื่อไว้เคารพสักการะของประชาชนในพื้นที่ไม่ได้ตั้งอยู่ภายในวัดแต่อย่างใด ซึ่งส่วนใหญ่แล้วพระเจดีย์หรือพระธาตุเหล่านี้ มีเรื่องเล่าที่มักจะเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า บางแห่งชาวบ้านเชื่อว่าภายในบรรจุพระธาตุหรือพระบรมสารีริกธาตุอยู่นั่นเอง จากการศึกษาความเป็นไปได้ของการสร้างพระธาตุเหล่านี้ มีความเป็นไปได้อยู่ ๓ ประการ คือ

๑. บริเวณที่ตั้งพระเจดีย์หรือพระธาตุซึ่งส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนเนินเขาหรือภูเขาเคยมีเหตุการณ์ที่ประชาชนเชื่อว่าเป็นเรื่องอัศจรรย์ เช่น เรื่องเล่าเกี่ยวกับการเห็นลูกไฟหรือลูกแก้วบริเวณดังกล่าว ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า แก้วออกเล่น โดยชาวบ้านเชื่อว่าลูกแก้วนี้คือผีหรือวิญญาณผู้ดูแลรักษาบริเวณนั้น มีเรื่องเล่าว่าเมื่อใดที่ชาวบ้านหลงทางในป่า คล้ายจะมีสิ่งดลให้พวกเขาเดินไปพบกับแหล่งน้ำบนเขาให้พอแก้กระหาย และเมื่อเดินตามทางน้ำพวกเขาก็สามารถกลับมายังหมู่บ้านได้อย่างปลอดภัย สิ่งเหล่านี้เป็นความเชื่อและความศรัทธาที่ทำให้มีการสร้างพระเจดีย์หรือพระธาตุไว้ตรงจุดดังกล่าวเพื่อเป็นที่เคารพบูชา

๒. พระเจดีย์ที่สร้างโดยผู้ต้องการทำบุญกุศลจากการสร้างถาวรวัตถุให้แก่ศาสนาโดยส่วนใหญ่จะบรรจุวัตถุมงคล เช่นพระพิมพ์ พระพุทธรูป หรือสิ่งของมีค่าเพื่อถวายแก่พระพุทธเจ้าหรือพระพุทธศาสนา

๓. พระเจดีย์สร้างเพื่อบรรจุอัฐิของบุคคลสำคัญ เมื่อเวลาผ่านไปประวัติของพระเจดีย์กลับกลายเป็นคล้ายเรื่องเล่าและส่วนใหญ่ก็เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า

เจดีย์หรือพระธาตุในจังหวัดน่าน

ตำราในพระพุทธศาสนากำหนดว่า พระเจดีย์หรือเจดีย์ มี ๔ ประเภท คือ

๑. ธาตุเจดีย์ หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่บรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าของพระมหากษัตริย์ จักรพรรดิ

๒. บริโภคเจดีย์ หมายถึง สังเวชนียสถานอันเป็นสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนาหรือที่ซึ่งพระพุทธเจ้าเคยประทับ เช่น ที่ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา และปรินิพพาน

๓. ธรรมเจดีย์ หมายถึง คาถาแสดงพระอริยสัจหรือคัมภีร์ในพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก

๔. อุเทสิกเจดีย์ คือ ของที่สร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศแด่พระพุทธเจ้า ไม่กำหนดว่าจะต้องทำเป็นอะไร

ศาสตราจารย์โชติ กัลยาณมิตร ได้ให้ความหมายของเจดีย์ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรม

ในหนังสือสถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่องว่าคือ สิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงสิ่งที่ควรเคารพบูชา และตรงกับคำในภาษาบาลีว่า ถูป และคำในภาษาสันสกฤตว่า สถูป อันมีความหมายถึง สิ่งก่อสร้างเหนือหลุมฝังศพ หรือสร้างเพื่อบรรจุอัฐิหรือธาตุ ในที่นี้ขอใช้คำว่า เจดีย์ ในการต่อไป แบบแผนและการวางผังบริเวณวัดและประวัติความเป็นมา เจดีย์ที่น่าจะสร้างในยุคต้นของเมืองน่าน มีดังนี้คือ

พระธาตุเบ็งสกัด

วัดพระธาตุเบ็งสกัด ตำบลปัว อำเภอปัว จังหวัดน่าน



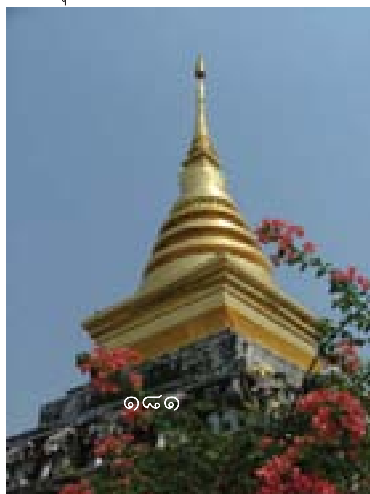
พระธาตุเบ็งสกัด ตั้งอยู่ภายในวัดเบ็งสกัด ซึ่งเป็นวัดที่ตั้งอยู่บนเนินเขาเตี้ย ๆ ภายในเมืองที่มีคูน้ำคันดินโบราณล้อมรอบน่าจะเป็นวัดสำคัญของเมืองปัว ซึ่งเป็นเมืองที่สร้างขึ้นอย่างน้อยก็เมื่อสมัยพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งได้กล่าวถึงชื่อ เมืองปัว ไว้ในหลักศิลาจารึกหลักที่ ๑ นอกจากนี้แผนผังการวางตำแหน่งสิ่งก่อสร้างสำคัญก็เป็นแบบแผนทั่วไปที่นิยมใช้ในสมัยนั้น

กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนพระธาตุเบ็งสะกัดในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๖๑ ตอน ๖๕ ลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๘๗ และประกาศกำหนดขอบเขต เล่มที่ ๙๗ ตอน ๑๒๓ ลงวันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๒๓

พระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

พระธาตุช้างค้ำเป็นพระธาตุที่ส่วนฐานมีประติมากรรมรูปช้างประดับ อันเป็นอิทธิพลจากเจดีย์ศิลปะลังกาที่ถ่ายมายังสุโขทัยและมายังเมืองน่านในที่สุด ที่ตั้งของพระธาตุช้างค้ำ แต่เดิมเรียกกันว่า วัดหลวงหรือวัดหลวงกลางเวียง อันเป็นวัดหลวงที่ตั้งอยู่ใจกลางเมืองนั่นเอง



กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนพระธาตุช้างค้ำในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๖๑ ตอน ๖๕ ลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๘๗ ประกาศกำหนดขอบเขต เล่มที่ ๙๗ ตอน ๑๒๓ ลงวันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๒๓



เจดีย์ทิพย์
วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

เจดีย์ทิพย์เป็นเจดีย์ที่เคยประดิษฐาน พระพุทธนันทบุรีศรีศากยมุนี ซึ่งเป็นพระพุทธรูปทองสำริดปางลีลา ศิลปะสุโขทัย เดิมหุ้มปูนพอกไว้และถูกค้นพบว่าภายหลังเป็นพระพุทธรูปทอง จึงทำการกะเทาะปูนออกเมื่อ พ.ศ.๒๔๙๘ ปัจจุบันประดิษฐานไว้ในหอพระไตรปิฎก วัดพระธาตุช้างค้ำวรมหาวิหาร เจดีย์ทิพย์ไม่มีประวัติการก่อสร้าง แต่จากพงศาวดารได้กล่าวถึงเจดีย์องค์นี้ ว่าถูกเผาทำลายพร้อมกับศาสนสถานอื่น เมื่อคราวพม่าเข้ามายึดครองล้านนา เมื่อ พ.ศ.๒๒๔๖ และในปี พ.ศ.๒๓๕๐ เจดีย์ทิพย์ได้พังลง จึงได้มีการปฏิสังขรณ์องค์เจดีย์ขึ้นใหม่ ตามพงศาวดารที่ว่า "อยู่มาเถิง ศักราชได้ ๑๑๖๙ ตัวมีเมิงเม้า เดือน ๑๑ ขึ้น ๑ ค่ำ วันอังคาร ไทยลวงเป๋ายามก่อนงาย ทิพย์เจดีย์อันตั้งไว้หนเหนือแห่งพระธาตุเจ้าวัดพระธาตุเจ้าวัดช้างก็ก่นกานพังลงแล...เถิงเดือน ๖ ลง ๑๒ ค่ำ เม็งวันพุธ ยามเที่ยงวันท่านก็เอาศรัทธาทั้งหลายภายในและภายนอกพร้อมกันก่อสร้างยังทิพย์เจดีย์ขึ้นแถมใหม่แล้ว ท่านก็ซ้ำได้ประจุธาตุเจ้าไว้ ๑๖ ดวง ก่อขึ้นสูง ๗ วา ได้ต่างฉัตร ๕ ใบ ไว้โขงทั้ง ๔ ด้าน เป็นสถิตพระพุทธรูปเจ้า ๔ องค์ทอง หั้นแล.."



เจดีย์วัดพญาวัด
วัดพญาวัด ตำบลดู่ใต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

เจดีย์วัดพญาวัด เป็นเจดีย์เหลี่ยมทรงปราสาทแบบหริภุญไชย กล่าวคือ เป็นเจดีย์สี่เหลี่ยมซ้อนชั้นลดหลั่นไปหาส่วนยอด ซึ่งในแต่ละชั้นทุกด้านมีการเจาะซุ้มจรนำเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป

กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนเจดีย์วัดพญาวัดในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๖๑ ตอน ๖๕ ลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๘๗ ประกาศกำหนดขอบเขต เล่มที่ ๙๗ ตอน ๑๕๙ ลงวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๒๓

พระธาตุกู่คำ
วัดพระธาตุกู่คำ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน



พระธาตุกู่คำ ตั้งอยู่ในวัดกู่คำ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง แม้ไม่มีประวัติเกี่ยวกับการสร้าง แต่พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด ได้กล่าวถึงพระธาตุกู่คำ ว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์ เมื่อ พ.ศ.๒๑๗๒ นอกจากนี้ ภายในพระอุโบสถวัดกู่คำ ยังเป็นที่ประดิษฐาน พระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยที่งดงามอีกด้วย

กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนพระธาตุกู่คำในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๖๑ ตอน ๖๕ ลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๘๗ ประกาศกำหนดขอบเขต เล่มที่ ๙๗ ตอน ๑๕๙ ลงวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๒๓

เจดีย์วัดหัวข่วง
วัดหัวข่วง ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

ตั้งอยู่บริเวณหัวข่วงหรือหัวสนามหลวงของเมืองน่าน อยู่ในวัดหัวข่วง ตำบลในเวียง อำเภอเมือง ไม่ปรากฏประวัติการสร้างแน่นอน แต่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ ราว พ.ศ.๒๔๒๕ โดยเจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ และได้รับการซ่อมแซมอีกครั้งในสมัยเจ้ามหาพรหมสุรธาดาฯ เป็นผู้ครองนครน่าน เจดีย์วัดหัวข่วงเป็นเจดีย์ทรงปราสาทแบบล้านนา ฐานเป็นฐานปัทม์ลูกแก้วอกไก่ ถัดขึ้นไปเป็นองค์เรือนธาตุที่เจาะประดับซุ้มจรนำประดิษฐาน พระพุทธรูป ปางมารวิชัย ถัดไปเป็นชั้นบัวคว่ำซ้อน ๓ ชั้นรองรับองค์ระฆังและรองรับปลีและฉัตร ที่อยู่ตอนบนสุด เจดีย์วัดหัวข่วงมีลวดลายปูนปั้น ประดับที่งดงามและอ่อนช้อย นับได้ว่าเป็น สถาปัตยกรรมที่ทรงคุณค่ายิ่ง

กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนและกำหนดขอบเขตในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๙๗ ตอน ๑๒๓ ลงวันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๒๓





พระธาตุจอมพริก
วัดพระธาตุจอมพริก ตำบลยม อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

พระธาตุจอมพริก สภาพที่ตั้งอยู่บนเนินดินสูงริมลำน้ำย่าง โดยองค์พระธาตุตั้งอยู่ในเมืองโบราณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ซึ่งนักวิชาการท้องถิ่นเชื่อว่า บริเวณนี้คือเมืองย่าง ซึ่งเป็นเมืองแรกของประวัติศาสตร์เมืองน่านที่ปกครองโดยพญาภูคา โดยพระองค์ได้ส่งราชบุตรบุญธรรม คือ ขุนฟอง ไปสร้างและปกครองเมืองปัว อันเป็นช่วงเวลาที่เริ่มต้นประวัติศาสตร์เมืองน่านอย่างชัดเจนทั้งในศิลาจารึกและพงศาวดาร

พระธาตุจอมพริก ไม่ปรากฏบันทึกว่าสร้างขึ้นเมื่อใด แต่มีเรื่องเล่าปรัมปราว่าเป็นปูชนียสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนพระธาตุจอมพริกในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๖๑ ตอน ๖๕ ลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๘๗ ประกาศกำหนดขอบเขต เล่มที่ ๙๗ ตอน ๑๕๙ ลงวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๒๓

พระธาตุพลูแช่
วัดพระธาตุพลูแช่ ตำบลนาน้อย อำเภอนาน้อย



พระธาตุพลูแช่ ไม่มีประวัติการสร้างที่แน่นอน แต่เป็นพระธาตุที่ชาวนาน้อยเคารพเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากมีคำบอกเล่าที่สืบทอดกันมา เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า โดยประชาชนในพื้นที่จะมีการทำบุญและปฏิสังขรณ์สิ่งก่อสร้างต่างๆ ให้ดีอยู่เสมอในวันเพ็ญเดือนแปด

กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนพระธาตุพลูแช่ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๖๑ ตอน ๖๕ ลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๘๗ ประกาศกำหนดขอบเขต เล่มที่ ๙๗ ตอน ๑๒๓ ลงวันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๒๓

เจดีย์วัดสถารศ
วัดสถารศ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง



เจดีย์วัดสถารศ เป็นเจดีย์ซึ่งสร้างขึ้นภายในวัดสถารศอันเป็นวัดหลวงของเวียงเหนือหรือดงพระเนตรช้าง ซึ่งเป็นเมืองหลวงในสมัยเจ้าสุมนเทวราชเป็นเจ้าผู้ครองน่าน ตามพงศาวดารฉบับวัดพระเกิด กล่าวว่ามีบัญชาให้สร้างวัดในปี พ.ศ.๒๓๖๑ เจดีย์ก็น่าจะสร้างในเวลาใกล้เคียงกันนี้ เจดีย์วัดสถารสเป็นเจดีย์ทรงระฆังที่องค์ระฆังค่อนข้างเพรียวและผอม ฐานเป็นฐานเขียง ๓ ชั้นขนาดใหญ่และสูงรองรับฐานบัวลูกแก้วอกไก่สั้นและชั้นมาลัยลูกแก้ว ๓ ชั้น ส่วนกลางเป็นองค์ระฆังบัลลังก์และยอดเจดีย์ตามลำดับ

พระธาตุจอมทอง
ตำบลสถาน อำเภอปัว จังหวัดน่าน



พระธาตุจอมทองไม่ปรากฏประวัติการก่อสร้าง แต่เป็นพระธาตุที่ประชาชนในพื้นที่ให้ความเคารพเป็นอย่างมาก กรมศิลปากรได้ทำการบูรณะครั้งล่าสุด พ.ศ.๒๕๔๘

กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนพระธาตุจอมทอง ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๖๑ ตอนที่ ๖๕ ลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๘๗ และประกาศกำหนดขอบเขตในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๙๗ ตอนที่ ๑๕๙ ลงวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๒๓



พระธาตุจอมนาง
ตำบลยม อำเภอท่าวังผา

พระธาตุจอมนางไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่แน่ชัด แต่มีนิยายปรัมปราที่เล่าสืบต่อกันว่า พระธาตุองค์นี้เป็นที่บรรจุอัฐินางคำแดง มเหสีคนหนึ่งของเจ้าเมืองยมในสมัยหนึ่ง จึงเป็นที่มาของชื่อเรียกพระธาตุว่า **พระธาตุจอมนาง**

กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนพระธาตุจอมนางในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๖๑ ตอนที่ ๖๕ ลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๘๗ และประกาศกำหนดขอบเขตในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๖๗ ตอนที่ ๑๕๙ ลงวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๒๓

พระธาตุจอมแจ้ง
ตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

พระธาตุจอมแจ้งไม่ปรากฏประวัติการก่อสร้าง แต่มีการบันทึกเกี่ยวกับการซ่อมแซมไว้ คือ พ.ศ.๒๔๕๐ พระครูธุรการโกศล วัดไหล่น่านพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ สามเณรทุกวัดในเขตพื้นที่นี้ได้ร่วมการบูรณะ และในปี พ.ศ.๒๔๗๕ พระศรีนวลและชาวบ้านได้ทำการบูรณะอีกครั้งหนึ่ง พระธาตุจอมแจ้งเป็นพระธาตุที่เคารพสักการะของประชาชน ในอำเภอเวียงสารวมทั้งอำเภอใกล้เคียง



กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนพระธาตุจอมแจ้ง ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๖๑ ตอนที่ ๖๕ ลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๘๗ และประกาศกำหนดขอบเขตในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๙๗ ตอนที่ ๑๕๙ ลงวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๒๓

พระธาตุศรีสะเกษ
ตำบลนาน้อย อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน

พระธาตุศรีสะเกษองค์ปัจจุบันนี้สร้างเมื่อประมาณ ๖๕ ปีที่ผ่านมา เนื่องจากพระธาตุองค์เดิมถูกน้ำแหงเปลี่ยนทิศเซาะพังสล่าวงค์และชาวบ้านได้เก็บกู้ไหพระธาตุและเจดีย์องค์เล็กที่บรรจุอยู่ภายในรวมทั้งแก้ว ๗ สี แล้วสร้างพระธาตุศรีสะเกษขึ้นมาใหม่ เพื่อประดิษฐานพระธาตุและวัตถุมงคลดังกล่าว ประชาชนในพื้นที่จะกระทำพิธีนมัสการพระธาตุในวันที่ ๑๖ เมษายน ของทุกปี



พระธาตุบุนนาค
วัดปรางค์ ตำบลปัว อำเภอปัว

พระธาตุบุนนาคไม่มีประวัติการสร้างที่แน่ชัด แต่เป็นเจดีย์ที่ชาวบ้านเชื่อกันว่าภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนพระธาตุบุนนาค ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๖๑ ตอนที่ ๖๕ ลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๘๗



พระวิหารหรือพระอุโบสถในจังหวัดน่าน

พระวิหารหรือวิหาร ความหมายนั้นหมายถึง อาคารที่สร้างเพื่อประดิษฐาน พระพุทธรูป ในสมัยโบราณวิหารนับว่าเป็นสิ่งก่อสร้างหลักภายในวัด เพราะวัดถึงแม้จะไม่มีพระเจดีย์ประดิษฐานอยู่ แต่จำเป็นต้องมีพระวิหารเป็นสำคัญ สำหรับพระอุโบสถหรืออุโบสถ ซึ่งเรียกกันสั้นว่า โบสถ์ หมายถึงอาคารที่พระสงฆ์ใช้กระทำสังฆกรรม เริ่มมีความสำคัญมากขึ้นในสมัยหลังรัชกาลพระบรมไตรโลกนาถ เพราะแผนผังวัดเริ่มวางอุโบสถไว้ในตำแหน่งสำคัญและเป็นอาคารขนาดเล็กมีขนาดใหญ่ใกล้เคียงกับวิหาร แต่ก็ใช่ว่าอุโบสถจะมีความสำคัญเทียบเท่าวิหาร เพราะบางวัดมีพระอุโบสถแต่บางวัดไม่มี หากแต่ว่าปัจจุบันพระอุโบสถมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้น เพราะเงื่อนไขในการขออนุญาตตั้งวัดนั้น ทุกวัดมีความจำเป็นต้องมีเขตวิสุงคามพัทธสีมา คือ เขตที่สงฆ์กำหนดเป็นที่ประชุมทำสังฆกรรม โดยมีใบเสมาล้อมรอบเป็นที่สังเกต ทำให้วัดแห่งไหนที่มีพื้นที่แคบไม่สามารถขยายหรือหาพื้นที่สำหรับสร้างพระอุโบสถได้ ก็ต้องกลายสภาพพระวิหารเป็นอุโบสถไปในที่สุด พระวิหารหรือพระอุโบสถที่สำคัญและมีความเป็นเอกลักษณ์ในจังหวัดน่านมีดังนี้ คือ

พระวิหารวัดพระธาตุแช่แห้ง
วัดพระธาตุแช่แห้ง ตำบลม่วงตึ๊ด กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

วิหารวัดพระธาตุแช่แห้ง เป็นวิหารรูปทรงสถาปัตยกรรมแบบล้านนา ตัวพระวิหารประกอบไปด้วยงานศิลปกรรมที่งดงามมากมาย เริ่มตั้งแต่รูปทรงพระวิหาร ลายปูนปั้นบริเวณหน้าบันพระวิหาร และลวดลายสัตว์และลายพันธุ์พฤกษาที่ฐานชุกชีพระประธานของพระวิหาร



พระวิหารวัดพระธาตุแช่แห้ง



ภาพหน้าบันพระวิหาร

พระวิหารวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน



พระวิหารวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหารสร้างเมื่อไหร่ไม่ปรากฏ แต่น่าจะสร้างในเวลาใกล้เคียงกับการสร้างเมืองน่าน เนื่องจากวัดพระธาตุช้างค้ำวรมหาวิหาร แต่เดิมเป็นวัดกลางเวียงของเมืองน่าน พระวิหารคงได้ผ่านการซ่อมแซมมาตลอดระยะเวลาการใช้งาน โดยการซ่อมแซมที่เก่าสุดปรากฏหลักฐานในจารึกวัดช้างค้ำ (จารึกหลักที่ ๗๔) ได้กล่าวว่า พระยาพลเทพฤๅไชย ทำการบูรณะวิหารวัดหลวงกลางเวียง เมื่อจุลศักราช ๙๒๐ (พ.ศ.๒๐๙๑) และครั้งสุดท้ายในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ เนื่องจากพระวิหารทรุดตัวและมีรอยร้าว

พระวิหารวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหารเป็นที่ประดิษฐาน พระเจ้าหลวงองค์ประธานของวัด อันเป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านนาที่งดงาม รวมทั้งประดิษฐานพระพุทธรูปสำริดศิลปะสุโขทัย จำนวน ๒ องค์ องค์หนึ่งมีจารึกที่ฐานว่า สร้างโดยพญางั่วฬารผาสุมเมื่อ จุลศักราช ๗๘๘ (พ.ศ.๑๙๖๙)



พระประธานในพระวิหาร

พระอุโบสถ (พระวิหารเดิม) วัดพระธาตุเขาน้อย วัดพระธาตุเขาน้อย ตำบลดู่ใต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

อุโบสถวัดพระธาตุเขาน้อย แต่เดิมเป็นพระวิหารทรงตรีมุข เมื่อมีการประกาศเป็นวัดในภายหลังจึงได้เปลี่ยนสภาพเป็นพระอุโบสถ จารึกพบที่เขาน้อย ได้กล่าวถึงประวัติการก่อสร้างพระวิหารว่า พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ได้โปรดเกล้าฯ ให้นำไม้จากหอคำหลังเดิมมาสร้างพระวิหารในปี พ.ศ.๒๔๔๙ พร้อมการบูรณะองค์พระธาตุ



มุมมองจากเขาน้อย



พระอุโบสถ (วิหารเดิม) วัดหัวข่วง
วัดหัวข่วง ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างพระอุโบสถหลังนี้แต่อย่างใด และเมื่อ พ.ศ.๒๔๐๐ พระเจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ เจ้าผู้ครองนครน่านโปรดให้ทำการบูรณะวิหาร ดังปรากฏในประชุมพงศาวดารภาค ๑๐ และเมื่อปี พ.ศ.๒๔๗๐ เจ้ามหาพรหมสุรธาดาฯ ได้ทำการบูรณะอีกครั้ง พระวิหารวัดหัวข่วงได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ปักเสมาเป็นอุโบสถเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๕ ภายในอุโบสถวัดหัวข่วงเป็นที่ประดิษฐานพระประธานเป็นพระพุทธรูปศิลปะลาวและธรรมาสน์ ซึ่งสร้างถวายโดยแม่เจ้าบัวแว่น ณ น่าน เมื่อ พ.ศ๒๔๕๘



พระอุโบสถวัดหัวข่วง

พระอุโบสถ (พระวิหารเดิม) วัดบุญยืน
วัดบุญยืน ตำบลกลางเวียง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

จากหลักฐานตามประชุมพงศาวดารภาค ๑๐ ได้กล่าวถึงการสร้างพระวิหารวัดบุญยืนไว้ว่า สร้างโดยพระบัญชาของเจ้าอัตถวรปัญโญ เมื่อ พ.ศ.๒๓๔๐ "เถิงจุลศักราชได้ ๑๑๕๙ ตัว ปีเมิงไซ้ อาชญาเจ้าอัตถวรปัญโญก็พาเอาเจ้านายท้าวขุนไพร่ไทยทั้งหลายก่อแรกสร้างก่อเสาพระวิหารหลวงวัดบุญยืนเวียงสาที่นั้นในวันเดือน ๙ ออก ๕ ค่ำเม็ง วันเสาร์ไทยกดซง้า ยามทูตซ้าย"

พระอุโบสถวัดบุญยืน นอกจากภายในประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางเปิดโลกสร้างเมื่อ พ.ศ.๒๓๔๕ แล้ว ยังมีศิลปกรรมที่งดงามน่าสนใจอีกมากมาย ไม่ว่าจะเป็นลวดลายปูนปั้นปิดทอง ลวดลายปิดกระจกและลายแกะสลักไม้ รวมทั้งธรรมาสน์ที่งดงาม

พระอุโบสถวัดบุญยืนได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ ๖๑ ตอนที่ ๖๕ ลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๘๗ และประกาศกำหนดขอบเขตในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ ๙๗ ตอนที่ ๑๒๓ ลงวันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๒๓





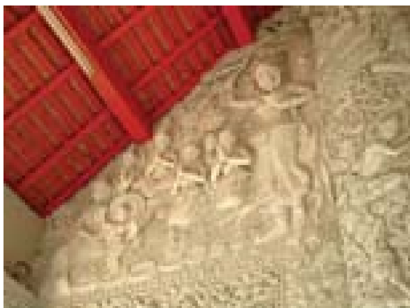
พระอุโบสถวัดบุญยืนและพระประธานในพระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดมิ่งเมือง
วัดมิ่งเมือง ตำบลในเวียง อำเภอเมือง

พระอุโบสถวัดมิ่งเมืองหลังปัจจุบัน เริ่มสร้างใน ปี พ.ศ.๒๕๒๙ โดยได้ทำการรื้อถอนพระอุโบสถหลังเก่า ลักษณะรูปแบบพระอุโบสถออกแบบตามจินตนาการของเจ้าอาวาส คือ พระครูสิริธรรมภาณี (เสนห์ ฐานสิริ) ใช้เวลาในการก่อสร้างนานกว่า ๑๒ ปี แล้วเสร็จในปี พ.ศ.๒๕๔๐

อุโบสถวัดมิ่งเมืองเป็นตัวอย่างในการแสดงความงดงามทางด้านศิลปกรรมล้านนาในหลายด้าน อาทิเช่น ลวดลายปูนปั้นที่เต็มไปด้วยจินตนาการ แต่อยู่บนพื้นฐานเรื่องราวทางพุทธศาสนา นายช่างผู้สร้างสรรค์งานปูนปั้นคือ สล่าเสาร์แก้ว เสาดี และภาพจิตรกรรมฝาผนังลักษณะการเขียนภาพแบบสกุลช่างเมืองน่าน โดยนายสุรเดช กาละเสน เป็นภาพเรื่องราวตำนานประวัติเมืองน่าน

พระวิหารวัดมิ่งเมือง
ปูนปั้นประดับวิหาร





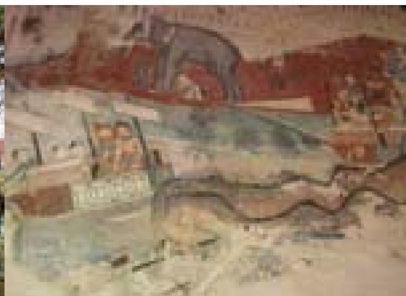
พระวิหารวัดหนองบัว
วัดหนองบัว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

พระวิหารวัดหนองบัวมีประวัติซึ่งสืบค้นได้จากการบันทึกถ้อยคำของอดีตเจ้าอาวาสว่า พระสุนันต๊ะ (ครูบาหลวง) เป็นผู้เริ่มสร้างโดยย้ายจากที่ตั้งเดิม ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๓๐๐ และได้ก่อสร้างพระวิหารขึ้น

พระวิหารวัดหนองบัวเป็นสถาปัตยกรรมแบบไทลื้อ ภายในพระวิหารมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับ จันทคาธชาดก ซึ่งเป็นหนึ่งในปัญญาสชาดก ภาพจิตรกรรมเต็มไปด้วยการผจญภัยสอดแทรกหลักธรรมที่ว่า ทำดีต้องได้ดี ตัวเอกของเรื่องต้องประสบกับปัญหามากมายแต่สามารถแก้ไขปัญหาได้เพราะการกระทำความดีของตน จึงมีผู้ให้ความช่วยเหลือตลอดการเดินทาง ภาพจิตรกรรมแสดงถึงวิถีการดำเนินชีวิตทั้งการแต่งกายและพิธีกรรมทางศาสนาและสภาพสังคม จึงนับว่าเป็นคัมภีร์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ของผู้คนในช่วงเวลานั้นได้เป็นอย่างดี



พระวิหารวัดหนองบัว



จิตรกรรมฝาผนัง

พระวิหารวัดดอนมูล
วัดดอนมูล ตำบลศรีภูมิ อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

วัดดอนมูลก่อสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๓๘๐ ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งในช่วงสมัยดังกล่าวมีการกวาดต้อนและอพยพชาวไทลื้อมาจากเมืองล้า เข้ามาอยู่ในพื้นที่อำเภอปัวและอำเภอท่าวังผา พระวิหารวัดดอนมูลจึงมีลักษณะสถาปัตยกรรมไทลื้อ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนหลังคามุงด้วยแป้นเกล็ด ภายในวิหารมีองค์พระประธานที่เป็นฝีมือช่างพื้นถิ่น มีเครื่องสูงสำหรับบูชาสัตภัณฑ์และธรรมาสน์ที่งดงาม กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนพระวิหารวัดดอนมูล ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๑๗ ตอน ๑๐๓ ง. เมื่อวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๔๓




พระวิหารวัดดอนมูล

พระวิหารวัดหนองแดง
วัดหนองแดง ตำบลเปือ อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน



วัดหนองแดงสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๓๓๐ โดยช่างชาวไทลื้อ จากแคว้นสิบสองปันนา ตัวพระวิหารเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน หลังคาเป็นแป้นเกล็ด จุดเด่นที่งดงามของพระวิหาร นอกจากจะเป็นสถาปัตยกรรมทรงไทลื้อที่งดงามและช่อฟ้าที่สลักรูปนกหัสดีลิงค์ (ศีรษะเป็นช้าง ตัวเป็นหงส์) ซึ่งชาวไทลื้อเชื่อกันว่า เป็นสัตว์ชั้นสูงจากสวรรค์ ยังงดงามหาดูได้ยาก

องค์พระประธานภายในพระวิหาร ประดิษฐานบนฐานชุกชีนาคบัลลังก์ เพราะมีความเชื่อที่ว่า เป็นอารักษ์ผู้รักษาพุทธศาสนา เคยมีเรื่องเล่าว่า สามเณรสองรูปมานั่งกรรมฐานอยู่หน้าองค์พระประธาน พอลืมตาขึ้นมา ได้เห็นพญานาคทั้งสองเคลื่อนไหวได้ราวกับมีชีวิต

กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนและแสดงขอบเขตพระวิหารวัดหนองแดง ในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๙๘ ตอน ๑๗๗ เมื่อวันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๒๔

พระอุโบสถวัดนาหวาย
วัดนาหวาย ตำบลบ่อแก้ว อำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน

พระอุโบสถวัดนาหวายไม่มีหลักฐานเกี่ยวกับช่วงเวลาที่สร้างแน่ชัด มีเพียงประวัติเกี่ยวกับการสร้างวัดนาหวายว่าก่อตั้งขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๓๓๐ และในคัมภีร์ใบลานที่เก็บรักษาไว้ภายในวัดได้กล่าวถึงการซ่อมแซมพระวิหารใน พ.ศ.๒๓๓๖ อายุของวัดนาหวายจึงมีความเก่าแก่มากกว่าสองร้อยปี พระอุโบสถเป็นอาคารก่ออิฐถือขนาดเล็กเครื่องบนหรือโครงสร้างหลักหลังคาไม้ อันประกอบไปด้วยงานไม้ที่งดงามและอ่อนช้อยของงานฝีมือช่างที่ยากที่พบเห็นได้ยากในปัจจุบัน



หลังคาไม้

พระวิหารนาเตา
วัดนาเตา ตำบลศรีสะเกษ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน

พระวิหารวัดนาเตา วัดนาเตาไม่ปรากฏหลักฐานการสร้าง หากแต่ว่าภายในพระวิหารมีจารึกถึงการซ่อมแซมในปีจุลศักราช ๑๑๖๕ (พ.ศ.๒๓๔๗) ปัจจุบันเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน หลังคามุงแป้นเกล็ด หน้าต่างประดับด้วยซี่ลูกมะหวดที่ยังคงความเป็นรูปแบบพระวิหารที่เก่าแก่



หลังคาแป้นเกล็ด

หอพระไตรปิฎก (หอธรรม)

หอพระไตรปิฎกหรือหอธรรมเป็นสถานที่เก็บรักษาเอกสารอันเนื่องจากพระพุทธศาสนา อาทิเช่น พระไตรปิฎก คัมภีร์ใบลาน พับสาต่างๆ บางครั้งอาจหมายรวมถึงพงศาวดารต่างๆ ที่วัดได้เก็บรักษาไว้ การสร้างหอพระไตรปิฎกมักจะต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของเอกสารเป็นหลัก ในบางพื้นที่สร้างหอพระไตรปิฎกกลางน้ำด้วยวัตถุประสงค์ต้องการป้องกันเอกสารจากเหล่าแมลงต่างๆ หอพระไตรปิฎกสำคัญในจังหวัดน่านมีดังนี้



หอพระไตรปิฎกวัดนาปัง
วัดนาปัง ตำบลนาปัง กิ่งอำเภอภูเพียง

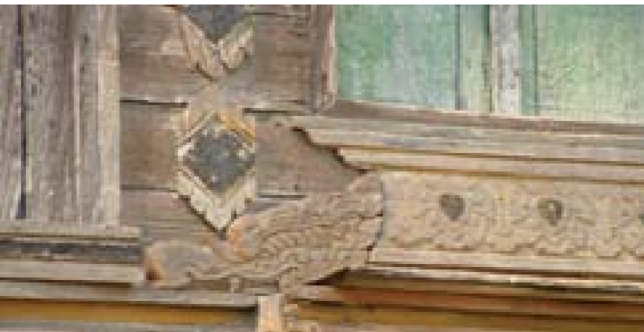
วัดนาปัง ตำบลนาปัง กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน สันนิษฐานว่าสร้างเมื่อ พ.ศ.๒๔๐๐ ซึ่งเป็นปีเดียวกับที่พระเจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ โปรดให้สร้างวัดนาปัง

หอพระไตรปิฎกแห่งนี้เป็นอาคารรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ส่วนล่างโล่งประกอบด้วยเสาก่ออิฐถือปูน ตัวอาคารและหลังคาทำด้วยไม้ โดยลักษณะหลังคาซ้อน ๒ ชั้น หอพระไตรปิฎกวัดนาปังถือว่าเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่งดงามควรค่าแก่การอนุรักษ์ยิ่ง

หอพระไตรปิฎกวัดหัวข่วง
วัดหัวข่วง ตำบลในเวียง อำเภอเมือง



หอพระไตรปิฎกวัดหัวข่วงเป็นสถาปัตยกรรมรูปแบบศิลปะล้านนาผสมพม่า ลักษณะเป็นอาคารใต้ถุนก่ออิฐถือปูนมีทางเข้าทางเดียว ภายในมีบันไดขึ้นไปยังตั้วอาคารชั้นบน ซึ่งก่อสร้างด้วยลวดลายสลักประดับกระจกที่งดงาม เป็นส่วนเก็บรักษาพระไตรปิฎกไว้ ลักษณะหลังคาซ้อนชั้นมุงด้วยแป้นเกล็ด บริเวณหน้าบันประกอบด้วยภาพแกะสลักไม้ลายเทพพนมล้อมพันธุ์พฤกษา หอพระไตรปิฎกวัดหัวข่วงนี้ เจ้ามหาพรหม เจ้าผู้ครองนครน่านเป็นผู้รับสั่งให้สร้าง เมื่อประมาณ พ.ศ.๒๔๗๓



หอพระไตรปิฎกวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร
วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

หอพระไตรปิฎก เป็นอาคารก่ออิฐมีระเบียงล้อมรอบ บริเวณหน้าบันใช้แผ่นไม้เรียงต่อกันเป็นแผ่น ประดับลายปูนปั้น พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เป็นผู้มีรับสั่งให้สร้าง เมื่อ พ.ศ.๒๔๕๓

หอพระไตรปิฎกแห่งนี้เป็นที่เก็บรวบรวมใบลานจารึกอักษรธรรมเป็นจำนวนมาก และยังเป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธนันทศรีศากยมุนี พระพุทธรูปทองซึ่งได้จากเจดีย์ทิพย์ไว้อีกด้วย



หอพระไตรปิฎกวัดนาเตา
วัดนาเตา ตำบลศรีสะเกษ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน



หอพระไตรปิฎกวัดนาเตาไม่ปรากฏหลักฐานการสร้าง ลักษณะเป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสก่ออิฐถือปูน ฐานเป็นฐานบัวลูกฟักทึบ รองรับอาคารทรงสี่เหลี่ยม ประตูทางเข้าหนึ่งทางมีขนาดใกล้เคียงกับหน้าต่างซึ่งประดับอยู่ผนัง อีกสามด้านที่เหลือ หลังคาเป็นหลังคาซ้อนสองชั้น แต่เดิมหลังคาหอพระไตรปิฎกมุงด้วยแผ่นหิน ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นหลังคากระเบื้อง



สิ่งก่อสร้างในเขตสังฆาวาส

กุฏิวัดนาปัง

วัดนาปัง ตำบลนาปัง กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

เป็นกุฏิหรือโฮงของครูบาบุญศรี สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๔๘๙ รูปทรงเป็นอาคารตึกก่ออิฐถือปูน ๒ ชั้น มีมุขยื่นออกมาด้านหน้าติดกับมุขเป็นระเบียงโปร่งด้วยการเจาะช่องเป็นรูปวงโค้งสลับกับเสา ชั้นบนแบ่งกั้นเป็นห้อง สำหรับชั้นล่างเป็นห้องโถงเพียงห้องเดียว ปัจจุบันทางวัดและชุมชนกำลังทำการปรับปรุงให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน



โฮงครูบาบุญศรี

กุฏิวัดหัวเมือง

วัดหัวเมือง ตำบลศรีสะเกษ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน

กุฏิ (โฮง) วัดหัวเมือง เป็นกุฏิของพระครูพรหมธรรมพิมล ฉายา พรหมเสนฺโน อดีตเจ้าอาวาสวัดหัวเมือง ซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอนาน้อย ในช่วง พ.ศ.๒๔๘๒ - ๒๔๙๓ กุฏิหลังนี้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๘๙ โดยสร้างตามรูปแบบของโรงเรียนปริยัติธรรม วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร (ปัจจุบันได้รับการรื้อถอนแล้ว) ลักษณะอาคารเป็นสถาปัตยกรรมทรงยุโรป ๒ ชั้น ก่อด้วยอิฐถือปูน มีมุขยื่นออกมาทางด้านหน้า ชั้นล่างเป็นห้องโถงโล่ง ประตูทางเข้า ๒ ทาง มีการเจาะช่องแทนหน้าต่างโดยรอบ พื้นปูด้วยกระเบื้องดินเผาและฉาบผิวปูนทับหน้า สำหรับชั้นบนมีการกั้นเป็นห้อง ๒ ห้อง ผนังกั้นทำจากไม้เนื้อแข็ง บริเวณมุขมีระเบียงและราวระเบียงทางด้านหน้าตัวอาคารทาด้วยสีฝุ่นสีเหลืองและสีชมพูซึ่งดินที่นำมาใช้ทำสีฝุ่นนั้นมีเหลืองนำมาจากบ้านนาเหลือง อำเภอเวียงสา สำหรับสีชมพู (สีออน) นำมาจากบ้านสีออน อำเภอเวียงสาเช่นเดียวกัน แต่เดิมหลังคากุฏิวัดหัวเมืองมุงด้วยแป้นเกล็ด ต่อมามีการซ่อมแซมเปลี่ยนหลังคาเป็นหลังคากระเบื้องในภายหลัง



กุฏิวัดภูมิคำ

วัดกู่คำ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

กุฏิวัดกู่คำ ไม่ปรากฏหลักฐานช่วงเวลาสร้าง หากแต่สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างในเวลาใกล้เคียงกับการสร้างพระอุโบสถ ซึ่งสร้างขึ้นใน ปี พ.ศ.๒๔๖๔ โดยพ่อค้าคหบดีชาวไทใหญ่ ชื่อ นายร้อยพะก่า คำปุก แต่เดิมกุฏิหลังนี้เป็นอาคารแฝด ภายหลังถูกรื้อเหลือเพียงหนึ่งหลังดังที่เห็นในปัจจุบัน รูปแบบเป็นอาคารผสมผสาน ระหว่างศิลปะตะวันตกและศิลปะพื้นถิ่น



กุฏิวัดกู่คำ

อาคารเสมาสนะอื่นๆ ในพุทธศาสนสถาน

กู่วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร(เจดีย์คฤห)

วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ตำบลในเวียง อำเภอเมือง

เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป รูปทรงสัณฐานเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส คล้ายเจดีย์ทรงปราสาท ลักษณะฐานเป็นฐานเขียงรองรับฐานบัวคว่ำบัวหงาย ส่วนกลางเจาะช่องสี่เหลี่ยมสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป ด้านหน้าตกแต่งด้วยการทำเป็นลายบัวลูกแก้วอกไก่ ๒ ชั้น บริเวณห้องพระพุทธรูปแต่เดิมมีประตูไม้ปิดเปิดได้ แต่ผุพังไปตามกาลเวลา ก่อนจะเป็นส่วนยอดที่เป็นซุ้มสามเหลี่ยมมีการตกแต่งด้วยลายปูนปั้นอย่างงดงาม บริเวณหน้าบันเคยมีลายปูนปั้นภาพพุทธประวัติตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ ปัจจุบันหลุดร่วงเกือบหมดแล้ว





กู่หรือเจดีย์คฤห

กู่หรือโขงพระเจ้าวัดน้ำลัด วัดน้ำลัด ตำบลสถาน อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน

กู่หรือโขงพระเจ้าวัดน้ำลัด ประดิษฐาน อยู่ภายในวิหารวัดน้ำลัด มีลักษณะเด่น ที่ลวดลายปูนปั้นที่ประดับอย่างมากมาย ลายปูนปั้นประกอบด้วยภาพสัตว์และลาย พันธุ์พฤกษา รวมทั้งลวดลายประดับพื้นถิ่น มีการตกแต่งเพิ่มเติมด้วยการทาสีแดงหม่น และประดับกระจก รวมทั้งเขียนสีทอง ซึ่งเป็น สีที่เสริมกันและกัน นับว่ากู่หรือโขงพระเจ้าองค์นี้ มีความงดงามควรคู่แก่การอนุรักษ์ให้เป็น ต้นแบบทางด้านศิลปกรรมของเมืองน่านอย่างยิ่ง





การแต่งกายพื้นเมืองน่าน



สมัยก่อนเมืองน่านเป็นเมืองที่มีอาณาเขตกว้างขวาง ประชากรของเมืองน่าน ประกอบด้วยคนเมืองหรือไทยวน เป็นหมู่ชนที่ถูกเรียกว่า "**ลาวพุงดำ**" เนื่องจากพวกผู้ชายจะสักลวดลายด้วยหมึกสีดำตั้งแต่ท้องจนถึงโคนขา สำหรับผู้หญิงแต่งกายจะนุ่งผ้าซิ่นที่ประกอบด้วยผ้าหน้าแคบเย็บเข้าด้วยกันเป็นถุง ดูรวมๆ แล้วจะเป็นลายตลอดตัวเกือบกรอมเท้า สวมเสื้อแขนยาวมีลายขวางปลายสุดแขนเสื้อ

ราวๆ ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ การแต่งกายของชาวเมืองน่าน ปรากฏชัดเจนในภาพจิตรกรรมฝาผนัง วัดภูมินทร์ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ลักษณะผ้าทอจะเป็นผืนผ้าที่นำมาต่อให้เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าทั้งสิ้น จะยกหรือปักเป็นลายมีเชิงชายหรือย้อมทอแบบไหนก็ได้ แต่จะคงรูปเป็นพื้นที่สี่เหลี่ยมที่อาจนำมาเย็บต่อเข้าด้วยกันในลักษณะใดก็ได้

ผ้าทอสำหรับผู้ชาย

๑) ผ้าต้อยและผ้าเตี่ยว คือ ผ้านุ่งของผู้ชายเป็นผ้าสี่เหลี่ยมนุ่งแบบเค็ดหม้าม คือ นุ่งอย่างถกอย่างเขมร บางทีมีการม้วนเป็นเกลียวให้กระชับ

๒) ผ้าต่อง หรือ **ผ้าหัว** คือผ้าขาวม้าเป็นผ้าที่ใช้คาดเอว นุ่งก็ได้ เคียนหรือโพกศรีษะ ผ้าขาวม้าชาวไทลื้อแถวอำเภอทุ่งช้างนิยมใส่ลายจกหรือล้วงเป็นสีสดใสตรงซิ่นผ้านิยมใช้ดิ้นเงินดิ้นทองสอดในลวดลายด้วย

๓) ผ้าเช็ด เป็นผ้าฝ้ายสีขาวทอด้วยวิธีการขิด (มุก) เป็นลวดลายเรขาคณิต หรือรูปสัตว์ต่างๆ ส่วนผ้าเช็ดจากอำเภอทุ่งช้างเป็นผ้าทอด้วยวิธีการขิดและการสลับสีต่างๆ ส่วนใหญ่จะทอด้วยฝ้ายและไหมผสมกัน บางทีก็มีดิ้นทองสลับด้วยลวดลายเรขาคณิต

๔) เสื้อ เสื้อผู้ชายไทลื้ออำเภอทุ่งช้างตัดเย็บด้วยผ้าหม้อห้อม คอตั้ง แขนยาว คอเสื้อเย็บตกแต่งแถบผ้าลายตีนจกตกแต่งอย่างสวยงาม

๕) หมวก เป็นผ้าโพกแบบเคียนรอบศีรษะเป็นผ้าฝ้ายสีขาวหรือผ้าแพรจับสีชมพู สำหรับไทลื้อเมืองเงินปกติจะใช้ผ้าโพกศีรษะสีดำ แต่ในโอกาสพิเศษผู้ชายไทลื้อเมืองเงินจะสวมหมวกผ้าที่มีลายตีนจกตกแต่งอย่างงดงาม



ผ้าทอสำหรับผู้หญิง

ผู้หญิงนุ่งซิ่นป้องทอด้วยลวดลายขิดและซิ่นก่าน นับเป็นศิลปะพื้นบ้านที่แสดงถึงความละเอียดประณีตของผู้ทอ บางลายแสดงถึงเอกลักษณ์ของท้องถิ่นด้วยการผูกลายเล่นสีและเทคนิคการทำหรือการจก

๑) ผ้าซิ่น คือผู้ที่เย็บเป็นถุงขนาดสั้น ยาว หนาและแคบต่างๆ กัน วิธีการนุ่งผ้าซิ่นของเมืองน่านจะทบจากซ้ายไปขวาหรือขวาไปซ้าย โดยเหน็บชายพกไว้ที่เอว ส่วนตีนเชิงหรือตีนซิ่นจะเสมอกัน มี ๔ รูปแบบ คือ ซิ่นเชียงแสน ซิ่นป้อง ซิ่นม่าน ซิ่นตีนจก

๒) เสื้อ เสื้อเป็นสีคราม แขนยาว ตัวเสื้อรัดรูป เอวลอย มีสาบหน้าเฉียงลงมาผูกติดกันด้วยฝ้ายหรือแถบผ้าเล็กต่อมุมด้านซ้ายหรือขวาของลำตัว ชายเสื้อนิยมยกลอยขึ้นทั้ง ๒ ข้าง สาบเสื้อขลิบด้วยผ้าแถบสีต่างๆ ประดับด้วยกระดุมเงินเม็ดเล็กๆ เป็นต้น







ผ้าซิ่นเมืองน่าน

ผ้าซิ่นเมืองน่านแบบมาตรฐาน ๕ ประเภท

ผ้าซิ่นที่เป็นแบบมาตรฐานของเมืองน่านในอดีตอาจแบ่งออกได้เป็น ๕ ประเภทใหญ่ๆ คือ

๑. ซิ่นเชียงแสน

๒. ซิ่นม่าน

๓. ซิ่นป้อง

๔. ซิ่นก่าน

๕. ซิ่นตีนจก มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. ซิ่นเชียงแสน เป็นซิ่นพื้นบ้านที่ใช้นุ่งในชีวิตประจำวันของชาวเมืองน่าน ชื่อเรียกของซิ่นชนิดนี้แสดงถึงแหล่งกำเนิดว่าเป็นแบบดั้งเดิมของชาวไทยวนในเชียงแสนมาแต่อดีต ลักษณะเป็นผ้าซิ่นฝ้ายลายขวางเย็บ ๒ ตะเข็บ สีพื้นหลักคือสีแดงเข้มหรือสีคราม ลายขวางเป็นสีดำ คราม หรือขาว ทอด้วยเทคนิคธรรมดามีการจัดโครงสร้างของลายขวางบนตัวซิ่นเป็นระยะที่แน่นอน ประกอบด้วยแถบลายใหญ่ ๑ แถว สลับกับแถบลาบเล็ก ๓ แถว ตลอดตัวซิ่น ในแถบลายใหญ่นั้นมีลายริ้วเล็กๆ ๕ แถว เป็นส่วนประกอบ ซึ่งลายริ้วเล็กๆ นี้นิยมใช้ด้ายควบเส้นสีขาวกับสีคราม ที่เรียกว่า "**ปั่นไก**" หรือใช้ด้ายมัดก่าน ที่เรียกว่า "**ก่านข้อ**" คือมัดเป็นข้อๆ ทำให้ลายริ้วนี้มีสีขาวประเป็นจุดๆ ช่วยเน้นให้แถบลายขวางเด่นชัดขึ้นตัดกับสีพื้นหลัก มีการตกแต่งแถบลายใหญ่

แถวสุดท้ายก่อนถึงตีนซิ่นด้วยเทคนิคปั่นไก หรือ ก่านข้อ เป็นพิเศษ ล่างสุดเป็นตีนซิ่นทอต่อเนื่องนิยมสีดำและแดง ส่วนหัวซิ่นเย็บต่อด้วยผ้าพื้นสีแดง

ลักษณะการมัดก่านเป็นจุดสีขาวเล็ก ๆ บนลายขวางของตัวซิ่นเชียงแสนของจังหวัดน่านนี้คล้ายคลึงกันมากกับ "**ซิ่นลับแลง**" ซึ่งเป็นซิ่นพื้นบ้านของชาวไทยวนอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นซิ่นฝ้ายสีแดงเข้มเหมือนกัน ต่างกันตรงที่ "**ซิ่นลับแลง**" เป็นซิ่นเย็บตะเข็บเดียว ลายมัดก่านที่เป็นจุดประสีขาวจึงเป็นการมัดเส้นยืน ส่วน "**ซิ่นเชียงแสน**" ของน่าน เป็นลายมัดก่านเส้นพุ่ง เพราะเป็นซิ่นเย็บ ๒ ตะเข็บ

๒. ซิ่นม่าน เป็นซิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของเมืองน่าน ลักษณะเป็นซิ่นลายขวางเย็บ ๒ ตะเข็บ ทอด้วยฝ้ายปนไหมและนิยมทอลายมุก (ขิด) ด้วยเส้นใยโลหะ (ไหมเงิน ไหมคำ) การจัดองค์ประกอบของลายขวางที่เป็นลายมุกสลับกับสีพื้นมีการจัดช่วงระยะไม่เสมอกัน แต่มีโครงสร้างที่แน่นอน โดยตัวซิ่นทอต่อเนื่องกับตีนซิ่นเย็บต่อหัวซิ่นด้วยผ้าพื้นสีแดง ส่วนตัวซิ่นนั้นอาจแบ่งองค์ประกอบเป็น ๖ ช่วง จากบนถึงล่าง ได้แก่

๑. หัวซิ่น เป็นผ้าสีพื้น นิยมใช้เส้นพุ่งไหมสีแดงหรือสีบานเย็นคั่นด้วยลายมุก (ขิด) ที่เรียกว่า "**ตาหมู่หัว**"

๒. ท้องซิ่น เป็นผ้าพื้นสีเข้มขนาดกว้างกว่าช่วงอื่น ใช้เส้นพุ่งฝ้ายนิยมสีดำน้ำตาล หรือ คราม คั่นด้วยลายมุก (ขิด) ที่เรียกว่า "**ตาหมู่ท้อง**"

๓. ตาหับบน เป็นผ้าพื้นใช้เส้นพุ่งไหม นิยมสีบานเย็น เรียกกันว่า "**จั้ดออน**" (สีออน = บานเย็น) อาจใช้สีอื่น เช่น เขียวหรือชมพูก็ได้ คั่นด้วยตาหมู่ลายมุก (ขิด) อีก ๑ แถว

๔. ตาหับล่าง เป็นผ้าพื้นใช้เส้นพุ่งไหม นิยมสีม่วงเข้มหรือสีครามเข้ม เรียกกันว่า "**จั้ดแหล้**" (แหล้ = สีเข้ม เช่นสีดำคราม

๕. ตาหมู่ เป็นลายมุก (ขิด) กลุ่มใหญ่ ๓ แถว หรือ ๔ แถว นิยมทอด้วยเส้นโลหะ (ไหมเงิน ไหมคำ) หรือใช้ไหมสีสด เช่น สีม่วง เหลือง แดง ลายที่นิยมคือ ลายมุกก้นถ้วยหรือมุกดอกแก้ว

๖. ตีนซิ่น ที่เป็นแบบมาตรฐานจะประกอบด้วย ป้าน ตีน เล็บ คือส่วนประกอบ ๓ แถวของตีนซิ่นที่ทอต่อเนื่องจากตาหมู่กลุ่มใหญ่ เป็นส่วนของผ้าพื้น ๓ สี ใช้เส้นพุ่งฝ้ายให้มีสีตัดกัน เช่น แดง ดำ แดง หรือม่วง น้ำตาลเข้ม ม่วง เป็นต้น

วรรณะสีหลักของซิ่นม่าน คือ สีม่วงหรือสีน้ำเงิน มีส่วนบนของตัวซิ่นสลับสี เช่น สีม่วง บานเย็น ดำ คราม เป็นสีที่นิยม คำว่า "**ม่าน**" จึงมีความหมายถึงลักษณะซิ่นที่มีสีพื้น "**จั้ดออน จั้ดเขียว จั้ดแหล้**" และมีตาหมู่ ๓ - ๔ แถว ซึ่งนิยมใช้เส้นใยโลหะทอยกมุก (ขิด) ดูแวววาว

๓. **ซิ่นป้อง** เป็นซิ่นลายขวางเย็บ ๒ ตะเข็บ ลายขวางทอด้วยเทคนิคขิด (ซึ่งในเมืองน่านเรียกว่าเทคนิคเก็บมุก ยกมุก หรือ เก็บดอก) มีทั้งที่ทอด้วยฝ้ายไหม ไหมปนฝ้าย และไหมเงินไหมคำ โครงสร้างของซิ่นป้องในอดีตอาจแบ่งออกได้เป็น ๔ แบบใหญ่ ได้แก่

๓.๑ **ซิ่นป้องตาเหล้ม** (ออกเสียงว่า ต๋า - เล่ม) หรือซิ่นป้องตาโทน (ออกเสียงว่า ต๋า - โตน) เป็นซิ่นที่มีลายขวางขนาดเท่ากัน สลับสีพื้นโดยเว้นช่วงระยะเท่ากันตลอดผืน ลายขวาง (หรือตา) ที่เป็นมาตรฐานจะประกอบด้วยลายทาง ๕ แถว มีลายใหญ่หรือลายหลักอยู่ตรงกลางและมีลายริ้วอีก ๔ แถวประกอบ ๒ ข้างดูรวมๆ แล้วก็จะเป็นลายใหญ่แถวเดียว มีลายแถวสุดท้ายก่อนถึงตีนซิ่นที่มักจัดองค์ประกอบต่างจากลายอื่นๆ (คำว่า เหล้มหรือโทน บ่งบอกว่าเป็น ตาเดี่ยวหรือแถวเดียว ไม่มีลายอื่นมาสลับอีก) ส่วนตีนซิ่นทอต่อเนื่อง เป็นผ้าพื้น ๓ ช่วงเรียกว่า ป้าน ตีน และเล็บเหมือนกับซิ่นม่าน

๓.๒ **ซิ่นป้องตาคืบ** (ออกเสียงว่า ต๋า - กื้บ) หรือ ซิ่นป้องตาผ่า (ออกเสียงว่า ต๋า - ผ่า) เป็นซิ่นที่มีลายขวางแถบเล็ก คั่นสลับกับลายขวางแถบใหญ่ ลายขวางแถบเล็กนี้เองที่ชาวบ้านผู้ทออธิบายว่าเหมือนกับ "**คืบ**" หรือ ขนาบ ๒ ข้างของลายแถบใหญ่หรือเหมือนกับเป็นลายที่แทรก "**ผ่า**" กลางเข้ามาระหว่างลายใหญ่อีกทีหนึ่ง การทอสลับลายหรือตาเล็กสลับตาใหญ่นี้จะได้ช่วงจังหวะเท่าๆ กันตลอดทั้งผืน ส่วนตีนซิ่นป้องตาเหล้ม ประกอบด้วย ป้าน ตีน และเล็บ

๓.๓ **ซิ่นป้องเคิบไหมคำ** ซิ่นชนิดนี้อาจเรียกชื่อตามวัสดุที่ทอว่า ซิ่นไหมคำ หรือ ซิ่นคำเคิบ หรือ ซิ่นเคิบก็ได้ เป็นซิ่นที่มีการจัดระยะของลายขวางเท่าๆ กันตลอดผืนแบบเดียวกับซิ่นป้องตาเหล้ม เพียงแต่นิยมทอด้วยเส้นโลหะหรือวัสดุที่ให้ความแวววาว ที่เรียกกันว่า "**ไหมเงิน ไหมคำ**" คำว่า "**เคิบ**" อาจมาจากคำว่า "**เคลือบ**" ตามการออกเสียงของชาวไทลื้อ ทั้งนี้วัสดุที่ใช้ส่วนใหญ่เท่าที่พบเป็นฝ้ายปั่นกับกระดาษเคลือบสีเงินหรือสีทอง ที่เป็นเส้นโลหะกะไหล่เงินหรือกะไหล่ทองพบน้อยเนื่องจากเป็นวัสดุนำเข้ามีราคาแพง จึงมักพบเฉพาะในผ้าซิ่นของเจ้านายหรือชนชั้นสูงในเมือง ส่วนวัสดุกระดาษเคลือบเงินหรือทองนั้นไม่ค่อยทนทานเมื่อใช้ไปนานๆ ก็จะหลุดเหลือเพียงเส้นใยฝ้าย แต่ยังคงมีเศษสีเงินเหลืออยู่บ้างเป็นหลักฐาน วัสดุสีเงินสีทองที่ใช้ในยุคหลังมักเป็นใยสังเคราะห์หรือพลาสติก

ซิ่นป้องเคิบไหมคำนี้พื้นนิยมทอด้วยไหมสีม่วง ตรงส่วนเชิงของลายขวางก่อนถึงตีนซิ่นจะมีลายเป็นเส้นๆ แบบชายครุย เรียกว่า **"สายย้อย"** ทอต่อเนื่องด้วยตีนซิ่นไหมสีม่วง (ในยุคหลังพบว่าทอด้วยฝ้าย บางผืนในตัวซิ่นมีการทอล้วงลายน้ำไหลสลับลายมุกด้วย)

๓.๔ **ซิ่นป้องก่าน** คือ ซิ่นป้องที่มีลายมัดก่าน (มัดหมี่เส้นพุ่ง) สลับลายมุกลักษณะเด่น คือช่วงสีพื้นจะใช้ลายมัดก่านสลับแทน ลายมัดก่านนี้เป็นลายเรขาคณิตมัดลายเลียนแบบลายมุก เช่น ลายขอ ลายกาบ สีที่นิยมคือ สีม่วงเข้ม บานเย็นเขียว (ดูเพิ่มเติมในประเภทย่อยของซิ่นก่าน)

๔. **ซิ่นก่าน** คือซิ่นที่เด่นด้วยเทคนิคลายมัดก่านหรือมัดหมี่เส้นพุ่ง เป็นซิ่นลายขวางเย็บ ๒ ตะเข็บ พบในวัฒนธรรมผ้าทอไทลื้อ แถบอำเภอท่าวังผา อำเภอเชียงกลาง และอำเภอปัว มีทั้งมัดก่านฝ้ายและมัดก่านไหม สีที่นิยมคือ สีม่วง คราม บานเย็น เขียว ลายมัดก่านเป็นลายเรขาคณิตเลียนแบบลายมุก เช่น ลายดอกจัน ดอกแก้ว ลายกาบ ลายขอ ซิ่นมัดก่านฝ้ายล้วนพบในแถบอำเภอท่าวังผา ซิ่นมัดก่านไหมเส้นยืนเป็นฝ้าย และซิ่นมัดก่านไหมเส้นยืนเป็นฝ้าย และซิ่นมัดก่าน ไหมเส้นยืนเป็นไหมพบในแถบอำเภอปัว และอำเภอเชียงกลาง ซิ่นก่านนี้เรียกชื่อว่า ซิ่นมัดก่าน ซิ่นคาดก่านหรือซิ่นคาด ก็มีโครงสร้างของซิ่นก่านอาจแบ่งย่อยได้ ๓ ประเภท ดังต่อไปนี้

๔.๑ **ซิ่นป้องก่าน** คือ ซิ่นก่านที่ทอในโครงสร้างของซิ่นป้องตาเหล้ม มีลายขวางมัดก่านสลับลายมุกเท่าๆ กันตลอดตัวซิ่น ตีนซิ่นเป็นสีพื้นทอต่อเนื่องตามแบบมาตรฐานซิ่นป้อง คือมี ป้าน ตีน เล็บ หรืออาจเป็นตีนซิ่นสีเดียวก็ได้ ซิ่นป้องก่านบางผืนมีลักษณะพิเศษ คือไม่มีลายมุกสลับ ใช้ผ้าสีพื้นสลับลายมัดก่านหรือใช้ลายมัดก่านล้วน แต่สลับสี เช่น สลับสีม่วงกับบานเย็น ทำให้เห็นเป็นลายขวางอยู่

๔.๒ **ซิ่นม่านก่าน** คือ ซิ่นก่านที่ทอในโครงสร้างของซิ่นม่าน การจัดลายขวางมัดก่านสลับสีพื้นและลายมุก ซิ่นบางผืนมีทั้งลายมุกสลับลายมัดก่านและสีพื้น แต่บางผืนเป็นซิ่นลายมัดก่านสลับสีพื้นเท่านั้น ซึ่งแต่ละผืนแม้จะมีรายละเอียดของการทอตกแต่งที่แตกต่างกัน แต่ยังคงเห็นโครงสร้างของความเป็นซิ่นม่านชัดเจนโดยดูได้จากการจัดสีและกลุ่มลายขวาง

๔.๓ **ซิ่นก่านล้วน** คือซิ่นที่เป็นลายมัดก่านทั้งผืนโดยไม่ได้จัดโครงสร้างเป็นลายขวางตามแบบซิ่นป้องหรือซิ่นม่านแต่อย่างใด ซิ่นประเภทนี้พบในกลุ่มไทลื้อแถบอำเภอปัว แต่พบไม่มากนักเป็นมัดก่านไหม นิยมสีม่วง

๕. ซิ่นตีนจก โครงสร้างของผ้าซิ่นชนิดนี้ประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ หัวซิ่น ตัวซิ่น และตีนซิ่นเย็บต่อกัน หัวซิ่นเป็นผ้าพื้นสีแดง ๑ ชิ้น หรือ มี ๒ ชิ้น สีแดงและสีขาว ตัวซิ่นเป็นซิ่นลายขวาง เย็บ ๒ ตะเข็บ ที่เป็นแบบมาตรฐาน คือ ใช้ตัวซิ่นแบบเดียวกับซิ่นป้อง นิยมทอด้วยเส้นใยโลหะจึงเรียกกันว่า ซิ่นไหมคำหรือซิ่นคำเคิบ ส่วนตีนซิ่นเป็นผ้าลายจกเย็บตะเข็บเดียว ผ้าพื้นเป็นสีดำและ สีแดงอย่างละครึ่ง โดยจกลวดลายเฉพาะส่วนสีดำ ลวดลายจกเป็นแบบมาตรฐานไทยวน คือ ประกอบด้วยลายหลักเป็นลายขนาดใหญ่ ๑ แถว เป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน เรียกว่าลายโคม และมีลายประกอบ ๒ - ๓ แถว ลายที่นิยม คือ ลายขอ มีลายแบบชายครุยเป็นส่วนล่างสุด ซึ่งตีนจกที่พบในเมืองน่านค่อนข้างมีลักษณะหลากหลายรูปแบบ มีทั้งที่ทอด้วยฝ้าย ฝ้ายปนไหมและนิยมทอด้วยเส้นใยโลหะ (ไหมเงินไหมคำ)

หลักฐานผ้าซิ่นตีนจกโบราณในจังหวัดน่าน พบในทุกเขตกระจายอยู่ทั่วไป แต่แหล่งใหญ่ที่พบมี ๒ แหล่ง คือ

๕.๑ ซิ่นตีนจกในเขตอำเภอเมือง มีทั้งแบบเจ้านายในคุ้มและในกลุ่มคหบดี ซึ่งนิยมทอด้วยไหมและเส้นใยโลหะ (กะไหล่เงินกะไหล่ทอง) ลวดลายเน้นฝีมือประณีต แหล่งทอผ้าตีนจกในเขตอำเภอเมืองในอดีตคือที่บ้านท่าช้างและบ้านน้ำเกี๋ยน

๕.๒ ซิ่นตีนจกแบบอำเภอเวียงสาและอำเภอนาน้อย ทั้ง ๒ อำเภอเป็นแหล่งพบผ้าซิ่นตีนจกโบราณมาแห่งโดยเฉพาะในกลุ่มบ้านน้ำปั้ว อำเภอเวียงสา ซึ่งเป็นชุมชนที่มีเชื้อสายลาวและเคยเลี้ยงไหมในอดีต ผ้าซิ่นตีนจกที่พบใน ๒ อำเภอนี้มีหลากหลายแบบทั้งที่ทอด้วยเส้นใยโลหะคล้ายคลึงกับแบบในอำเภอเมือง และที่ทอด้วยไหมสีสดลายโปร่ง นอกจากลายหลักที่เป็นลายขอในโคมแล้ว ยังพบลายนกกินน้ำร่วมต้นที่เป็นมาตรฐานของชาวไทยวนทั่วไปด้วย ทั้งนี้ตัวซิ่นลายขวางมีทั้งที่เป็นฝ้ายและไหม บางผืนเย็บตะเข็บเดียว เป็นตัวซิ่นที่ซื้อมาจากเชียงใหม่หรือเชียงตุงนำมาเย็บต่อกับตีนจกที่ทอในท้องถิ่นอีกทีหนึ่ง





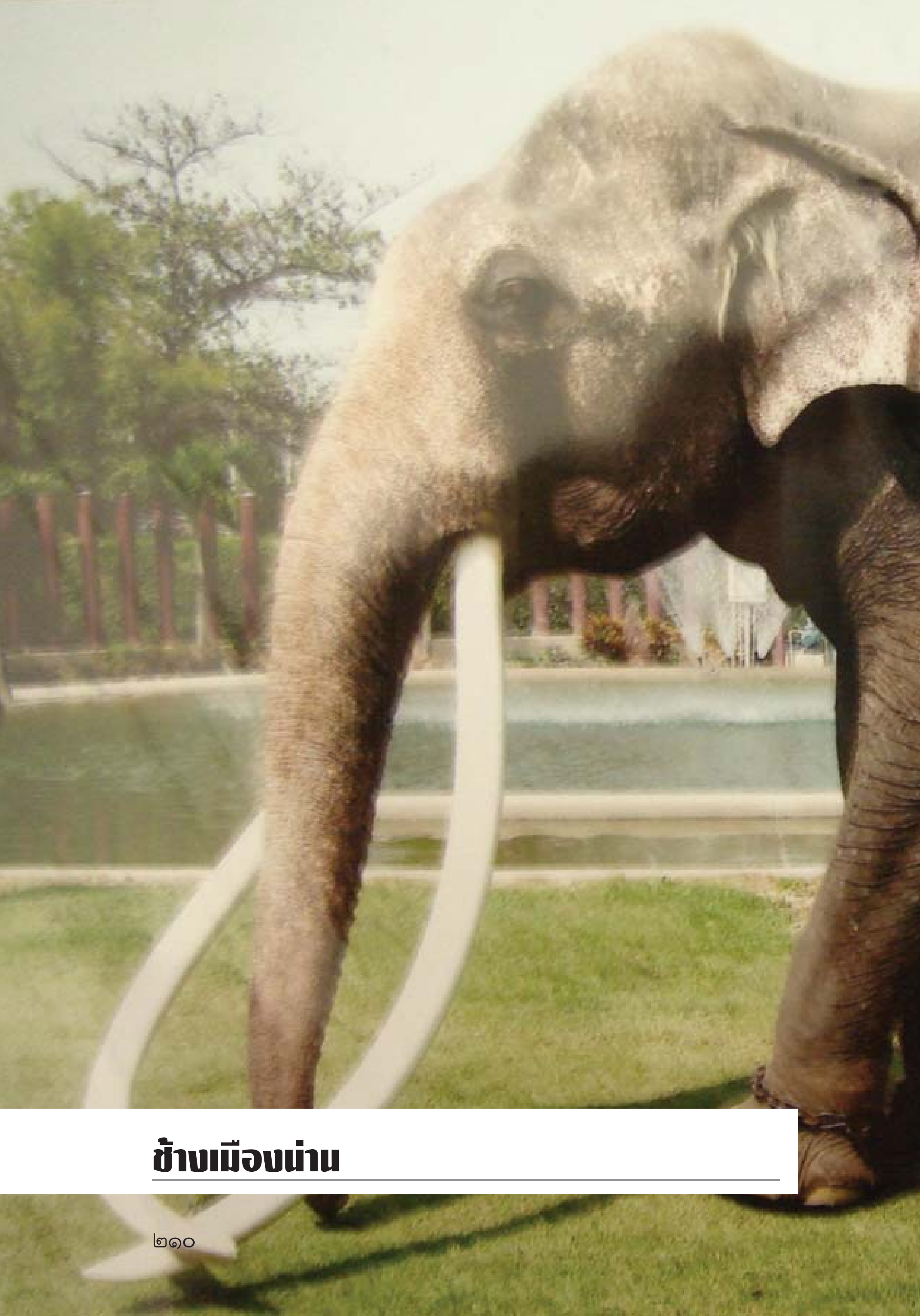
ผ้าซิ่นเมืองน่านแบบพิเศษอีก ๓ ประเภท

นอกจากซิ่นแบบมาตรฐานทั้ง ๕ ประเภทดังกล่าว ที่พบทั่วไปในเมืองน่านแล้ว ยังมีลักษณะผ้าซิ่นพิเศษ อีก ๓ ประเภท ที่ควรกล่าวถึงต่างหาก ได้แก่

๑. ผ้าซิ่น ๓ ตะเข็บ แบบเชียงแสนโบราณเป็นผ้าซิ่นไหมล้วน นิยมสีแดงเย็บ ๓ ตะเข็บ ตัวซิ่นทอด้วยเทคนิคหลากหลายฝีมือประณีตมาก มีทั้งยกมุก (ขิด) จก มัดก่าน ล้วงทอด้วยฟืมหน้าแคบ (กว้างประมาณ ๔๕ เซนติเมตร) จึงต้องใช้ ๓ ผืน เย็บต่อกัน ตีนซิ่นอาจทอต่อเนื่องเป็นพื้นสีแดงหรืออาจเย็บต่อด้วยตีนจกไหมก็ได้ ผ้าซิ่นชนิดนี้สืบทอดจากรุ่นทวดของทวด (อายุมากกว่า ๑๕๐ ปี) เป็นซิ่นที่ใช้ในพิธีกรรม ในพิธีสู่ขวัญข้าวและในพิธีดำหัวบรรพบุรุษ พบในเขตอำเภอเวียงสา และอำเภอนาน้อย เท่าที่เหลือสืบทอดมามีน้อยมาก เท่าที่พบในขณะนี้จากการสะสมของนักสะสมผ้าโบราณ มีประมาณ ๓๐ ผืน (แหล่งที่เก็บรวบรวมไว้ดีที่สุดคือที่พิพิธภัณฑ์ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่) ลักษณะลวดลายล้วงของผ้าซิ่นโบราณนี้ เป็นต้นแบบของผ้าซิ่นน้ำไหลที่ได้รับการส่งเสริมจนมีชื่อเสียงว่าเป็นเอกลักษณ์ของเมือง น่านในยุคหลัง ส่วนลวดลายตีนจกนั้นเป็นลายโปร่งจกด้วยไหมบนพื้นสีแดงล้วน สันนิษฐานว่าซิ่น ๓ ตะเข็บที่ตัวซิ่นทอด้วยเทคนิคหลากหลาย และลักษณะลายตีนจก โปร่งบนพื้นแดงนี้ น่าจะเป็นของไทยวนเชียงแสนในอดีตที่หลงเหลือสืบทอดมา

๒. ผ้าซิ่นแบบอำเภอนาหมื่น เป็นผ้าซิ่นฝ้ายสีสด นิยมสีเหลือง แดง เย็บ ๓ ตะเข็บ ทอด้วยเทคนิคหลากหลายทั้งยกมุก (ขิด) จก ล้วง ทอด้วยฟืมหน้าแคบ (กว้างประมาณ ๔๕ เซนติเมตร) จึงต้องใช้ ๓ ผืนเย็บต่อกัน ตีนซิ่นทอต่อเนื่อง โครงสร้างของผ้าซิ่น เป็นแบบมาตรฐานเมืองน่าน คือ แบบซิ่นป้อง ซิ่นม่าน และซิ่นตีนจก (โดยทอจก ต่อเนื่องไม่ได้นำมาเย็บต่อทีหลัง)

๓. ผ้าซิ่นแบบไทลื้อเมืองเงิน กลุ่มไทลื้อเมืองเงิน ปัจจุบันอยู่ในเขตไชยบุรี ประเทศ สปป.ลาว (ซึ่งเดิมเคยเป็นเขตเมืองน่าน) ชาวไทลื้อเมืองเงินกลุ่มหนึ่ง อาศัยอยู่ในเขตอำเภอทุ่งช้างและอำเภอเฉลิมพระเกียรติ มีวัฒนธรรมการทอผ้า ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม ผ้าซิ่นของชาวไทยลื้อแบบเมืองเงินเป็นซิ่นลายขวางเย็บ ๒ ตะเข็บ ทอด้วยฝ้ายและไหม มักสอดเส้นใยโลหะแวววาวด้วย นิยมสีสดใสทอลายมุก และจกตกแต่งตัวซิ่น สีที่เด่นคือ สีเหลือง แดง และดำเป็นเอกลักษณ์



ช้างเมืองน่าน

ช้างเป็นสัตว์ที่มีความอดทน ความแข็งแรง สามารถใช้เป็นพาหนะในการบรรทุกของหนักได้เป็นจำนวนมาก ถือว่าเป็นสัตว์ที่มีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นยามเกิดศึกสงครามและยามสงบ ในประวัติศาสตร์ไทย การจัดหาช้างนั้นเป็นงานของหลวงด้วย ถือว่าช้างนี้เป็นทรัพยากรที่สำคัญของแผ่นดิน เป็นยุทธปัจจัยที่สำคัญเป็นแรงงานที่ดีและเป็นสินค้าผูกขาดของราชสำนัก หน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดหาและควบคุมดูแล คือ **กรมช้าง** ซึ่งเรียกว่า **กรมพระคชบาล** การคัดเลือกช้างนั้นจะตรวจดูลักษณะช้างแต่ละเชือก ถ้าเป็นช้างธรรมดาก็จะคัดตามความแข็งแรง ที่จะนำไปฝึกเป็นช้างศึกไว้ใช้ในกองทัพ หรือเป็นช้างงานทั่วไป ส่วนช้างที่มีลักษณะดีถูกต้องตามลักษณะของช้างมงคลก็จะคัดเลือกเป็นช้างทรงขององค์พระมหากษัตริย์ ถ้าเป็นช้างที่จัดอยู่ในประเภทช้างสำคัญ หรือ ช้างเผือก ก็จะประกาศพระราชพิธีรับและขึ้นระวางสมโภชเป็น **พระยาช้างเผือก** ซึ่งช้างทั้งสามประเภทนี้ เรียกว่า **ช้างต้น**

ในช่วง พ.ศ.๒๔๖๔ ได้มีการเรียกชื่อช้าง ตามลักษณะพิเศษขึ้น เรียกว่า **พระราชบัญญัติรักษาช้างป่า** พุทธศักราช ๒๔๖๔ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓๘ หน้า ๗๕ วันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๔๖๔) ได้ระบุคำที่เรียกชื่อช้างไว้ ๓ คำ ด้วยกันตามพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวในมาตราที่ ๔ ดังนี้

๑. **ช้างสำคัญ** เป็นช้างที่มีลักษณะครบถ้วน ๗ ประการคือ ตาขาว เพดานขาว เล็บขาว ขนขาว พื้นหนังขาว (สีคล้ายหม้อใหม่) ขนหางยาว และอัณฑโกศขาว (สีคล้ายหม้อใหม่)

๒. **ช้างสีประหลาด** เป็นช้างที่มีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๗ ประการ

๓. **ช้างเนียม** เป็นช้างที่มีลักษณะ ๓ ประการ คือ พื้นหนังดำ งามีลักษณะดังรูปปลีกล้วย และเล็บดำ

จากลักษณะดังกล่าวข้างต้น จะมีการตรวจสอบจากกรมพระคชบาลหรือพระหมอเฒ่า โดยถือตามหลักตำราคชศาสตร์ ซึ่งตามตำรากล่าวว่า ช้างเผือกต้องมีลักษณะ ๗ สี คือ ขาว เหลือง เขียว แดง ดำ ม่วง เมฆ นอกจากสีดังกล่าวยังไม่เพียงพอต้องประกอบด้วย ศุภลักษณะ อีก ๑๑ ประการ และจะต้องมีไม่น้อยกว่า ๕ ประการจึงจะสมบูรณ์และยังมีอย่างอื่นประกอบด้วย เช่น ตา เพดาน อัณฑโกศ เล็บ ขน คางใน (ร่องผิวหนัง) ไรเล็บ สนับงา ช่องแมลงภู่ หาง และขุมขน เมื่อเข้าลักษณะดังกล่าวข้างต้นจึงจะเป็น "**ช้างเผือก**" ได้แต่ยังไม่เรียกว่า "**ช้างเผือก**" ยังเรียกว่า "**ช้างสำคัญ**" จนได้มีการตรวจสอบคชลักษณ์ ต้องตามตำราจนเป็นที่พอใจทั้งกิริยามารยาท และอื่นๆ สมบูรณ์พร้อมแล้ว ทางราชการจึงจะกำหนดให้มีการขึ้นระวางสมโภชขนานนามเป็น "**พระยาช้างต้น**" หรือ "**พระยาช้างเผือก**"



ตำราพระคชลักษณ์นั้น ถือว่าเป็นตำราที่ว่าด้วยช้างเผือก เป็นของศาสนาพราหมณ์แห่งประเทศอินเดีย จึงมีลักษณะที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้าทั้งสามพระองค์ คือ พระอิศวรหรือพระศิวะ พระนารายณ์หรือพระวิษณุ และพระพรหม สำหรับในตำรานี้ได้กล่าวถึง วิชาคชศาสตร์ ไว้ว่า

วิชาคชศาสตร์เป็นวิชาหนึ่งในวิชาไตรเพทของศาสนาพราหมณ์และได้แบ่งตำราคชศาสตร์ออกเป็น ๒ ตำรา คือ

๑. คชลักษณ์ ได้กล่าวถึงรูปพรรณสัณฐานของช้างต่าง ๆ ทั้งดีและชั่วถึงได้มีไว้จะให้คุณและโทษตามแต่ลักษณะของช้าง

๒. คชกรรม เป็นตำราที่รวบรวมเวทมนต์คาถากระบวนการจับช้าง รักษาช้าง และบำบัดเสนียดจัญไรต่าง ๆ

ช้างซึ่งเป็นพระเจ้าได้สร้างขึ้นนั้นได้แบ่งเป็นชาติเหมือนอย่างชาติคนในประเทศอินเดีย คือ

๑. อิศวรพงศ์ คือ ช้างที่พระอิศวรสร้างเป็นชาติกษัตริย์หรือขัตติยะ มีลักษณะเนื้อดำสนิท เนื้อละเอียดเกลี้ยง งาทั้งสองข้างใหญ่ขึ้นเสมอกัน เท้าใหญ่ น้ำเต้ากลมโขมดสูง งวงเรียวเป็นต้น เป็นปลายคอกลม เมื่อเดินนั้นย่นคอ หลังเป็นคันธนู ท้ายเป็นสุกร ขนาดท้องตามวงหลัง อกใหญ่ หน้าสูงกว่าท้าย เท้าหน้าเท้าหลังเรียวรัด ฝักบัวกลม หางเป็นข้อห่าง ๆ สนับงาเป็น ๒ ชั้น ขมับสมองไม่พร่อง หูใหญ่ ช่อม่วงยาวข้างขวาระบายหูอ่อนนุ่ม มีขนมากข้างหน้า หน้าใหญ่ ให้เจริญทรัพย์ และมีอำนาจ

๒. พรหมพงศ์ คือ ช้างที่พระพรหมสร้าง เป็นชาติพราหมณ์มีลักษณะเนื้ออ่อนขนละเอียดขึ้น ขุมละ ๒ เส้น น้ำเต้าแฝด คิ้วสูง โขมดสูง มีกระขาวที่ตัวมาก ท้ายต่ำกว่าหน้า ขนหลัง ขนหู ขนปาก ขนตายาว อกใหญ่ งาสีเหลือง งวงเรียวรัด เป็นต้น เป็นปลายและสันให้เจริญอายุ และมีอำนาจ

๓. วิษณุพงศ์ คือ ช้างที่พระนารายณ์สร้างเป็นชาติแพศย์หรือ เวศ มีลักษณะผิวเนื้อหน้าขนหน้าเกรียน อก คาง คอ เท้าทั้งสี่ใหญ่ หางยาว หน้าใหญ่ มีกระสีแดงเสมอกัน ลูกจักษุใหญ่ขุ่นมัว หลังราบ ให้ศัตรูพ่ายแพ้และน้ำฝนผลาหาญธัญญาหารสมบูรณ์

๔. อัคนิพงศ์ คือ ช้างที่พระเพลิงสร้าง เป็นชาติศูทร หรือ สุตตะ มีลักษณะผิวกระด้าง ขนที่หูหยาบ ตะเกียบหูห่าง หางเขิน หน้ากระสีแดง ปากแดง หน้างวงแดง ผิวเนื้อหม่นไม่ดำสนิท ให้เจริญมัจฉมังสาหาร และระงับศึกอุบาศว์ทั้งปวง

นามพระยาช้างต้น ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่ปรากฏในจารึกพงศาวดารจดหมายเหตุและคำให้การต่างๆ ในสมัยอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ และฉบับพระราชหัตถ์เลขา เป็นหลัก ที่เกี่ยวข้องกับเมืองน่าน มีดังนี้

รัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ.ศ.๒๑๓๔ - ๒๑๔๘ ช้างทรงของสมเด็จพระเอกาทศรถ ชื่อพระยาปราบไตรจักร เดิมชื่อพลายบุญเรืองฤทธิ์ พระยาหลวงเมืองน่าน น้อมเกล้าถวาย สูง ๖ ศอกคืบ





ช้างต้นในสมัยรัตนโกสินทร์

๑. รัชการพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระยาเศวตรคชลักษณ์ประเสริฐศักดิ์สมบูรณ์ เกิดตระกูลสรรพสิบหมู่ เผือกผู้พาหนะนารถ อิศรราช ธำรงบัณฑรพงษ์จตุรภักตร สุธารักษรังสรรค์ ผ่องผิวพรรณผุดผาด ศรีไกลาศเลิศลบเฉลิมพิภพอยุธยาขัณฑเสมามณฑลมิ่งมงคลเลิศฟ้า เป็นช้างพลายเผือกรูปงาม หู หาง ตา ขน และเล็บสีขาว แต่ที่ตัวช้างเป็นสีเจือสีเหลือง สูง ๓ ศอก คล้องได้ในป่าแขวงเมืองน่านและพระยาน่าน น้อมเกล้าฯ ถวาย เมื่อปีชวด พ.ศ.๒๓๕๙ เป็นช้างที่อยู่บนธงช้างเผือกของไทยในอดีต

๒. รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.๒๓๖๗ - ๒๓๙๔ "**พระบรมนาเคนทรขา**" เป็นช้างพัง เล็บครบ พระยาน่านน้อมเกล้าฯ ถวาย เมื่อวันเสาร์ เดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ พ.ศ.๒๓๘๘

๓. รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.๒๔๑๑ - ๒๔๕๓ "**ช้างพลายสีประหลาด**" จากเมืองน่าน พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ พระเจ้านครน่านถวาย



ในปัจจุบันรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีช้างเผือกที่สำคัญในรัชกาลคือ

๑. พระเศวตอดุลยเดชพาหน ภูมิพลนวนาถบารมี ทุติยเศวตกรีกมุทพรรโณภาสบรมกมลาสนวิศุทธงวงศ์สรรพมงคลลักษณคเชนทรชาติ สยามราษฎรสวัสดิประสิทธิ์รัตนกุญชรนิมิตบุญญาธิการปรมินทรพิตรสารศักดิเลิศฟ้า เป็นช้างเผือกโทสมโภชขึ้นระหว่าง ณ โรงช้างต้น พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๒

๒. พระเศวตวรรัตนกวี นพิศสิริพงคนัทย์ เอกาทัศน์มงคลสุลักษณ์ ศุภนัขเนตราทิโควรรณ พิษณุพันธุ์ อัครคชาธาร อัฏฐกุลสารดามพหัสดิน ปรมินทรมหาราชพาหนสยามประชาชนสวัสดิคุณเดชอดุลยเลิศฟ้า เป็นช้างพลายเผือก สมโภชขึ้นระวางที่จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๐๙

๓. พระเศวตสุรคชาธาร บรมนฤบาลสวามิภักดิ์ ศุภลักษณเนตราทิคุณ ทศกุลวิศิษฎ พรหมพงศ์ดามพหัตถี ประชาชนชนะสวัสดิวิบูลย์ศักดิ์ อัครสยามนาถสรุพาหนมงคลสารเลิศฟ้า เป็นช้างพลายเผือก สมโภชขึ้นระวางที่จังหวัดยะลา เมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๑๑

๔. ช้างพลายแก้วขาว เมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๙

๕. พระศรีเศวตศุภลักษณ์ อรรครัตนกิริณี ดามพหัสพิษณุพงศ์ ดำรงสุทธสกนธ์สุคนธชาติ เฉลิมราชกฤดาบารมีศรีตรังคพิเศษสุทธิ์ อุตดมสารเลิศฟ้า เป็นช้างพังเผือกสมโภชขึ้นระวาง เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๑๙ ณ โรงช้างต้นสวนจิตรลดาพระราชวังดุสิต

๖. ช้างพลายก้อง อยู่ ณ วนอุทยานเขาเขียว จังหวัดชลบุรี

๗. พระเศวตสุทธวิลาส อัฏฐคชชาติพิษณุพงศ์ ดำรงประภาพมหิมัน ตามพรรณไพศิษฏ์ ผลิตวรุคตมงคล ดาลศุภผลสวัสดิวิบุล อดุลยลักษณ์เลิศฟ้า เป็นช้างพลายเผือก (สีดอ) สมโภชขึ้นระวาง เมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๒๐ ณ โรงช้างต้น สวนจิตรลดาพระราชวังดุสิต

๘. พระวิมลรัตนกิริณี กมุทศรีพรรณโศภิต อัฏฐทิศพงศ์กมลลาสน์ อรรคราชทิพยพาหน ถกมลกิตติคุณกำจร อมรสารเลิศฟ้า เป็นช้างพังเผือก สมโภชขึ้นระวาง เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๒๐ ณ โรงช้างต้น สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต

๙. พระศรีนรารัฐราชกิริณี จิตรวดีโรจนสุวงศ์ พรหมพงศ์อัฏฐทิศพิศาลพิเสฐธารธรณีพิทักษ์ คุณารักษ์ กิตติกำจร อมรสารเลิศฟ้า เป็นช้างพังเผือก สมโภชขึ้นระวาง เมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๒๐ ณ โรงช้างต้น สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต

๑๐. พระเศวตภาสุรคเชนทร์ นวเบนทรพาหน สุทธวิมลวิษณุพงศ์ คุณดำรงดามพหัสดินทร์ สุพัชรินทร์อนันตผล คชมงคลเลิศฟ้า เป็นช้างพลายเผือก สมโภชขึ้นระวาง เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๒๑

๑๑. พระเทพวัชรกิริณี ดามพหัสพิษณุพงศ์ โสตถิธำรงวิสุทธิลักษณ์อำนรรฆคุณสบสกนธ์ วิมลสารโสภิต พิบุลกิตติ์เลิศฟ้า เป็นช้างเผือก ถวายเมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๒๑

๑๒. พระบรมขทัส วัชรพาหน์พิษณุพงศ์ โสตถิธำรงอัฏฐคชดิเรกยศอนันตคุณอดุลสารเลิศฟ้า เป็นช้างเผือก

๑๓. ช้างพลายแก้วขาว เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๙

๑๔. ช้างพลายยอดเพชร ถวายเมื่อวันขึ้นปีใหม่ พ.ศ.๒๕๒๓

๑๕. ช้างพลายขวัญเมือง ถวายเมื่อ ๖ สิงหาคม ๒๕๒๓

๑๖. ช้างพังมด ถวายเมื่อ ๑๓ สิงหาคม

๑๗. ช้างพลายเงิน ตรวจครั้งแรกเมื่อวันที่ ๗-๘ สิงหาคม ๒๕๒๖

๑๘. ช้างพลายนำโชค สำรวจเมื่อวันที ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๓

๑๙. ช้างพังพรรณ ได้มาเมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๒๙

การรบด้วยช้าง หรือกองทัพช้าง เป็นหน่วยรบที่สำคัญ และพระมหากษัตริย์ก็โปรดบัญชาการรบ หรือทรงรบด้วยช้างเช่นกัน ในประวัติศาสตร์ของ กรุงศรีอยุธยาปรากฏเหตุการณ์ที่พระมหากษัตริย์ทรงรบด้วยช้าง หรือเรียกว่า **การชนช้าง** หรือ **ยุทธหัตถีอยู่เสมอ** อาทิ

พ.ศ.๑๙๖๐ เจ้าอ้าย เจ้ายี่ ทรงชนช้างกันที่เชิงสะพานป่าถ่าน

พ.ศ.๑๙๙๐ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และสมเด็จพระอินทราชา ทรงชนช้างด้วยหมื่นด้งนคร

พ.ศ.๒๐๗๙ พระองค์สวรรคโลก เข้ารบต่อต้านทัพญวน

พ.ศ.๒๐๘๖ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทรงออกรบชนช้างกับพระเจ้าหงสาวดี

พ.ศ.๒๐๙๘ พระเจ้าลูกเธอพระศรีเสวราช เสด็จมายืนช้างพระที่นั่ง ให้พลอาสาช่วยพระมหาเทพรบ

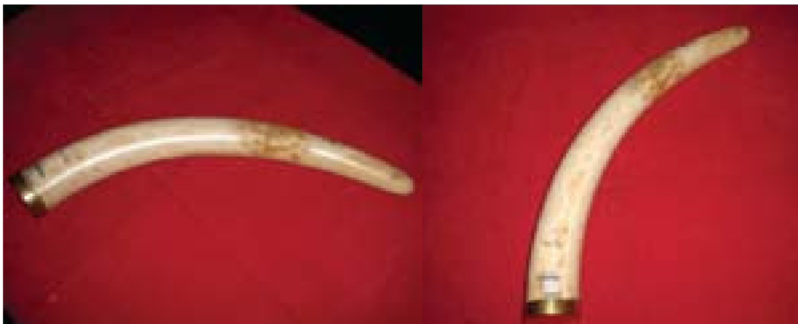
พ.ศ.๒๑๐๗ พระยาชัยบูรณ์ ได้ชนช้างกับนันทสู และขุนพศรีขี่ช้างพลายศัตรูวินาศชนช้างกับ พระราชสงคราม

พ.ศ.๒๑๑๒ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงรบด้วยพระเจ้าเชียงใหม่

พ.ศ.๒๑๒๒ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงทำยุทธหัตถีด้วยพระมหาอุปราชา

ในพื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด ได้กล่าวถึงการชนช้างที่ดอนสมุน ระหว่างพญาอนทะแก่นท้าวขี่ช้างชื่อขวานเป๊ก กับท้าวแพงขี่ช้างชื่อปราบจักรวาล ปัจจุบันคือบ้านสมุน อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

แต่ที่สำคัญ สัญลักษณ์มงคลของเมืองน่าน ก็คือ **"งาช้างดำ"** จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน และยังมีโบราณสถาน สถานที่สำคัญเกี่ยวกับช้างอีกมากมายในจังหวัดน่าน





หอศิลป์ริมน่าน

หอศิลป์ริมน่านเป็นแหล่งเผยแพร่งานศิลปะร่วมสมัยและแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปะที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย แม้จะเป็นหอศิลป์ของเอกชน ตั้งอยู่ ณ จังหวัดเล็กๆ ซึ่งห่างไกลจากกรุงเทพฯ อันเป็นศูนย์กลางของประเทศในทุกด้านก็ตาม

หอศิลป์ริมน่านตั้งอยู่บนพื้นที่ประมาณ ๑๓ ไร่ โอบล้อมด้วยทิวเขา ติดถนนหลักสายอำเภอเมือง - อำเภอทุ่งช้าง ณ กิโลเมตรที่ ๒๐ โดยมีทิศเหนือและทิศตะวันออกติดแม่น้ำน่านจึงเป็นพื้นที่งดงามสะดวกต่อการเดินทางเข้าเยี่ยมชม

สถานที่จัดแสดงงานศิลปะร่วมสมัยแห่งนี้ ก่อตั้งขึ้นด้วยแรงบันดาลใจและวิสัยทัศน์ของศิลปินผู้มีชื่อเสียงคนหนึ่งของประเทศไทย ชื่อ วินัย ปราบริปู ผู้ศึกษาด้านศิลปจิตรกรรมจากมหาวิทยาลัยศิลปากร สถาบันชั้นเยี่ยมทางศิลปะ เมื่อสำเร็จการศึกษาท่านได้ทุ่มเททำงานศิลปะอย่างต่อเนื่อง และใช้ชีวิตคลุกคลีกับวงการศิลปะอยู่ในเมืองหลวงของประเทศกว่า ๒๕ ปี รวมทั้งได้มีโอกาสศึกษาดูงานศิลป์สำคัญต่างๆ หลายแห่งทั้งในทวีปยุโรปและสหรัฐอเมริกา



หอศิลป์ริมน่านก่อตั้งขึ้นด้วยทรรศนะและวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑. เด็ก เยาวชน และประชาชนในจังหวัดเล็กๆ ควรได้มีโอกาสสัมผัสศึกษาเรียนรู้งานศิลปะอย่างกว้างขวางทั้งผลงานของศิลปินระดับชาติ ศิลปินชั้นเยี่ยม ศิลปินของภูมิภาค เช่นเดียวกับเยาวชนและประชาชนในกรุงเทพฯ และมหานครในต่างประเทศ

๒. เด็ก เยาวชน และประชาชนในถิ่นล้านนาหรือภูมิภาคอื่นของประเทศได้มีโอกาสชื่นชมงานศิลปะร่วมสมัย เมื่อมาเยือนจังหวัดน่านดินแดนที่บริบูรณ์ด้วยธรรมชาติอันบริสุทธิ์เชื่อมโยงกับการทัศนศึกษาจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ วัดหนองบัว อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่านที่โดดเด่นมาแต่อดีต และเป็นที่ภูมิใจของชาวน่านมาช้านาน

๓. เป็นแหล่งเผยแพร่งานศิลปะร่วมสมัยของศิลปิน ที่ตั้ง ณ สถานที่ที่กว้างขวาง มีภูมิทัศน์สวยงาม รื่นรมย์อันจะเสริมสร้างกำลังใจแก่คนในวงการศิลปะทั่วประเทศ

๔. เพื่อคนไทย หน่วยงาน องค์กรทุกภาคส่วนของประเทศตระหนักในคุณค่าของศิลปะที่มีต่อชีวิตโดยร่วมกันส่งเสริมสนับสนุนการเรียนรู้และเผยแพร่งานศิลปะ



พิธีเปิดหอศิลป์ริมน่านอย่างเป็นทางการ โดยได้รับความกรุณาจาก **ฯพณฯ ศาสตราจารย์ธานินทร์ กรัยวิเชียร** องคมนตรีเป็นประธานในพิธี เมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๔๗ หลังจากที่ **วินัย ปราบริปู** ได้ใช้เวลาประมาณ ๕ ปี (พ.ศ.๒๕๔๑ - ๒๕๔๕) ทุ่มเทแรงกาย แรงใจปรับปรุงพื้นที่สวนซึ่งได้ซื้อจากญาติ

หอศิลป์ริมน่านได้รับการสนับสนุนจากแรงใจประชาชนชาวจังหวัดน่าน ศิลปินร่วมกิจกรรมการจัดนิทรรศการศิลปกรรมองค์การบริหารส่วนจังหวัดน่านให้การสนับสนุนจัดทำป้ายบอกทิศทางการเดินทางสู่หอศิลป์ฯ และการจัดทำสูจิบัตรประกอบนิทรรศการศิลปะ การเข้าค่ายศิลปะของเยาวชน โดยสำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย กระทรวงวัฒนธรรมและหน่วยงานเอกชนบางแห่งก็ให้ความช่วยเหลือด้านกิจกรรมบางโอกาส ทำให้หอศิลป์ฯ ต้องดำเนินการเปิดร้านขายของที่ระลึก และงานศิลปะขนาดเล็ก ศิลปะภาพพิมพ์ สินค้าจากชุมชนจังหวัดน่าน หนังสือและอุปกรณ์การทำงานศิลปะและการตั้งตู้รับบริจาค การเก็บค่าธรรมเนียมผ่านประตูเพื่อสมทบทุนค่าใช้จ่ายการบริหารจัดการหอศิลป์ฯ



ปัจจุบันบริเวณหอศิลป์ริมน่านมีอาคารแสดงนิทรรศการ เป็นอาคารใหญ่ ๑ หลัง และอาคารขนาดกลาง ๑ หลัง ซึ่งเรียกว่าสตูดิโอแกลลอรี่ เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้ศิลปินจัดแสดงผลงานคนเดียว (one man show) ทั้งศิลปินรุ่นใหม่และผู้มีความประสงค์เผยแพร่ผลงานศิลปะ

หอศิลป์ริมน่านตั้งอยู่ริมน้ำน่าน แวดล้อมร่มรื่นด้วยพรรณไม้นาน มีเรือนรับรอง ๑ หลัง สำหรับรองรับกิจกรรมของหอศิลป์ริมน่าน เช่น ค่ายศิลปะเยาวชน ศิลปิน และสำหรับญาติมิตรที่ต้องการพักค้างคืนเพื่อดื่มด่ำธรรมชาติและเสวนาเรื่องราวทางศิลปะให้เต็มอิ่ม

การจัดแสดงนิทรรศการที่ผ่านมาของหอศิลป์ริมน่าน

นิทรรศการ "ศิลปะนามธรรม กึ่งนามธรรม" (๑ มกราคม - ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๗) โดยศิลปินร่วมสมัยที่มีผลงานดีเด่นระดับแนวหน้าของไทย จำนวน ๒๙ คน นับเป็นการเปิดตัวหอศิลป์ริมน่าน

นิทรรศการ "กลุ่ม ๔ ทัศนะ" (๔ ธันวาคม ๒๕๔๗ - ๓๐ มกราคม ๒๕๔๘) ศิลปินไทยที่มีชื่อเสียงโด่งดังได้แก่ สมภพ บุตราช, ณัฐเลิศ สุภัทร์อกนิษฐ์, สิทธิโชค ก้อนนาค, เสาวนีย์ แช่มเดช และมนต์ชัย ขาวสำอางค์

นิทรรศการ "แผ่นดิน ภูเขา แม่น้ำ ทะเล และท้องฟ้า" (๔ - ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๘) เพื่อร่วมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถในวโรกาสทรงเจริญพระชนมพรรษา ๖ รอบ โดยมหาวิทยาลัยศิลปากรนำศิลปกรรมร่วมสมัยของศิลปิน จำนวน ๘๐ คน มาจัดแสดง

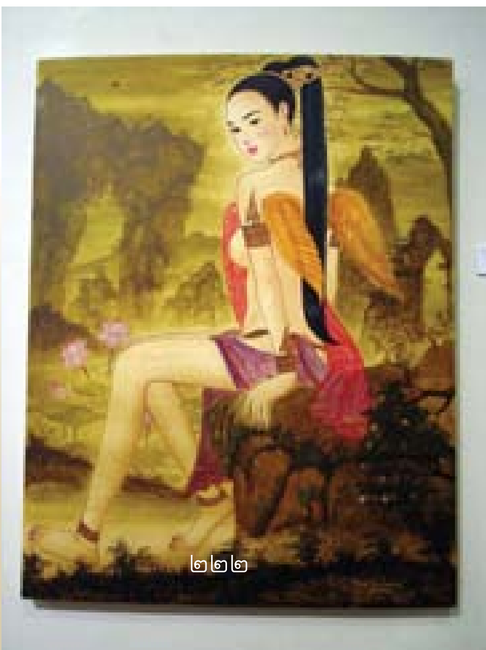
นิทรรศการ "ความประทับใจกับภาพเหมือนจริง" (๒ มีนาคม ๒๕๔๘ - ๒๙ มกราคม ๒๕๔๙) ศิลปินไทยที่โด่งดังมีทักษะฝีมือความคิดสร้างสรรค์สูง มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวทำงานศิลปะประเภทแนว Impressionism และ Realism แสดงจำนวน ๓๓ คน





นิทรรศการ "ครูศิลป์แผ่นดินล้านนา ครั้งที่ ๕" (๔ กุมภาพันธ์ - ๓๐ เมษายน ๒๕๔๙) ครูผู้สอนศิลปะในจำนวน ๑๐๐ คน

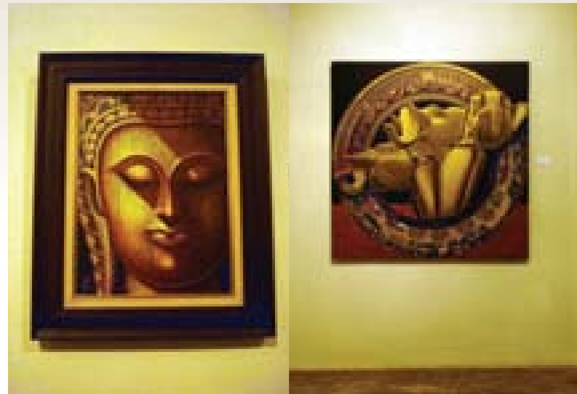
นิทรรศการ "ศิลปกรรมล้านนา - ล้านช้าง" (๖ พฤษภาคม - ๖ สิงหาคม ๒๕๔๙) โดยกลุ่มศิลปินหนุ่มสาวที่มีชื่อเสียงของไทย เป็นศิษย์เก่ามาหวิทยาลัยราชมงคลล้านนา (เทคนิคภาคพายัพ เชียงใหม่) ซึ่งบางคนได้ศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาและมหาบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยศิลปากร ได้ร่วมกันเขียนภาพจากฝั่งโขงหลวงพระบางและจากล้านนา



นิทรรศการ "ศิลปะเครื่องปั้นดินเผา" (๑๑ สิงหาคม - ๑๕ ตุลาคม ๒๕๔๙) โดยกลุ่ม "สล่าเขลางค์" จำนวน ๗ คน ประกอบด้วย เรวัตร ไชยารักษ์, ต่อศักดิ์ ประคำทอง, อุทัย เขนย, เมธี โกสุมภ์, พิทักษ์ นิรภัย, รุ่งนภา ยืนยงวนานนท์ และอรัญญา หิรัญวัชรพฤกษ์ ซึ่งจัดแสดงก่อนหน้านี้ ณ หอศิลป์มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อเดือนธันวาคม ๒๕๔๘



นิทรรศการศิลปกรรม "บันทึกความทรงจำในหลวงของเรา" (๑๐ มกราคม - ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐) โดยศิลปินไทยที่มีผลงานดีเด่น เพื่อจัดแสดงในระดับนานาชาติ โดยเฉพาะยุโรปและเอเชีย ซึ่งมหาวิทยาลัยศิลปากรเป็นเจ้าของโครงการ การดำเนินงานและกิจกรรมของหอศิลป์ริมน่านจะยั่งยืนสืบเนื่องสมกับที่ชาวน่านภูมิใจ และศิลปินไทยทั่วประเทศปลื้มใจตราบนานเท่านานหรือไม่อย่างไร คำตอบย่อมอยู่ที่ความร่วมมือร่วมใจของชาวจังหวัดน่านและสนับสนุนจากคนไทยที่รักงานศิลปะรวมทั้งการส่งเสริมจากองค์กรหน่วยงานภาครัฐและเอกชนอย่างแท้จริง



หอศิลป์ริมน่าน เปิดบริการเวลา ๐๙.๐๐ น. - ๑๗.๐๐ น. ทุกวันพุธ - วันอาทิตย์ (ปิดจันทร์ - อังคาร) และวันหยุดนักขัตฤกษ์

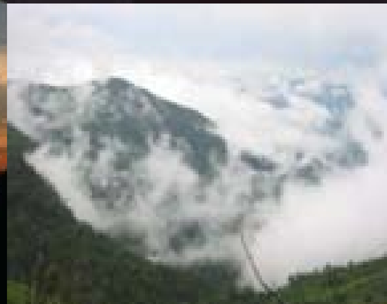


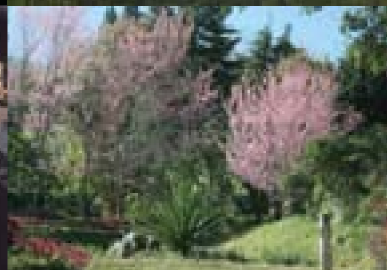
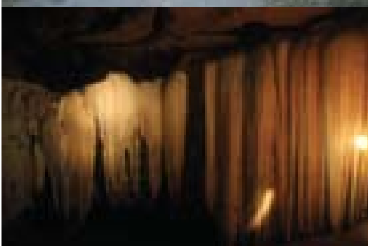
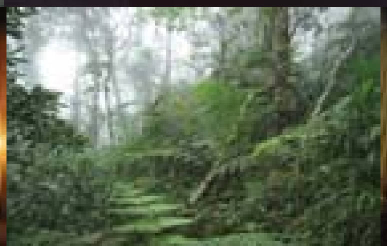
บทที่ ๕

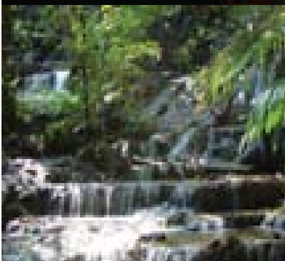
มรดกทางธรรมชาติ



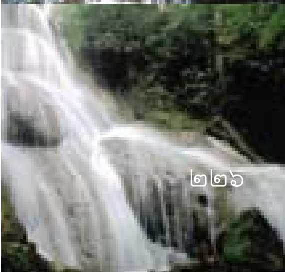










บทที่ ๕
มรดกทางธรรมชาติ

อุทยานแห่งชาตินันทบุรี

มีพื้นที่ครอบคลุมท้องที่อำเภอท่าวังผา อำเภอเมือง อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน

แหล่งท่องเที่ยวด้านธรรมชาติที่สวยงาม

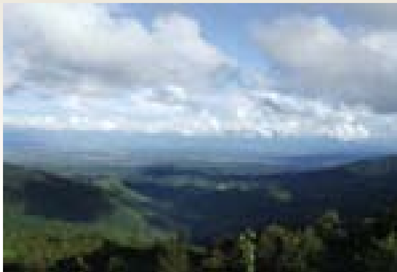
น้ำตกสันติสุข เป็นน้ำตกขนาดเล็ก - ขนาดกลาง มีน้ำไหลตลอดทั้งปี มีความสูงประมาณ ๕ ชั้น ชั้นสูงสุดประมาณ ๑๐ เมตร ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลแสนทอง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

น้ำตกสองแคว เป็นน้ำตกขนาดเล็ก แต่ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าดิบแล้ง ที่มีความอุดมสมบูรณ์ บรรยากาศโดยรอบน้ำตกร่มรื่นมาก ตั้งอยู่ในท้องที่บ้านสองแคว ตำบลสะเนียน อำเภอเมือง จังหวัดน่าน น้ำตกห้วยพริกเป็นน้ำตกขนาดเล็ก - กลาง มีน้ำไหลตลอดทั้งปี มีความสูงประมาณ ๔ ชั้น มีโตรกธาร โขดหินและเพิงผา ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลบ้านพี้ อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน

น้ำตกตาดฟ้าร้อง เป็นน้ำตกมี ๓ ชั้นใหญ่ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลแสนทอง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

น้ำตกดอยหมอก เป็นน้ำตกขนาดเล็กมีน้ำไหลตลอดทั้งปี มีความสวยงามและเป็นที่พักผ่อนเล่นน้ำ ตั้งอยู่ที่ตำบลเรือง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

ถิ่นที่อยู่อาศัยของชนเผ่าผีตองเหลือง ชนเผ่าตองเหลือง (มลาบรี) ใช้เป็นสถานที่ในการดำรงชีพและใช้ชีวิตป่าเร่ร่อนไปมา อยู่ท้องที่อำเภอบ้านหลวง และอำเภอท่าวังผา ชนเผ่าตองเหลืองกลุ่มนี้ยังคงดำรงชีวิตแบบดั้งเดิม





ยอดดอยวาว เป็นยอดดอยสูง ๑,๖๗๔ เมตร จากระดับน้ำทะเล นับเป็นจุดสูงสุดของอุทยานแห่งชาตินันทบุรี อยู่ห่างจากที่ทำการอุทยานแห่งชาติไปอีกราว ๔ กิโลเมตร สามารถเดินทางโดยรถยนต์ไปถึงหน่วยจัดการต้นน้ำน้ำคาง แล้วเดินเท้าขึ้นสู่ยอดดอย ตลอดเส้นทางเป็นป่าดิบเขาที่อุดมสมบูรณ์ เป็นถิ่นอาศัยของนกบนที่สูงนานาชนิด โดยเฉพาะช่วงฤดูหนาวจะมีนกย้ายถิ่นเข้ามาจำนวนมาก ซึ่งหลายชนิดเป็นนกหายาก

ดอยผาจิและดอยผาช้าง จุดชมทิวทัศน์ตั้งอยู่บนสันดอยติ้วในบริเวณเดียวกับที่ตั้งของที่ทำการอุทยานแห่งชาติ ทิวทัศน์ในยามเย็นจะมองเห็นดวงอาทิตย์ลับขอบฟ้าท่ามกลางขุนเขาสลับซับซ้อน และยามเช้าในช่วงฤดูหนาวจะปรากฏทะเลหมอกปกคลุมไปทั่วบริเวณ การเดินทางจากอำเภอท่าวังผาใช้ทางหลวงจังหวัดหมายเลข ๑๐๘๒ สายท่าวังผา - สบขุ่น ไปประมาณ ๒๗ กิโลเมตร มีทางแยกขวามือเข้าไปประมาณ ๕๐๐ เมตร จะถึงที่ทำการอุทยานแห่งชาติ





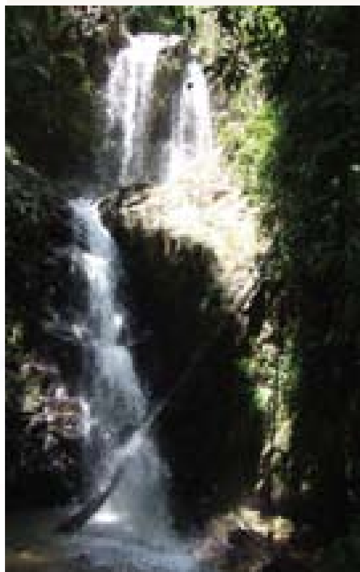
ที่ตั้งและการเดินทาง

ตู้ ปณ.๓ อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ๕๕๑๔๐

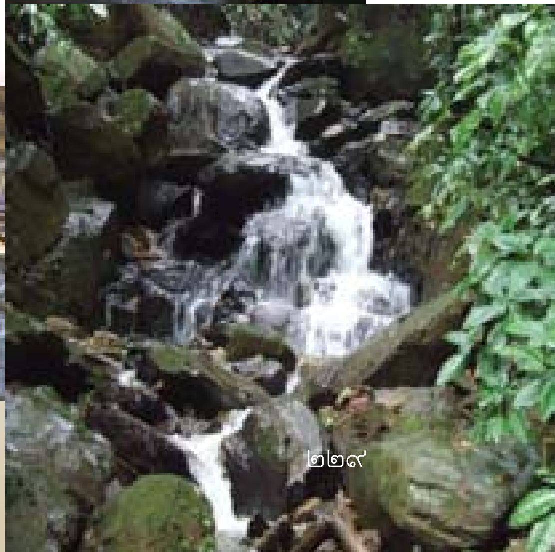
โทรศัพท์ : ๐๘๑-๙๔๘-๕๙๙๐

รถยนต์ การเดินทางจากตัวเมืองน่าน ใช้ทางหลวงจังหวัดหมายเลข ๑๐๘๐ สายน่าน - ทุ่งช้างไปยังอำเภอท่าวังผา แล้วไปตามทางหลวงจังหวัดหมายเลข ๑๑๔๘ สายท่าวังผา - สองแคว ประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร แยกไปตามทางหลวงจังหวัดหมายเลข ๑๐๘๒ สายนาหนุน - สบขุ่น ถึงหลักกิโลเมตรที่ ๒๗ แยกขวามือเข้าไปอีกประมาณ ๕๐๐ เมตร ถึงที่ทำการอุทยานแห่งชาติ









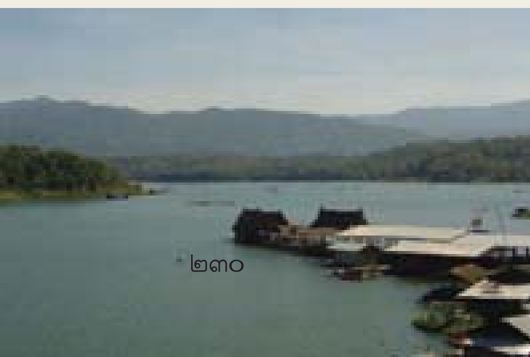
อุทยานแห่งชาติศรีน่าน

อุทยานแห่งชาติศรีน่านมีพื้นที่ครอบคลุมในท้องที่อำเภอนาหมื่น อำเภอนาน้อย อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

แหล่งท่องเที่ยวด้านธรรมชาติที่สวยงาม

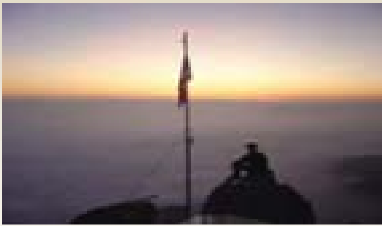
เสาดินนาน้อยและคอกเสือ ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลเชียงของ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน มีระยะทางห่างจากที่ทำการอุทยานแห่งชาติ ประมาณ ๒๔ กิโลเมตร การเดินทางจากอำเภอนาน้อยใช้ทางหลวงจังหวัดหมายเลข ๑๐๘๓ ไปประมาณ ๓ กิโลเมตร มีทางแยกเข้าไปอีก ๒ กิโลเมตร

ปากนาย ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลนาทะนุง อำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน ห่างจากตัวอำเภอ ๒๗ กิโลเมตร ห่างจากที่ทำการอุทยานแห่งชาติ ประมาณ ๖๓ กิโลเมตร เป็นแหล่งน้ำจืดขนาดใหญ่ที่สุดของจังหวัดน่าน มีวิวทิวทัศน์ที่สวยงามสามารถนั่งเรือชมธรรมชาติ มีเรือนแพของชาวประมงไว้บริการและพักค้างแรม





แก่งหลวงน้ำน่าน แก่งหลวงอยู่ริมทางหลวงจังหวัดหมายเลข ๑๐๘๓ ห่างจากที่ทำการอุทยานแห่งชาติ ประมาณ ๑๔ กิโลเมตร



ดอยผาชู้

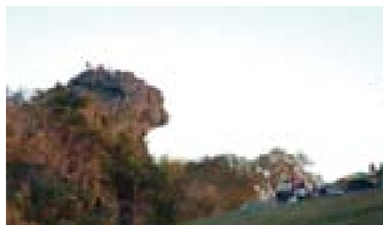


แก่งหลวงน้ำน่าน

ดอยผาชู้ เป็นที่ตั้งของที่ทำการอุทยานแห่งชาติศรีน่าน ตั้งตระหง่านอยู่ท่ามกลางขุนเขาที่เขียวขจีหลายแสนไร่ ยามหน้าหนาวจะมีทะเลหมอกสีขาวตัดกับความเขียวขจีของป่าและแสงสีทองของดวงอาทิตย์ขึ้นยามเช้าอย่างสวยงามมาก



เสาหิน



ผาหัวสิงห์

สวนหิน ทิวทัศน์ทั้งสองฝั่งแม่น้ำน่าน ซึ่งทอดตัวผ่านกลางพื้นที่อุทยานแห่งชาติตั้งแต่เหนือสุดถึงใต้สุดยาวกว่า ๖๐ กิโลเมตร สามารถล่องเรือ ล่องแพ ชมธรรมชาติสองฝั่งแม่น้ำน่าน

ผาหัวสิงห์ เป็นหน้าผามีรูปร่างเหมือนสิงโตนอนหมอบ หันหน้าไปทางทิศตะวันออกสามารถมองเห็นทิวทัศน์ได้ ๓๖๐ องศา ทิศเหนือมองเห็นตัวอำเภอเวียงสา ทิศใต้มองเห็นเขาเป็นแนวยาว ทิศตะวันออกมองเห็นผาชู้ แม่น้ำน่าน ทิศตะวันตกมองเห็นตัวอำเภอนาน้อยเกือบทั้งหมด และเป็นจุดชมพระอาทิตย์ตกที่สวยงามอีกจุดหนึ่ง

ดอยเสมอดาว บริเวณจุดชมวิวอีกจุดหนึ่ง มีพื้นที่เป็นลานกว้างตามสันเขาเหมาะสำหรับการพักผ่อน ดูดาว ดูพระอาทิตย์ขึ้น และพระอาทิตย์ตกดิน



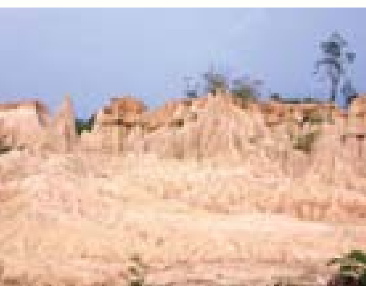
ดอยเสมอดาว

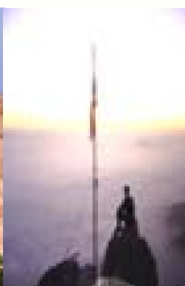
ที่ตั้งและการเดินทาง

ตู้ ปณ.๑๔ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน ๕๕๑๕๐

โทรศัพท์ : ๐-๕๔๗๐-๑๑๐๖ โทรสาร : ๐-๕๔๗๐-๑๑๐๖

รถยนต์ จากกรุงเทพฯ ผ่านนครสวรรค์ พิษณุโลกถึงแพร่ จากแพร่ตามถนนยันตรกิจโกศลทางหลวงจังหวัดหมายเลข ๑๐๑ ไปถึงอำเภอเวียงสา เลี้ยวขวาไปตามถนนเจ้าฟ้า ทางหลวงจังหวัดหมายเลข ๑๐๒๖ จากอำเภอเวียงสาไปอำเภอนาน้อยระยะทางประมาณ ๓๕ กิโลเมตร แล้วเลี้ยวซ้ายเข้าตามถนนสายนาน้อย - ปางไฮ ทางหลวงจังหวัดหมายเลข ๑๐๘๓ ไปอีกประมาณ ๕ กิโลเมตร จนถึงเสาดินและถึงที่ทำการอุทยานแห่งชาติ

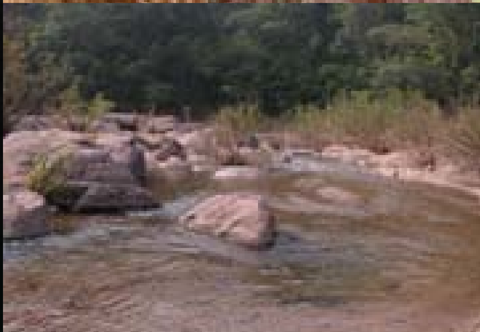












อุทยานแห่งชาติดอยภูคา

ดอยภูคาเป็นพื้นที่แห่งเดียวในประเทศไทยที่พบต้นชมพูภูคา ซึ่งเป็นพืชหายาก และใกล้สูญพันธุ์ ดอยภูคามีพื้นที่ครอบคลุมอยู่ในท้องที่อำเภอปัว อำเภอเชียงกลาง อำเภอทุ่งช้าง อำเภอแม่จริม อำเภอท่าวังผา อำเภอสันติสุข อำเภอบ่อเกลือและอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดน่าน

แหล่งท่องเที่ยวด้านธรรมชาติที่สวยงาม

ชมต้นชมพูภูคา จุดที่สามารถชมต้นชมพูภูคาได้สะดวกที่สุด อยู่ริมทางหลวงจังหวัดหมายเลข ๑๒๕๖ (ปัว - บ่อเกลือ) ห่างจากที่ทำการอุทยานแห่งชาติดอยภูคาประมาณ ๔ กิโลเมตร โดยทางอุทยานแห่งชาติจัดทำเป็นระเบียงไม้ยื่นออกไปให้ยืนชมต้นชมพูภูคาที่ยืนต้นสูงขึ้นมาจากหุบเขา ต้นชมพูภูคาต้นนี้เป็นต้นเดียวกับที่ ดร.ธวัชชัย สันติสุข ผู้เชี่ยวชาญด้านพฤกษศาสตร์ พบครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๒ ฤดูกาลที่เหมาะสมแก่การมาชมต้นชมพูภูคา คือในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ - มีนาคม ซึ่งต้นชมพูภูคาจะออกดอกสีชมพูบานสะพรั่ง



ที่ตั้งและการเดินทาง

ตำบลภูคา อำเภอปัว จังหวัดน่าน ๕๕๑๒๐

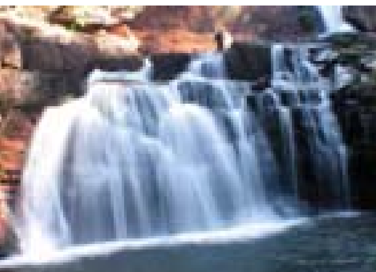
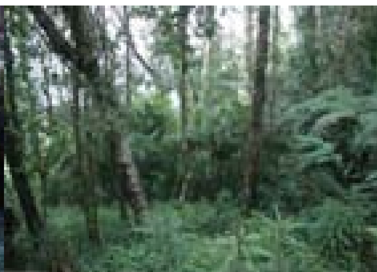
โทรศัพท์ : ๐-๕๔๗๐-๑๐๐๐ , ๐๘๑-๙๖๐-๐๔๗๗

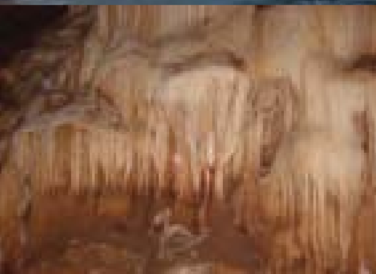
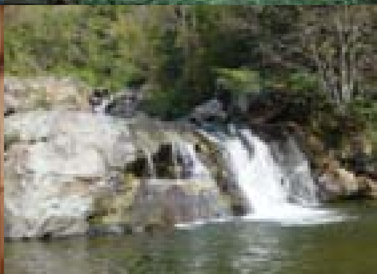
รถยนต์ จากอำเภอเมืองน่าน - อำเภอปัว ใช้เส้นทางตามทางหลวงหมายเลข ๑๐๘๐ เป็นถนนลาดยาง ระยะทางประมาณ ๖๐ กิโลเมตร จากอำเภอปัวที่ทำการอุทยานแห่งชาติ ตามทางหลวงหมายเลข ๑๒๕๖ (เส้นทางสายอำเภอปัว - อำเภอบ่อเกลือ) สถาพเส้นทางเป็นถนนลาดยาง ระยะทางประมาณ ๒๕ กิโลเมตร ระยะทางโดยส่วนใหญ่จะโค้งลาดชัน เพราะสภาพพื้นที่ของอุทยานฯ เป็นภูเขา

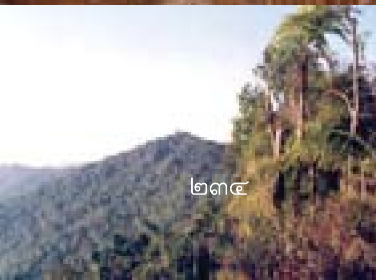
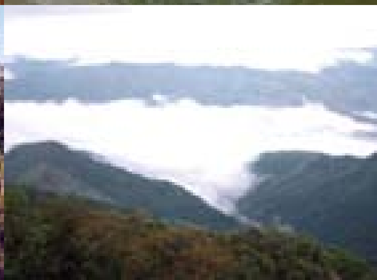
รถโดยสารประจำทาง โดยสารรถประจำทางสายปัว - บ่อเกลือ

ที่พัก - บริการ

ท่านสามารถจองที่พัก - บริการ ได้ด้วยตนเองผ่านระบบออนไลน์ทางอินเตอร์เน็ต สามารถจองล่วงหน้าได้ ๖๐ วัน จองต่อเนื่องได้ครั้งละ ๓ วัน กำหนดชำระเงินภายใน ๓ วันทำการ ณ เคาน์เตอร์ธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน) ทุกสาขาทั่วประเทศ หรือโทรติดต่อเจ้าหน้าที่สำรองที่พัก ทำการจองได้ที่หมายเลข ๐-๒๕๖๒-๐๗๖๐ หรือติดต่อจุดที่พัก - บริการ


อุทยานแห่งชาติแม่จริม

อยู่ในท้องที่ตำบลน้ำพาง ตำบลน้ำปาย อำเภอแม่จริม ตำบลไหล่น่าน ตำบลส้านนาหนองใหม่ และตำบลน้ำมวบ อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

แหล่งท่องเที่ยวด้านธรรมชาติที่สวยงาม

ล่องแก่งลำน้ำว้า เป็นการล่องแก่งโดยใช้แพยาง (ลำละไม่เกิน ๘ คน) มีจุดเริ่มต้นบริเวณที่ทำการอุทยานแห่งชาติแม่จริม ถึงจุดสิ้นสุด (ปางช้าง) ระยะทางประมาณ ๑๒ กิโลเมตร ใช้เวลา ๒ ชั่วโมง หรือสิ้นสุดที่บ้านหาดไร่ ระยะทางประมาณ ๑๕ กิโลเมตร ใช้เวลา ๓ ชั่วโมง ตลอดเส้นทางมีแก่งต่างๆ ให้ผจญภัยและเล่นน้ำกว่า ๑๐ แก่ง สองข้างทางเป็นหาดทรายและป่าไม้อันอุดมสมบูรณ์มีธรรมชาติสวนหิน และหุบเขาที่สวยงามตลอดเส้นทางสามารถล่องแก่งได้ตลอดทั้งปี





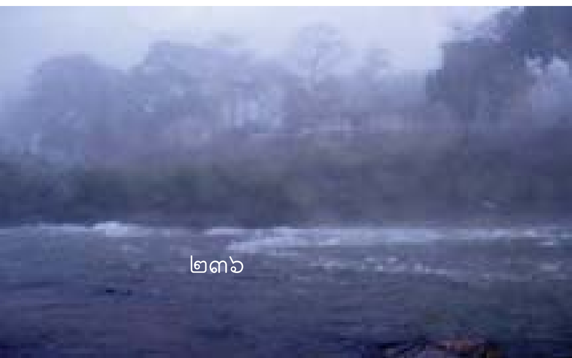




เส้นทางปีนผาหน่อ ผาหน่อเป็นภูเขาหินปูน มีความสูง ๘๒๔ เมตร จากระดับน้ำทะเล เป็นหน้าผาชันเกือบ ๙๐ องศา เหมาะสำหรับนักท่องเที่ยวที่ชอบการเดินป่าและปีนเขา หากขึ้นถึงยอดจะสามารถมองเห็นทิวทัศน์ที่สวยงามได้รอบด้าน ในผาหน่อพบถ้ำที่เป็นที่อยู่ของค้างคาว และเลียงผา บริเวณหน้าผาพบภาพเขียนโบราณเป็นรูปเรขาคณิตและรูปคล้ายผู้หญิงตั้งครรภ์ปรากฏอยู่ ระยะทางไป - กลับ ประมาณ ๘ กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ ๖ ชั่วโมง

เส้นทางศึกษาธรรมชาติชบาป่า สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินศึกษาธรรมชาติในเส้นทางนี้เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๔๒ ทรงพบดอกไม้ป่าสกุลเดียวกับชบา ดอกสีชมพูอมม่วง ขนาด ๒ - ๓ เซนติเมตร ทรงพระราชทานนามว่า ชบาป่า (Urena lobata) ทางเดินมีระยะทางประมาณ ๒ กิโลเมตร จากบริเวณที่ทำการอุทยานแห่งชาติเป็นวงรอบไปสิ้นสุดบริเวณหาดทรายริมน้ำว้า

เส้นทางเดินป่าตามลำน้ำแปง มีจุดเริ่มต้นจากบ้านร่มเกล้า ถึงปากน้ำแปงบรรจบลำน้ำว้า ระยะประมาณ ๑๒ กิโลเมตร เดินทางเลียบตามริมลำน้ำแปง ผ่านป่าดงดิบและป่าเบญจพรรณ ระหว่างเส้นทางจะพบน้ำตกขนาดเล็ก ถ้ำ หน้าผาธรรมชาติ และพรรณไม้ที่สวยงาม





ที่ตั้งและการเดินทาง

๓๕ หมู่ ๕ บ้านทรายมูล ตำบลน้ำปาย อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน ๕๕๑๗๐

โทรศัพท์ : ๐-๕๔๗๗-๙๔๐๒-๓

รถยนต์ สามารถเดินทางไปอุทยานแห่งชาติได้ ๒ เส้นทาง คือ

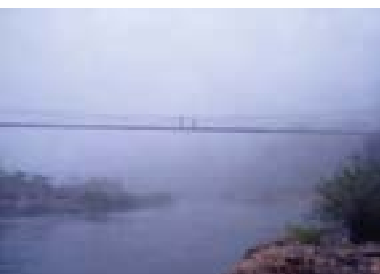
เส้นทางแรก จากจังหวัดแพร่ ผ่านอำเภอเวียงสา ตามเส้นทางบ้านไหล่น่าน บ้านบุญเรือง บ้านนาสา เลี้ยวตามถนนไปบ้านท่าข้าม บ้านปากุง บ้านห้วยสอน เลี้ยวซ้ายไปตามเส้นทางไปอำเภอแม่จริม ถึงบ้านห้วยทรายมูล และเลี้ยวขวาเข้าอุทยานแห่งชาติแม่จริม จากปากทางบ้านห้วยทรายมูลระยะทางประมาณ ๔ กิโลเมตร รวมระยะทางจากอำเภอเวียงสาถึงอุทยานแห่งชาติแม่จริม ประมาณ ๓๑ กิโลเมตร

เส้นทางที่สอง จากจังหวัดน่าน ข้ามสะพานแม่น้ำน่านไปตามทางหลวงหมายเลข ๑๑๖๘ เลี้ยวซ้ายผ่านวัดพระธาตุแช่แห้งไปตามทางหลวงสาย น่าน - แม่จริม ระยะทางประมาณ ๓๘ กิโลเมตร จากอำเภอแม่จริมไปตามทางหลวงหมายเลข ๑๒๔๓ (บ้านนาเซีย - บ้านน้ำมวน) ระยะทางประมาณ ๑๕ กิโลเมตร ถึงบ้านห้วยทรายมูล เลี้ยวซ้ายเข้าที่ทำการอุทยานแห่งชาติแม่จริม ระยะทาง ๔ กิโลเมตร รวมระยะทางจากจังหวัดน่าน ถึงอุทยานแห่งชาติแม่จริม ๕๗ กิโลเมตร

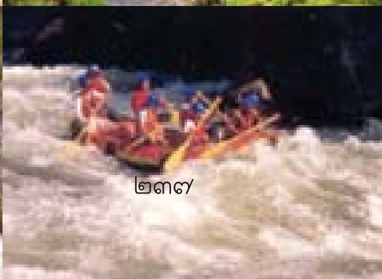
ที่พัก - บริการ

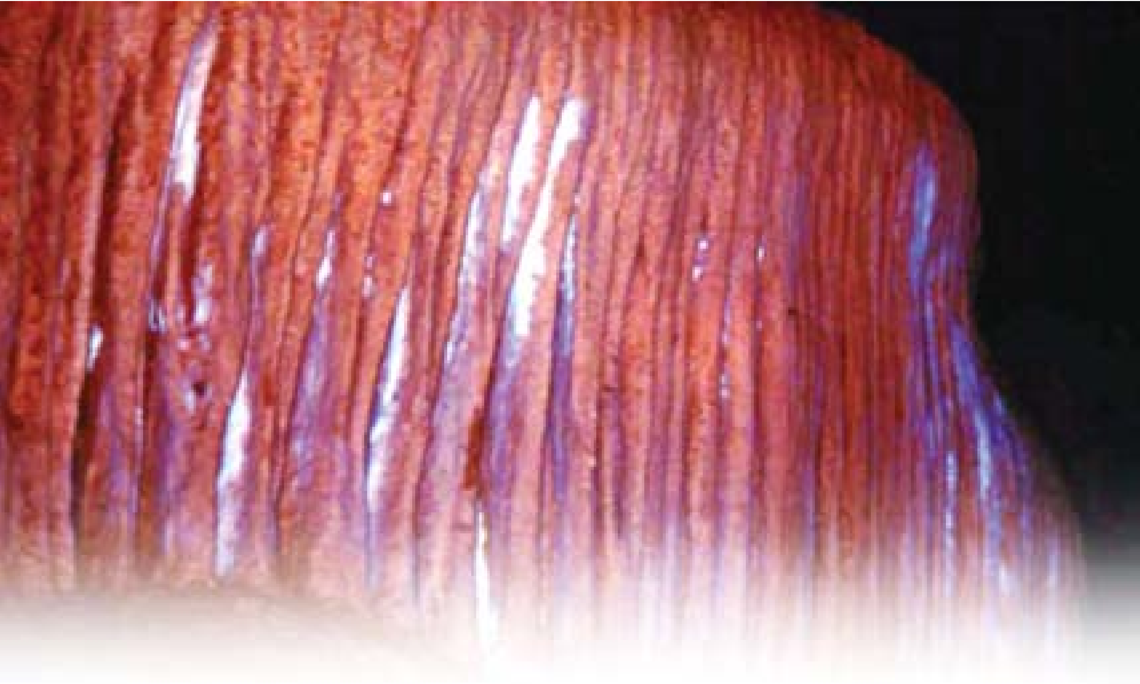
กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช เปิดให้บริการจองที่พัก - บริการด้วยตนเองผ่านระบบออนไลน์ทางอินเตอร์เน็ตที่เว็บไซต์ www.dnp.go.th ในอัตราค่าบริการปกติของทางราชการ สามารถทำจองล่วงหน้าได้ ๖๐ วัน

สำหรับที่พัก - บริการ ให้ติดต่อได้โดยตรงกับอุทยานแห่งชาติ







อุทยานแห่งชาติถ้ำสะเกิน

แหล่งท่องเที่ยวด้านธรรมชาติที่สวยงาม

น้ำตกผาธาร เป็นน้ำตกขนาดกลางมีน้ำไหลตลอดปี มี ๙ ชั้นใหญ่ ตั้งอยู่บริเวณที่ทำการอุทยานแห่งชาติถ้ำสะเกิน ตำบลยอด อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน

น้ำตกห้วยหาด หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า น้ำตกบ้านยอด เป็นน้ำตกขนาดกลาง ตั้งอยู่ท่ามกลางป่าดิบแล้งสภาพสมบูรณ์ ตั้งอยู่ที่ตำบลยอด อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน อยู่ก่อนถึงจุดชมทิวทัศน์ มีทางแยกขวามือเข้าไป ๒ กิโลเมตร

ถ้ำหลวงสะเกิน เป็นถ้ำขนาดกลาง ตัวถ้ำลึกประมาณ ๖๐๐ เมตร ภายในถ้ำมีหินงอกหินย้อยสวยงามมาก เป็นถ้ำที่มีค้างคาวอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ตั้งอยู่ที่ตำบลยอด อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน อยู่ก่อนถึงที่ทำการอุทยานแห่งชาติ ๑ กิโลเมตร มีทางเดินไต่ขึ้นเขาชันระยะประมาณ ๒๐๐ เมตร จนถึงปากถ้ำกว้าง

น้ำตกผาลาด เป็นน้ำตกขนาดใหญ่ สายน้ำไหลลงมาจากเขาซึ่งเต็มไปด้วยโขดหินระเกะระกะ จึงเกิดเป็นชั้นน้ำตกจำนวนมาก มีทางดินเลียบน้ำตกขึ้นสู่น้ำตกชั้นบน อยู่ห่างจากที่ทำการอุทยานแห่งชาติไป ๕๐๐ เมตร

น้ำตกหงส์เวียงจันทร์ เป็นน้ำตกขนาดกลาง มี ๖ ชั้นใหญ่ ตั้งอยู่ที่ตำบลยอด อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน

ถ้ำปลากั้ง เป็นถ้ำขนาดเล็ก มีความสวยงาม ตั้งอยู่ที่ตำบลยอด อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน

ที่ตั้งและการเดินทาง

ตู้ ปณ.๑๓ อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ๕๕๑๔๐

โทรศัพท์ : ๐๘๖-๘๘๙-๗๑๖๗

รถยนต์ เดินทางจากตัวเมืองน่านใช้เส้นทางหลวงจังหวัดหมายเลข ๑๐๘๐ สายน่าน - ทุ่งช้าง เมื่อถึงอำเภอท่าวังผาระยะทางประมาณ ๔๒ กิโลเมตร แล้วให้แยกไปทางซ้ายมือตามทางหลวงจังหวัดหมายเลข ๑๑๔๘ สายท่าวังผาสองแคว ระยะทางประมาณ ๓๓ กิโลเมตร เมื่อถึงอำเภอสองแควแล้วให้แยกไปตามทางซ้ายมือ ตามทางหลวงจังหวัดหมายเลข ๑๐๙๗ สายสองแคว - เชียงคำ ระยะทางประมาณ ๓๘ กิโลเมตร ก็จะถึงหมู่บ้านสะเกิน ตำบลยอด อำเภอสองแคว แล้วให้แยกเข้าหมู่บ้านเลี้ยวไปทางขวามือผ่านหมู่บ้านไปอีกประมาณ ๖ กิโลเมตร ก็จะถึงที่ทำการอุทยานแห่งชาติถ้ำสะเกิน







อุทยานแห่งชาติขุนน่าน

อุทยานแห่งชาติขุนน่าน ครอบคลุมพื้นที่อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ตั้งอยู่ในป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดอยภูคา และป่าผาแดง ในท้องที่ตำบลภูฟ้า ตำบลบ่อเกลือใต้ และตำบลดงพญา อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน

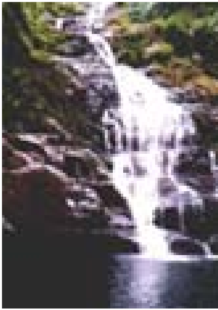
อุณหภูมิของอากาศในพื้นที่จะอยู่ที่ประมาณระหว่าง ๑ - ๗ องศาเซลเซียส ในช่วงฤดูหนาว และประมาณระหว่าง ๒๘ - ๓๓ องศาเซลเซียส ในช่วงฤดูร้อนและโดยพื้นที่นี้มีป่าไม้และภูเขารอบด้าน อากาศภายในพื้นที่จึงมีความบริสุทธิ์ แจ่มใส สดชื่น เกือบตลอดทั้งปี

แหล่งท่องเที่ยวด้านธรรมชาติที่สวยงาม

น้ำตกสะปัน อยู่ในท้องที่บ้านสะปัน หมู่ที่ ๑ ตำบลดงพญา เป็นน้ำตกขนาดกลาง มี ๓ ชั้นใหญ่ เป็นน้ำตกที่มีความสวยงามตามธรรมชาติ สภาพป่าไม้บริเวณน้ำตกมีความร่มรื่น สมบูรณ์สวยงามมาก เดินทางเข้าถึงน้ำตกได้โดยง่ายโดยสามารถใช้ยานพาหนะเดินทางถึงบริเวณน้ำตกได้ และเดินทางเท้าต่ออีกประมาณ ๑๐๐ เมตร



น้ำตกห้วยตี๋ อยู่ในท้องที่บ้านห้วยตี๋ บ้านบริวารของบ้านนาบง หมู่ที่ ๑๔ ตำบลบ่อเกลือใต้ เป็นน้ำตกขนาดกลางมี ๖ ชั้นใหญ่ เป็นน้ำตกที่มีความสวยงามตามธรรมชาติมาก


น้ำตกห้วยตี๋


น้ำตกห้วยห้า


ลำน้ำว้า

น้ำตกบ้านเด่น อยู่ในท้องที่บ้านเด่น บ้านบริวารของบ้านสะปัน หมู่ที่ ๑ ตำบลดงพญา เป็นน้ำตกขนาดกลาง เป็นน้ำตกที่สวยงาม ต้องเดินทางโดยทางเท้าต่อจากบ้านสะปันไปอีกประมาณ ๑ กิโลเมตร

น้ำตกห้วยห้า อยู่ท้องที่บ้านนาบง หมู่ที่ ๑๔ ตำบลบ่อเกลือใต้ เป็นน้ำตกขนาดกลางมี ๓ ชั้นใหญ่ เป็นน้ำตกที่มีความสวยงามตามธรรมชาติอย่างยิ่งโดยเฉพาะน้ำตกชั้นที่ ๓ (ชั้นตาดผาแดง) ซึ่งมีความสูงของชั้นน้ำตกประมาณ ๕๐ เมตร น้ำตกเป็นชั้นแบบขั้นบันไดรวม ๕ ชั้น น้ำตกกระจายสวยงาม สภาพป่าไม้บริเวณน้ำตกร่มรื่น สมบูรณ์สวยงามมาก

ลำน้ำว้า เป็นลำน้ำสายใหญ่สายเดียวที่ไหลผ่านกลางพื้นที่ เป็นระยะทางประมาณ ๒๕.๕ กิโลเมตร มีวังน้ำ แก่งหิน และหาดทรายริมน้ำ ตลอดทั้งลำน้ำสวยงามมาก

ที่ตั้งและการเดินทาง

ตำบลดงพญา อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ๕๕๒๒๐

โทรศัพท์ : ๐๘๑-๙๖๐-๕๕๐๗

รถยนต์ จากอำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ไปตามทางหลวงจังหวัดหมายเลข ๑๐๘๑ (บ่อเกลือ - เฉลิมพระเกียรติ) ประมาณ ๔ กิโลเมตร เลี้ยวขวาเข้าที่ทำการอุทยานแห่งชาติขุนน่าน





อุทยานแห่งชาติขุนสถาน

มีพื้นที่กว้างใหญ่ เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ อยู่ในท้องที่ อำเภอนาน้อย และอำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน ปกคลุมด้วยป่าไม้ชนิดต่างๆ คือ ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ป่าสนเขา ป่าดงดิบ และป่าดิบแล้ง

อุณหภูมิสูงสุด เดือนพฤษภาคม ๒๕ องศาเซลเซียส

อุณหภูมิต่ำสุด เดือนมกราคม ๕ องศาเซลเซียส

ที่ตั้งและการเดินทาง

www.khunsathan.com ตู้ ปณ.๕ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน ๕๕๑๕๐

โทรศัพท์ : ๐-๕๔๗๐-๑๑๒๑

รถยนต์ ใช้เส้นทางจากตัวจังหวัดแพร่ได้ ๒ เส้นทาง คือ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๑๐๑ (ถนนยันตรกิจโกศล) เป็นเส้นทางจากตัวจังหวัดแพร่ไปจังหวัดน่านมาตามเส้นทางประมาณ ๖๖ กิโลเมตร จะถึงหมู่บ้านห้วยแก๊ตให้เลี้ยวขวาไปตามเส้นทางหลวง ๑๒๑๖ ถึงที่ทำการอุทยานแห่งชาติ ระยะทางประมาณ ๒๔ กิโลเมตร จากจังกวัดน่าน ไปตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๑๐๒๖ สายอำเภอเวียงสา - อำเภอนาน้อย และจากอำเภอนาน้อยเลี้ยวขวา ไปถึงที่ทำการอุทยาน ระยะทางประมาณ ๓๓ กิโลเมตร สำหรับการเดินทางไปแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ลำน้ำน่านตอนบนเขื่อนสิริกิตติ์



บทที่ ๖

พระมหากรุณาธิคุณ
แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ในจังหวัดน่าน

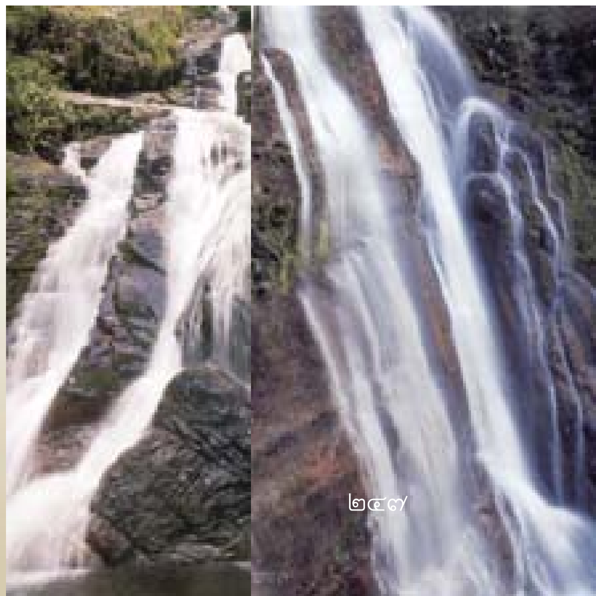


บทที่ ๖
พระมหากรุณาธิคุณแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ในจังหวัดน่าน

ภูฟ้า

จากพระราชปฏิภาณของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมุ่งหวังชาวบ้านในถิ่นทุรกันดารมีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถพึ่งพาตัวเองได้ จึงจัดตั้งโครงการส่งเสริมอาชีพ จนเป็นที่มาของร้านภูฟ้า

ภูฟ้า คือ ชื่อที่ได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยทรงนำชื่อภูเขาในอำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน มาใช้เป็นชื่อร้าน และชื่อผลิตภัณฑ์ที่จำหน่ายในร้าน



น้ำตกภูฟ้า

อำเภอบ่อเกลือ อยู่บริเวณแนวชายแดนไทย ซึ่งติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ห่างจากตัวเมืองน่าน ประมาณ ๑๐๐ กิโลเมตร เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของชาวไทยภูเขาเผ่าต่างๆ กว่า ๒๕,๐๐๐ คน ตั้งบ้านเรือนอยู่อย่างกระจัดกระจาย ประกอบอาชีพด้วยการทำไร่เลื่อนลอย และจากการที่ภูฟ้าอยู่ห่างไกล พื้นที่เป็นป่าเขา การคมนาคมไม่สะดวก บางแห่งยานพาหนะไม่สามารถที่จะเข้าไปถึง ทำให้ชาวเขาเหล่านี้มีสภาพความเป็นอยู่ที่แร้นแค้น มีปัญหาด้านสุขภาพอนามัย โดยเฉพาะโรคคอหอยพอกและโรคพยาธิ ด้อยการศึกษา ขาดการพัฒนาในทุกด้าน

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เดินทางตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไปเยี่ยมเยียนราษฎรและทอดพระเนตรเห็นถึงความทุกข์ยากลำบากของประชาชน จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำโครงการส่งเสริมอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้จากการเกษตรที่ทำอยู่

จากการที่ได้ทรงทราบถึงความเดือดร้อนของราษฎรที่เป็นชาวไทยภูเขาในปัญหาต่างๆ ดังกล่าว จึงได้พระราชทานความช่วยเหลือ โดยเริ่มที่การพัฒนาเด็กเล็กด้านการศึกษา ด้วยการจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและโรงเรียน เพื่อให้ความรู้ด้านการศึกษาแก่เด็กและเยาวชน รวมทั้งการจัดตั้งศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขาเพื่อการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ ส่วนปัญหาสุขภาพอนามัยโปรดให้ดำเนินการตามโครงการการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน โครงการควบคุมการขาดสารไอโอดีน โครงการอาหารเสริมในนม และโครงการติดตามการเจริญเติบโตของเด็กนักเรียน



นอกจากนี้แล้วได้มีการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพแก่ราษฎรในภาคเกษตรกรรมและอาชีพเสริมที่สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่น อาทิ การนำดอกก๋งซึ่งเป็นหญ้าชนิดหนึ่งที่มีมากในบริเวณภูฟ้ามาทำไม้กวาด ทรงรับซื้อลูกต๋าว ซึ่งเป็นพืชในตระกูลปาล์มและมีมากที่ภูฟ้า เพื่อนำมาแปรรูปเป็นลูกต๋าวอบแห้ง ลูกต๋าวน้ำเชื่อม และแยมลูกต๋าว สนับสนุนการนำใบเมี่ยงมาเป็นชาใบเมี่ยง ส่งเสริมการทำเฟอร์นิเจอร์ ตลอดจนสิ่งจักสานต่างๆ จากหญ้าสามเหลี่ยม และหญ้าหวาย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดตั้ง "ศูนย์พัฒนาภูฟ้า" ขึ้นเพื่อใช้เป็นต้นแบบการพัฒนาและถ่ายทอดความรู้สู่ราษฎร เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษจิกายน ๒๕๔๒ รวมทั้งโปรดให้เปิดร้าน ภูฟ้า สาขาแรกขึ้น ณ บริเวณชั้น ๒ สยามดิสคัฟเวอรี่ เซ็นเตอร์สยามสแควร์ กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ.๒๕๔๔ เพื่อจำหน่ายผลิตภัณฑ์ในโครงการส่งเสริมอาชีพตามพระราชดำริ เป็นสถานที่ที่ทำหน้าที่สร้างวงจรการตลาดที่มีประสิทธิภาพระหว่างชุมชนในท้องถิ่นทุรกันดารกับผู้บริโภคในชุมชนเมือง



หลังจากที่ได้มีการพัฒนาสภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวไทยภูเขาเผ่าต่างๆ ในตำบลภูฟ้าจนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ปัญหาความยากจน ด้อยการศึกษา การป่วยด้วยโรคภัยไข้เจ็บจึงหมดสิ้นไป

ปัจจุบันชาวไทยภูเขาที่ภูฟ้ามีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี มีการศึกษา มีอาชีพมั่นคงและมีรายได้ที่แน่นอน ไม่มีปัญหาโรคภัยไข้เจ็บเช่นในอดีต ทั้งนี้เนื่องจากน้ำพระทัยของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ได้แผ่ไพศาลไปทุกหย่อมหญ้า นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างยิ่ง

ภูเอ๋ย ภูฟ้า
แม้ผ่านมาหนึ่งปีมีความหมาย
ช่วยก่อเกื้อเจือจานงานมากมาย
ผู้ยากไร้ได้มีทุนหนุนนำตน
พระมหากรุณาดั่งฟ้ากว้าง
คิดแนวทางสร้างไทยไม่ขัดสน
เป็นแสงทองส่องทางกลางใจชน
ให้หลุดพ้นทุกข์คลายมลายเอย

ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ชาวตำบลภูฟ้าจึงเห็นพ้องต้องกันว่า ควรตั้งชื่ออย่างเป็นทางการให้น้ำตกแห่งหนึ่งซึ่งเป็นต้นน้ำของลำห้วย ชื่อห้วยกลาง ตั้งอยู่ระหว่างทางที่จะไปยังดอยภูฟ้าว่า น้ำตกภูฟ้า เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงน้ำของลำห้วย ชื่อห้วยกลาง ตั้งอยู่ระหว่างทางที่จะไปยังดอยภูฟ้าว่า น้ำตกภูฟ้า เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงน้ำพระราชหฤทัยอันเย็นฉ่ำดับเพลิงแห่งความทุกข์เข็ญ ประดุจสายน้ำแห่งสรวงสวรรค์ที่ได้พลิกแผ่นฟ้าที่หมองหม่นให้กลับสว่างสดใส

น้ำตกภูฟ้าเป็นน้ำตกที่สูงที่สุดในอำเภอบ่อเกลือ สูงประมาณ ๒๐๐ เมตร ห่างจากหมู่บ้านสบมาง ประมาณ ๕ กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทางประมาณ ๓ ชั่วโมง เมื่อเข้าเขตบริเวณน้ำตกเป็นป่าดงดิบสมบูรณ์ มีต้นไม้ขนาดใหญ่หลายคนโอบหลากหลายพันธุ์ บางช่วงต้องโหนเถาวัลย์ตามร่องห้วย

ปัจจุบันร้านภูฟ้ามีทั้งหมด ๗ สาขา คือ

- สาขาสยามดิฟคัฟเวอรี่
- สาขาจตุจักร
- สาขาวิมานเมฆ
- สาขาหัวหิน
- สาขาสุขุมวิท
- สาขาถนนกำแพงเพชร
- สาขาบองมาเช่

จากใจคณะทำงานผู้จัดทำ

คำถามที่คณะทำงานได้ยินได้ฟังและเราได้ตั้งเป็นโจทย์ก่อนที่จะดำเนินการจัดทำโครงการเอกลักษณ์น่าน คือ ทำไมเราต้องทำหนังสือเล่มนี้ ทั้งๆ ที่มีผู้ทรงคุณวุฒิหรือบุคคลที่ทางวัฒนธรรมเรียกว่า "ปราชญ์ท้องถิ่น" ซึ่งได้เขียนแต่ละเรื่องในแง่มุมต่างๆ มากมายอย่างละเอียด ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์จังหวัดน่าน ความเป็นมาความสำคัญของวัดต่างๆ อาหาร ผ้าทอ พระพุทธรูปไม้ กลุ่มชาติพันธุ์ ธรรมชาติ ฯลฯ ล้วนแต่สามารถศึกษาได้ แต่เนื่องจากเอกสาร หลักฐาน บันทึกได้กระจัดกระจายอยู่ในที่ต่างๆ ทั้งบุคคล วัด สถานที่ราชการ ประกอบกับความคาดหวังของชาวน่านอยากเห็น "มรดกน่านสู่มรดกโลก"

คณะทำงานโดยการนำของท่านปริญญา ปานทอง ผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน ได้มอบหมายให้ท่านรองผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน (จรินทร์ จักกะพาก) นำเมืองน่านไปสู่มรดกโลกโดยได้จัดทำแผนงานทั้งระยะสั้นและระยะยาวให้เป็นแบบแผนแม่บทในการพัฒนาจังหวัดน่านไปสู่มรดกโลกแบบยั่งยืน ถึงแม้ผู้ร่วมโครงการจะโยกย้ายออกจากน่านไปแล้วตามวิถีทางของราชการ แต่แนวคิด "มรดกน่านสู่มรดกโลก" ยังอยู่ในแนวคิดของชาวน่านทุกคน

คณะทำงานเริ่มดำเนินการทันทีเมื่อได้รับมอบหมาย โดยเริ่มต้นจากการหาข้อมูลจากผู้รู้ ปราชญ์ท้องถิ่น บันทึก เอกสารต่างๆ ทุกสาขาที่มีอยู่ในจังหวัดน่าน จัดประชุมปรึกษาหารือ เพื่อวิเคราะห์ข้อมูล จัดหมวดหมู่ ประเภท และมอบหมายองค์ความรู้ให้แต่ละสาขาหาทีมงานได้โดยไม่จำกัด และชาวน่านให้ความสนใจตลอดจนสถานศึกษาซึ่งสามารถนำไปประกอบในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น

คณะทำงานทุกท่านได้ทุ่มเทแรงกายแรงใจ และเสียสละเวลา เพื่อให้ได้หนังสือเล่มนี้ขึ้นมา คุณความดีของหนังสือเล่มนี้ขอยกเป็นกุศลให้กับเจ้าผู้ครองนครน่านทุกพระองค์ที่ให้มีแผ่นดินน่านแห่งนี้ ตลอดจนผู้มีพระคุณและบรรพบุรุษชาวน่านทุกท่าน หากมีข้อผิดพลาดประการใด คณะทำงานทุกท่านขอน้อมรับเพื่อปรับปรุงในโอกาสต่อไป

คณะทำงานเอกลักษณ์น่าน
กันยายน ๒๕๔๙

คณะทำงานเอกลักษณ์น่าน

คณะทำงานเอกลัษณ์น่าน ประกอบด้วย

ที่ปรึกษา

๑. นายปริญญา ปานทอง	ผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน
๒. นายจรินทร์ จักกะพวก	รองผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน
๓. นายแพทย์บุญยงค์ วงศ์รักมิตร	ผู้ทรงคุณวุฒิ
๔. นายแพทย์คณิต ตันติศิริวิทย์	ผู้อำนวยการโรงพยาบาลน่าน

หัวหน้าคณะทำงาน

๕. นายแพทย์ชาตรี เจริญศิริ	ศูนย์ประสานงาน ประชาคมจังหวัดน่าน

คณะทำงาน

๖. นายศักดา ปรางค์วัฒนากุล	สื่อมวลชนอาวุโส
๗. นายสุรพงษ์ ประคัลภากร	ฝ่ายวิชาการ สภาวัฒนธรรมจังหวัดน่าน
๘. นางบุษกร จีนะเจริญ	หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน
๙. นายญาณ สองเมืองแก่น	ภูมิปัญญาท้องถิ่น
๑๐. นายสมเจตน์ วิมลเกษม	ครู คศ.๓ โรงเรียนสตรีศรีน่าน
๑๑. นายเกษม ศิริรัตน์พิริยะ	ผู้ทรงคุณวุฒิ
๑๒. นายวินัย ปราบริปู	ศิลปินร่วมสมัย
๑๓. นายเดช ปันแก้ว	ผู้ทรงคุณวุฒิ
๑๔. นายธนกร รัชตานนท์	ประธานหอการค้าจังหวัดน่าน
๑๕. นายนิยม สองสีโย	ครู คศ.๒ โรงเรียนราชานุบาล
๑๖. นางสาวสิริพัฒน์ บุญใหญ่	นักโบราณคดี สำนักงานศิลปากรที่ ๗ น่าน
๑๗. นายราเชนทร์ กาบคำ	ผู้ช่วยผู้อำนวยการ วิทยาลัยสารพัดช่างน่าน
๑๘. นายภิรมย์ เทพสุคนธ์	ผู้ช่วยผู้อำนวยการ โรงเรียนสตรีศรีน่าน
๑๙. รศ.ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล	นักวิชาการมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
๒๐. นายสิทธิศักดิ์ ธงเงิน	ครู คศ.๑ โรงเรียนสามัคคีวิทยาคาร
๒๑. นายคมสันต์ ขันทะสอน	ครู คศ.๑ โรงเรียนปัว
๒๒. นางสาวชลลดา สังวร	ภัณฑารักษ์
๒๓. นายชูชีพ พงษ์ไชย	เจ้าพนักงานปกครอง ๗ ว
๒๔. นายศุภวิชญ์ สาคครินทร์	เจ้าพนักงานป่าไม้
๒๕. นายบุญฤทธิ์ ชาเตียม	ครู คศ.๒ โรงเรียนนาน้อย

คณะทำงานและเลขานุการ

๒๖. นายศรายุธ ปิ่นประทีป	วัฒนธรรมจังหวัดน่าน

คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

๒๗. นางสุนันท์ ชัยวัฒนกุล	นักวิชาการวัฒนธรรม ๗ ว
๒๘. นางจิตรมาลา จันทร์ทอง	นักวิชาการวัฒนธรรม ๖ ว
๒๙. นางจริยา จีนเพชร	นักวิชาการวัฒนธรรม ๖ ว
๓๐. นางสาวอภิญญตา ทนะขว้าง	นักวิชาการวัฒนธรรม ๕



บรรณานุกรม

กรมประชาสงเคราะห์. ๒๕๔๓. ผ้าชาวเขา. กรมศิลปากร เมืองน่าน. ๒๕๓๐. โบราณคดี ประวัติศาสตร์และศิลปะ. กรุงเทพฯ.

ขจัดภัย บุรุษพัฒน์. ๒๕๓๘. ชาวเขา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แพร่วิทยา. คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. ๒๕๔๔.

วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดน่าน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

โครงการสิทธิชมุชนท้องถิ่นจากจารีตประเพณีสู่สถานการณ์ปัจจุบัน. ๒๕๔๖. สิทธิชุมชนท้องถิ่นชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทยอดีตและปัจจุบันกรณีศึกษาและปัญหา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิติธรรม

โครงการสิทธิชุมชนท้องถิ่นจากจารีตประเพณีสู่สถานการณ์ปัจจุบัน. ๒๕๔๖. สิทธิชุมชนท้องถิ่นพื้นเมืองดั้งเดิมล้านนา กรณีศึกษาชุมชนลัวะ ยวนลื้อ ปกาเกอญอ (กะเหรี่ยง) ในจังหวัดน่าน เชียงรายและเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิติธรรม.

จ้อมฮอมพญาเวียงสา. ๒๕๔๙. จารีตประเพณี. (เอกสารอัดสำเนา)

ชมรมบริการวิชาการ. ชาวเขา ความเข้าใจกับชนเผ่าต่างวัฒนธรรม. ๒๕๔๑. เชียงใหม่: นันทกานต์กราฟฟิค/การพิมพ์

ชลธิรา สัตยาวัฒนา. ๒๕๒๙. ลัวะเมืองน่าน เมืองโบราณ. กรุงเทพฯ. โครงการแผนที่ชุมชนเมืองเก่าน่าน ๒๕๔๘. แผนที่ชุมชนเมืองเก่าน่าน. กรุงเทพฯ. ญาณ สองเมืองแก่น. ๒๕๔๒. เงินน่าน มปท. (เอกสารอัดสำเนา)

ณัฐภัทร จันทวิชช้างต้น. ๒๕๓๙. สัตว์มงคลแห่งจักรพรรดิ เล่ม ๑. กรุงเทพฯ.

เทศบาลเมืองน่าน. ๒๕๔๖. ปูมประวัติวัดภูมินทร์. น่าน.

ทรงชัย เจตะบุตร และคณะ. ๒๕๑๓. พระเครื่องเมืองเหนือ ๑๕ จังหวัด. เชียงใหม่.

ธีระพันธ์ เหลืองทองคำ. ๒๕๔๙. จากภูฟ้าน่านสู่ภูฟ้ามหานคร. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์.

นิยม สองสีโย. ๒๕๔๙. พื้นเมืองน่านฉบับวัดพระเกิด. น่าน.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด. ๒๕๓๙. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พรินติ้งแอนพับลิชชิ่ง.

ศ ศาลา. ๒๕๑๘ - ๒๕๑๙. กรุพระจังหวัดน่าน. หนังสือพิมพ์ชาวน่าน

ศิลปากร. ๒๕๓๐. กรมชาวน่าน คนหมู่มากและคนหมู่น้อยในเมืองน่าน. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ฟ จำกัด.

ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดน่าน. ชาวเขาเผ่าต่างๆ บนพื้นที่สูงจังหวัดน่าน. เอกสารอัด. สถาบันไทยคดีศึกษา จุฬาฯ. ๒๕๔๙. เอกสารประชุมวิชาการและปฏิบัติธรรมเนื่องในวันวิสาขบูชา ๑๑ - ๑๔. ณ หอประชุมวัดช้างค้ำวรวิหาร. จังหวัดน่าน

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบทมหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๔๑. สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก. สุรพงษ์ ประคัลภากร. ๒๕๔๒. ธนบัตร มปท. (เอกสารอัดสำเนา). ฉบับวัดพระเกิด. กรุงเทพฯ.

สน สีมาตรัง. ๒๕๒๖. โครงสร้างจิตรกรรมฝาผนังล้านนา เล่ม ๒. สมุดภาพ. กรุงเทพฯ สำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ศักราชที่ใช้ในหนังสือไทย www.culture.go.th

สำราญ จรุงจิตรประชารมย์. ๒๕๔๒. ความทรงจำ. เอกสารอัดสำเนา

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ชาติพันธุ์และมายาคติ. ๒๕๔๖.

สำนักงานโครงการส่วนพระองค์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. หนังสือพิมพ์เสียงชาวน่าน. หนังสือพิมพ์ถิ่นน่าน. หนังสือพิมพ์เดอะเนชั่น.

หอพระสมุดวชิรญาณ. ๒๔๖๑. ประชุมพงศาวดาร ภาค ๑๐ ราชวงศ์ปกรณ์ งานปลงพระศพ พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ. กรุงเทพฯ.

ข้อมูลจากเว็บไซต์

www.d-thai.com

www.google.com

www.hilltribe.org

http://kanchanapisek.or.th/kp4/book145/phufa,htm

www.lannaworld.com

http://marleet.acc.chula.ac.th/phufa/pages/cause.htm

www.nfe.go.th

www.sac.or.th

http://se-ed.net

http://travel.sanook.com/bangkok/restaurant_08713.php

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

ครอบครัวคุณพ่อฟุควน แซ่ลี

ชาวบ้านปางแก ตำบลงอบ อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน

ชาวบ้านมณีพฤกษ์ ตำบลงอบ อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน

ชาวเมี่ยนบ้านป่ากลางพัฒนา ตำบลสะเนียน อำเภอเมืองน่าน

ชาวเมี่ยนบ้านสันเจริญ ตำบลผาทอง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

ชาวเมี่ยนบ้านห้วยระพี ตำบลสะเนียน อำเภอเมืองน่าน

ชาวเมี่ยนบ้านห้วยละเบ้ายา ตำบลสะเนียน อำเภอเมืองน่าน

นายไกรสิทธิ์ แซ่จ๋าว

นายจั่นเหว่น ธนาทักษ์

นายเซ่งเจียว แซ่เติ๋น

นางเฝยเจียว แซ่จ๋าว

นางเฝยฉิ่ว แซ่ชาญ

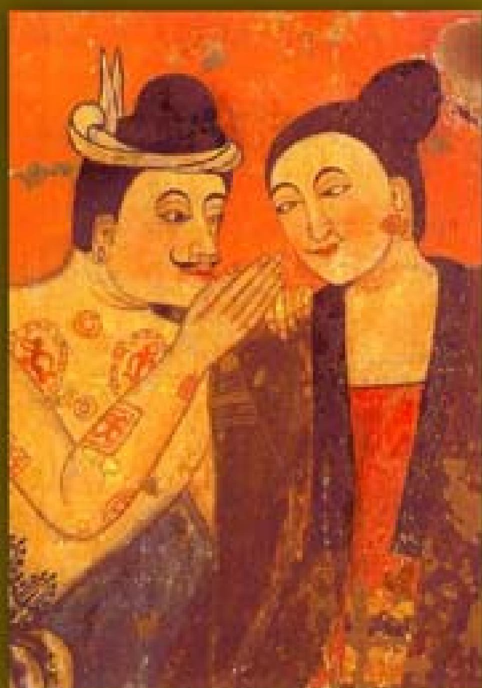
ข้อมูลเพิ่มเติมจาก

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

ศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดน่าน

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน





“เอกลักษณ์น่าน”

Nan Uniqueness in Brief

